

Vladimír Bilčík

Alexander Duleba

Matúš Korba

**Možnosti zefektívnenia spolupráce EÚ s
Moldavskom v politickej, ekonomickej a
bezpečnostnej oblasti (aj v kontexte
riešenia podnesterského konfliktu)**

Odporúčania pre Slovenskú republiku

Bratislava, marec 2007

Výskumné centrum
Slovenskej spoločnosti
pre zahraničnú politiku, n.o.

VÝSKUMNÉ CENTRUM SFPA, N.O.

Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o. (Výskumné centrum SFPA, n.o.) predstavuje mimovládne odborné pracovisko, ktoré sa špecializuje na výskum v oblasti medzinárodných vzťahov a zahraničnej politiky SR a zároveň poskytuje verejne prospešné služby v tejto oblasti.

Výskumné, organizačné a publikačné aktivity sa zameriavajú na tieto programy:

- Medzinárodná bezpečnosť
- Európske záležitosti
- Stredná a juhovýchodná Európa
- Východná Európa
- Hospodárska politika

O AUTOROCH

Vladimír Bilčík, autor kapitoly 3 a 4; pracuje vo Výskumnom centre SFPA, n.o. ako vedúci výskumný pracovník programu Európske záležitosti.

Alexander Duleba, autor úvodu, kapitoly 1; kapitoly 4, pôsobí ako riaditeľ Výskumného centra SFPA, n.o. a vedúci výskumný pracovník programu Východná Európa.

Matúš Korba pôsobí ako analytik v Centre bezpečnostných štúdií.

Projekt schválený v rámci grantovej schémy MZV SR pre rok 2006 (ev. č. 08/2007).

Neprešlo jazykovou korektúrou.

OBSAH

Úvod	4
1 Vnútrotná a zahraničná politika Moldavska	5
1.1 Dedičstvo minulosti: tri hlavné témy moldavskej politiky	5
1.1.1 Štátne hranice: produkt dávnej i nedávnej minulosti	7
1.1.2 Spor o národnú identitu: panrumunizmus versus moldavanizmus.....	9
1.1.3 Problém separatizmu: prípad Gagauzsko	13
1.1.4 Ekonomická a sociálna situácia: boj s chudobou.....	16
1.2 Vnútrotná politika: vývin, aktéri a vyhladky na voľby 2009	20
1.2.1 Politický vývin: periodizácia a hlavní aktéri	20
1.2.2 Voľby 2005: potvrdenie vlády komunistov	27
1.2.3 Voľby 2009: päť hlavných rizík pre politickú stabilitu	29
1.3 Zahraničná politika: kľúčová agenda a vonkajší aktéri	33
1.3.1 Hlavné témy a periodizácia vývinu zahraničnej politiky Moldavska	33
1.3.2 Zahraničný obchod a dilema zahraničnopolitickej orientácie.....	37
1.3.3 Aktuálna zahraničnopolitická agenda	41
2 Podnesterský konflikt	50
2.1 Historické príčiny a priebeh konfliktu: 1989-1992	50
2.2 Podnesterská moldavská republika: vývin do roku 2004	55
2.3 Pokusy o riešenie konfliktu: 2005 – 2006.....	60
2.4 Predpoklady a perspektívy riešenia konfliktu: odporúčania pre EÚ	64
3 Politika EÚ voči Moldavsku	69
3.1 Európska politika susedstva a Akčný plán EÚ-Moldavsko	69
3.1.1 Právny rámec a politické aspekty ENP	69
3.1.2 Technické aspekty ENP.....	70
3.1.3 ENP v praxi	71
3.2 EÚ a problém Podnesterska	74
4 Odporúčania pre politiku SR	76
4.1 Návrh opatrení s cieľom zvýšiť kapacitu SR ako aktéra vo vzťahu k Moldavsku	76
4.2 Odporúčania pre pomoc SR Moldavsku pri plnení cieľov Akčného plánu s EÚ.....	80
4.3 Politika SR v otázke riešenia podnesterského konfliktu.....	85
5 Literatúra	89

ÚVOD

Cieľom tejto štúdie je vyhodnotenie aktuálneho stavu a perspektív rozvoja vzťahov medzi EÚ a Moldavskom. Štúdia pozostáva zo štyroch hlavných častí. Prvá časť je venovaná analýze vnútro politickej a sociálno-eonomickej situácie v Moldavsku s cieľom vyhodnotiť jej vplyv na rozhodovanie politických aktérov v oblasti vnútornej i zahraničnej politiky krajiny a najmä na ďalší rozvoj vzťahov s EÚ. Druhá časť obsahuje analýzu súčasného stavu a perspektív riešenia podnesterského konfliktu, vrátane úlohy a možností EÚ pri jeho urovnaní. Tretia časť štúdie sa zameriava na politiku EÚ voči Moldavsku, najmä v kontexte plnenia cieľov Akčného plánu a spolupráce v oblastiach Spravodlivosti a vnútornej bezpečnosti (JHA) a Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (CFSP). Štvrtá časť sa zameriava na vyhodnotenie možností a príspevku SR do rozvoja vzťahov medzi EÚ a Moldavskom.

Štúdia analyzuje vnútro politické pomery v Moldavsku z hľadiska stability politickej situácie, vyhodnocuje záujmy a programy hlavných politických aktérov, vrátane oblasti zahraničnej politiky. Štúdia mapuje hlavné témy/problémy politického diškurzu v Moldavsku a postoje hlavných aktérov i verejnosti k ich riešeniu. Osobitný dôraz je kladený na prístup politických aktérov v Moldavsku voči EÚ a ich videnia významu vzťahov s EÚ pre vnútornú i zahraničnú politiku a ďalší rozvoj krajiny. Hneď v úvode je však potrebné zdôrazniť, že Moldavsko je najchudobnejšou európskou krajinou a druhou najchudobnejšou krajinou bývalého ZSSR (po Tadžikistane).¹ Hodnotenie politických postojov a motívov správania sa politických aktérov vychádza preto z hodnotenia ekonomickej a sociálnej situácie v krajine a jej zahraničnoobchodných záujmov, ktoré sú rozhodujúce pre politickú debatu i rozhodovanie vo vnútornej i zahraničnej politike Moldavska.

Osobitná pozornosť je v štúdiu venovaná agende Spoločnej a zahraničnej politiky (CFSP) EÚ a v tejto súvislosti najmä otázke riešenia podnesterského konfliktu. Analýza vyhodnocuje súčasný stav konfliktu, existujúce návrhy/plány na jeho riešenie, záujmy a pozície jednotlivých zúčastnených aktérov, vrátane medzinárodných organizácií a medzinárodne neuznanej vlády Podnesterska, a sústreďuje sa najmä na analýzu možností EÚ pri riešení tohto konfliktu. V ďalšej časti sa štúdia zameriava na politiku a prístup EÚ voči Moldavsku v hlavných agendách bilaterálnej spolupráce: plnenie zmluvy o partnerstve a spolupráci (PCA), Európska politika susedstva a plnenie cieľov Akčného plánu zo strany Moldavska, spolupráca v oblasti Spravodlivosti a vnútorných záležitostí (JHA) a predovšetkým v kontexte zahájenia činnosti pomocnej misie EÚ pri ochrane hranice medzi Moldavskom a Ukrajinou v októbri 2005 (EUBAM).²

Nakoniec, cieľom štúdie je identifikácia možného príspevku SR do politik EÚ voči Moldavsku a do rozvoja bilaterálnych vzťahov EÚ s Moldavskom hlavne v agende plnenia cieľov Akčného plánu a politiky EÚ v rámci trojstranného regionálneho formátu EÚ – Ukrajina – Moldavsko pre spoluprácu v oblasti Spravodlivosti a vnútorných vecí – pôsobenie pomocnej hraničnej misie EÚ a v oblasti Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky – riešenie podnesterského konfliktu. Osobitná pozornosť je venovaná možnostiam SR pomôcť Moldavsku pri plnení cieľov Akčného plánu s EÚ bilaterálne alebo v súčinnosti s ďalšími krajinami, najmä Českou republikou, Rumunskom ale napríklad aj s Ukrajinou.

¹ *The Republic of Moldova: National Human Development Report 2006*. United Nations Development Program, Chisinau 2006.

² EUBAM: *European Union Border Assistant Mission to Moldova and Ukraine* (<http://www.eubam.org/>).

1 VNÚTORNÁ A ZAHRANIČNÁ POLITIKA MOLDAVSKA

1.1 DEDIČSTVO MINULOSTI: TRI HLAVNÉ TÉMY MOLDAVSKEJ POLITIKY

Pochopiť obsah politického diškurzu v Moldavsku, rovnako ako i motívy správania sa a rozhodovania politických elít v oblasti vnútornej i zahraničnej politiky, nie je možné bez pochopenia zložitého dedičstva moldavských dejín. V Európe je ťažké nájsť krajinu, v ktorej by minulosť určovala súčasnú politickú agendu v takej miere ako je to práve v Moldavsku.

Moldavská politika má tri kľúčové témy/otázky, ktoré sú vzájomne prepletené a sú produktom nedávnej i dávnejšej minulosti: boj s chudobou, ohrozenie územnej integrity a problém národnej identity. Tieto tri otázky určujú politický diškurz a rozhodovanie vo vnútornej i zahraničnej politike Moldavska. Rozhodnutia prezidenta i vlády vo vnútornej a zahraničnej politike je možné čítať iba cez prizmu ich postojov k riešeniu vyššie uvedenej a pre krajinu existenčne významnej trojjedinej agendy. Chudoba, problém Podnesterska a Gagauzska, a vzťahy s Rumunskom a Ruskom v kontexte zahraničnej politiky ale i nezavŕšeného procesu formovania národnej a štátnej identity väčšinového obyvateľstva (inými slovami, pretrvávajúca diskusia o tom, či sú Moldavci samostatným etnickým i politickým národom alebo iba súčasťou rumunského národa, ktorá má politické vyjadrenie v podobe otázky o tom, či sa má Moldavsko snažiť o pripojenie k Rumunsku alebo má zostať samostatným štátom, významným spôsobom ovplyvňuje moldavskú politiku – viac pozri časť 1.1.1.) tvoria hlavný obsah verejnej diskusie. Návrhy na spôsob ich riešenia predstavujú podstatnú časť programov politických subjektov a zásadným spôsobom ovplyvňujú voličské preferencie obyvateľstva.

Moldavsko (33,8 tis. km²; 3,386 mil. obyvateľov³) je najchudobnejšou európskou krajinou. Celkový objem HDP Moldavska v roku 2005, t.j. hodnota vyprodukovaného tovaru a služieb vyjadrená v USD (v prepočte podľa parity kúpnej sily), predstavoval \$9,176 mld. Pre porovnanie, nižší objem HDP z európskych krajín vykazujú už len krajiny ako Malta (\$8,103 mld.), Andorra (\$1,9), San Marino (\$0,94), Monako (\$0,87) a Lichtenštajnsko (\$0,825). Avšak, Malta má desaťkrát menej obyvateľov (397 tisíc) ako Moldavsko, nehovoriac o Andorre (68 tisíc) a ďalších spomínaných európskych mini-krajinách. Po prerátaní HDP na jedného obyvateľa je Moldavsko hlboko na samom dne rebríčka európskych krajín z hľadiska ich hospodárskej produktivity s ukazovateľom \$2,374. Druhou ekonomicky najslabšou európskou krajinou podľa tohto ukazovateľa v roku 2005 bolo Srbsko (\$5,204), ďalej nasledujú Albánsko (\$5,323), Bosna a Hercegovina (\$5,827). Menej ako \$7,000 HDP na obyvateľa z európskych krajín vykázalo už len Bielorusko.⁴

Tretinový podiel na tvorbe HDP Moldavska v roku 2005 (30,5 %) predstavovali peňažné zásielky, ktoré zaslali domov svojim príbuzným rodinní príslušníci pracujúci v zahraničí, najmä v krajinách EÚ a v Ruskej federácii. Pritom finálna spotreba obyvateľstva na tvorbe HDP v roku 2005 sa podieľala až 91,6 %. Podľa odhadov Svetovej banky, od roku 1991 opustilo krajinu zhruba 25 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva.⁵ Zlá sociálno-ekonomická situácia v Moldavsku je dedičstvom najmä sovietskej minulosti a menovite zaostalej ekonomickej infraštruktúry, prevažne poľnohospodárskeho

³ Zdroj: *National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova*, 2006; údaj vyjadruje stav ku koncu roku 2005.

⁴ Zdroj: *International Monetary Fund*, 2006; údaje sú za rok 2005. Pre porovnanie, hodnota HDP Slovenska v roku 2005 predstavovala \$93,288 mld. a HDP na jedného obyvateľa \$16,110.

⁵ Zdroj: *Moldova: Country Brief 2006*, The World Bank (<http://www.worldbank.org/>).

charakteru krajiny, nízkej pridanej hodnoty finálnej produkcie a služieb, veľkej zraniteľnosti moldavskej ekonomiky pred vplyvom vonkajších faktorov, avšak rovnako je i dôsledkom nezvládnutých politických a hospodárskych reforiem v 90. rokoch (viac pozri časť - 1.1.4. Ekonomický a sociálny vývin po rozpade ZSSR).

Jednou z hlavných príčin súčasného zlého sociálno-ekonomického stavu krajiny sú, samozrejme, občianske nepokoje a krátka, avšak veľmi intenzívna, občianska vojna (1991-1992), ktorá sprevádzala rozpad Sovietskeho zväzu a vznik nezávislého Moldavska. Výsledkom ozbrojeného konfliktu bolo prehlásenie v roku 1990 medzinárodne neuznanej ale de facto od roku 1992 nezávisle existujúcej Podnesterskej moldavskej republiky (ďalej v texte – „Podnestersko“) so sídlom v Tiraspole na území patriacom bývalej Moldavskej SSR, nachádzajúcom sa na ľavom brehu rieky Dnester. Z hľadiska hospodárskeho rozvoja Moldavska po rozpade ZSSR malo a má význam predovšetkým to, že separatistické Podnestersko bolo najbohatším a najviac priemyselne rozvinutým regiónom tejto bývalej sovietskej republiky. V roku 1990 – rok pred rozpadom ZSSR - Podnestersko sa podieľalo 40 % na tvorbe HDP a 90 % na produkcii elektrickej energie v Moldavskej SSR.⁶

Rovnaký separatistický scenár hrozil i v prípade Gagauzka (hlavné mesto: Komrat), regiónu obývaného obyvateľstvom turkotatárskeho pôvodu, ktoré ešte v stredoveku konvertovalo z islamu na pravoslávie a bolo presťahované z oblasti súčasného severného Bulharska (Dobruďža) na územie dnešného Moldavska v prvej polovici 19. storočia, v období, keď územie dnešného Moldavska (historická Besarábia) sa nachádzalo pod správou cárskeho Ruska. Gagauzsko, podobne ako i Podnestersko, vyhlásilo v roku 1990 nezávislosť od Kišiňova. Avšak, na rozdiel od Podnesterska, problém gagauzského separatizmu sa podarilo vyriešiť mierovou cestou a dohodou medzi centrálnymi orgánmi vlády v Kišiňove a regionálnou politickou elitou v Komrate. V decembri 1994 parlament Moldavska schválil zákon o osobitnom právnom postavení Gagauzka, ktorý poskytol regiónu štatút „územnej autonómie“.⁷ Napriek tomu, napätie medzi Kišiňovom a Komratom je trvalou súčasťou moldavskej politiky (viac pozri časť 1.1.3).

Hlavnou príčinou snahy o osamostatnenie v prípade Podnesterska i Gagauzka bolo zavedenie rumunského jazyka ako štátneho jazyka v Moldavsku v roku 1989 a požiadavka na zjednotenie Moldavska s Rumunskom, ktorú presadzoval Ľudový front, hlavná opozičná sila, ktorá sa sformovala počas politiky prestavby v ZSSR v druhej polovici 80. rokov.⁸ V prípade, že by niekedy v budúcnosti malo dôjsť k spojeniu Moldavska a Rumunska, zákon z roku 1994 (rovnako ako i ústava schválená v júli 1994) garantuje Gagauzsku právo na štátne sebaurčenie. Tá istá ústava predpokladá udelenie štatútu územnej autonómie i Podnestersku, samozrejme za predpokladu, že sa znova stane súčasťou Moldavska nielen medzinárodne de iure ale i de facto.⁹ Problém územnej integrity, ktorý sprevádza vznik Moldavska od rozpadu ZSSR a stále nie je vyriešený, je hlavným faktorom politickej nestability

⁶ Prvé ozbrojené konflikty medzi separatistickými silami v Podnestersku a centrálnou mocou v Kišiňove prepukli už v roku 1990 (Dubossary). Ústava samozvanej republiky, ktorá zaviedla názov „Podnesterská moldavská republika“, bola schválená v referende v roku 1995. Viac pozri - Crowther, William, „Moldova: caught between nation and empire,“ in Bremmer, Ian, and Ray Taras, eds., *New States, New Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), vrátane druhej kapitoly tejto štúdie. O perspektívach riešenia podnesterského konfliktu pozri – *Nejasnoje budúččeje Moldovy. Doklad No. 175 Jevropa – 17 avgusta 2006 g.* International Crisis Group.

⁷ Troebst, Stefan, „Die Autonomieregelung für Gagausien in der Republik Moldova – ein Vorbild zur Regelung ethno-politischer Konflikte?“, in *Osteuropa*, 17/2001, s. 76/78.

⁸ Pozri napr. – Bukarskij, Vladimir, „Vystradannaja respublika“, in *Pravaja.ru*, 2 sent’abria 2005 g.

⁹ King, Charles, „Eurasia’s Nonstate States“, in *East European Constitutional Review*, Vol. 10, No. 4, Fall 2001.

a zároveň i jednou z hlavných príčin súčasnej zlej sociálno-ekonomickej situácie. Zároveň, vládnuca elita ho často a rada využíva na ospravedlnenie svojich krokov vo vnútornej politike, najmä autoritatívne opatrenia proti opozícii, médiám, zlyhávajúce reformy a pod.

Separatizmus na území Moldavska vznikol v oblastiach kompaktne obývaných prevažne etnicky nemoldavským, resp. nerumunským obyvateľstvom (Rusi a Ukrajinci tvoria zhruba 60 % obyvateľstva Podnesterska a turkotatárske obyvateľstvo tvorí viac ako 80 % obyvateľstva Gagauzska¹⁰) ako reakcia na kultúrnu i politickú „rumunizáciu“ krajiny po rozpade ZSSR, presadzovanú národne orientovanými politickými silami opozičnými voči sovietskemu režimu, ktoré sa sformovali počas demokratizačného procesu v ZSSR v druhej polovici 80. rokoch minulého storočia. Diskusia o národnej identite a opozičný politický program volajúci po štátoprávnej budúcnosti Moldavska ako súčasťi „zjednoteného veľkého Rumunsku“, nielenže postavil proti sebe väčšinové obyvateľstvo na jednej strane a menšinové slovanské a turkotatárske obyvateľstvo na strane druhej, ale i samotné väčšinové obyvateľstvo rozdelil na dve skupiny: Moldavcov s rumunskou národnou identitou a Moldavcov s moldavskou národnou identitou. Moldavci s moldavskou národnou identitou sa považujú za príslušníkov samostatného a etnicky svojbytného národa, ktorý nie je súčasťou rumunského etnického národa, chcú mať nezávislý moldavský štát a vylučujú úvahy o možnom spojení Moldavska s Rumunskom hocikedy v budúcnosti. Stúpenci rumunskej národnej identity i politického štátoprávneho programu integrácie s Rumunskom tvrdia, že moldavská „etnická“ národná identita neexistuje, že moldavský jazyk je iba dialektom rumunského a že ideológia tzv. „moldavanizmu“ je umelým ideovým i národno-štátnym konštruktom, ktorý presadzuje Rusko s cieľom udržať si vplyv v krajine i regióne a zabrániť zjednoteniu „historických území“ Rumunsku.¹¹

Problémy späté so separatizmom Podnesterska a Gagauzska, rovnako ako i vnútorný moldavský spor o národnej identite, ktorý sa stal súčasťou štátoprávneho a politického sporu o budúcnosti krajiny, t.j. o tom, či Moldavsko má zostať nezávislým štátom alebo sa má usilovať o spojenie s Rumunskom, paralyzovali postkomunistickú modernizáciu, hospodársky rozvoj, budovanie demokratických inštitúcií a politickú stabilitu krajiny po rozpade ZSSR. Ukázalo sa, že 16 rokov existencie nezávislého Moldavska je málo na to, aby sa jeho politické elity i verejnosť dokázali vyrovnáť s ťažkým dedičstvom minulosti, dohodnúť sa na spoločnom programe budúcnosti Moldavska a realizovať ho v praxi. Parafrazujúc známy výrok o strednej Európe, je možné povedať, že „Moldavsko má viac histórie než dokáže v súčasnosti stráviť.“

1.1.1 ŠTÁTNE HRANICE: PRODUKT DÁVNEJ I NEDÁVNEJ MINULOSTI

Súčasnú štátne hranice Moldavska sú výsledkom niekoľko stáročí trvajúceho mocenského súperenia medzi Ruskom a Tureckom pred 1. svetovou vojnou a Sovietskym zväzom a Rumunskom po 1. svetovej vojne, rovnako ako i administratívnych rozhodnutí v rámci ZSSR po 2. svetovej vojne. Pre obsah súčasnej politickej agendy Moldavska má najväčší význam historický vývin od konca 18. storočia až po rozpad ZSSR na konci 20. storočia.

Stúpenci ideológie „moldavanizmu“, t.j. osobitnej „moldavskej“ národnej a štátnej idey hľadajú korene moldavskej štátnosti v 14. storočí, v čase keď vzniklo stredoveké Moldavské kniežatstvo, ktorému patrilo územie na oboch stranách rieky Prut (rieka Prut v súčasnosti tvorí štátnu hranicu

¹⁰ Pozri napr. - Kolosov, Vladimir, „Ethnic and political identities and territorialities in the post-Soviet space“, in *GeoJournal*, Vol. 48, No. 2/June 1999.

¹¹ Pozri napr. – Gribincea, Argentina, „Moldovenism: the State Ideology of the Republic of Moldova“, *Moldova.org*, 6 December 2006.

medzi Rumunskom a Moldavskom). Stúpenci rumunskej interpretácie moldavských dejín tvrdia, že Moldavské kniežatstvo bolo jedným z troch štátnych útvarov, tzv. dunajských kniežatstiev, ktoré v stredoveku položili základy vzniku moderného Rumunska: Transylvánia, Valaško a Moldavsko. Transylvánia (západná a severná časť súčasného Rumunska) bola súčasťou Uhorska od 11. storočia a v 16. storočí získala štatút autonómneho kniežatstva v rámci Osmanskej ríše. Valašské kniežatstvo (južná časť súčasného Rumunska) a Moldavské kniežatstvo (východná časť súčasného Rumunska, vrátane terajšieho Moldavska až po rieku Dnester na východe) sa stali samostatnými štátnymi útvarmi v 14. storočí. V 16. storočí sa obidve kniežatstvá – Valašské i Moldavské, podobne ako i Transylvánske kniežatstvo po porážke Uhorska pri Moháči v roku 1526, stali vazalmi Osmanskej ríše a tureckého sultána.¹²

V roku 1792 Rusko porazilo Osmanskú ríšu v sérii vojen o Kaukaz, Krymský polostrov a vplyv na Balkáne a vojensky obsadilo viaceré územia na pobreží Čierneho mora, vrátane časti územia bývalého Moldavského kniežatstva až po rieku Prut na západe a ústie Dunaja do Čierneho mora na juhu. V roku 1812 bol podpísaný rusko-turecký mier, na základe ktorého Osmanská ríša uznala nové hranice Ruska. Vo východnej časti územia bývalého Moldavského kniežatstva bola zriadená nová ruská gubernia s názvom Besarábia a nad západnou časťou kniežatstva (západne od rieky Prut) bol ustanovený spoločný protektorát Ruska a Turecka.¹³ Dnešné Moldavsko predstavuje iba časť územia bývalej Besarábie, ktorá sa od roku 1792 až do roku 1918 stala súčasťou Ruska. Geografické i politické hranice ruskej gubernie Besarábia boli určené riekami – na severe a východe riekou Dnester (na východe súčasná hranica medzi Moldavskom a Podnesterskom), na západe riekou Prut (súčasná hranica medzi Moldavskom a Rumunskom) a na juhu severnou časťou delty rieky Dunaj do Čierneho mora (súčasná hranica medzi Ukrajinou a Rumunskom).¹⁴

Stúpenci teórie moldavanizmu tvrdia, že Moldavsko, t.j. ruská Besarábia, nebolo zapojené v 19. storočí do procesu národného obrodovania, t.j. sformovania a vzniku rumunského národa, ktorého duchovným i politickým žriedlom bola Transylvánia a preto Moldavci nie sú súčasťou rumunského národa.¹⁵ Na strane druhej, stúpenci rumunskej interpretácie dejín Moldavska tvrdia, že práve západná časť bývalého Moldavského kniežatstva, ktorá zostala pod protektorátom Osmanskej ríše položila základy vzniku moderného rumunského štátu, keď došlo k jej spojeniu s Valašským kniežatstvom v roku 1857 a vzniku jednotného rumunského štátu. Spojenie Moldavského a Valašského kniežatstva bolo možné iba vďaka súhlasu európskych veľmocí, ktoré prevzali protektorát nad dunajskými

¹² Reflexiu historických problémov vzťahov Rumunska so susednými krajinami, počínajúc stredovekými dejinami až po obdobie po 2. svetovej vojne – Maďarskom, Bulharskom, bývalou Juhosláviou (Srbsko) a Sovietskym zväzom (Moldavsko) pozri – Roucek, Joseph S., *Contemporary Romania and Her Problems*. Ayer Publishing, 1971; o dejinách „dunajských kniežatstiev“ v stredoveku pozri tiež – Jelavich, Barbara, *History of the Balkans*. Cambridge University Press, 1983; o prepisovaní učebníc dejepisu v post-sovietskom Moldavsku pozri – Anderson, Elisabeth, „Backward, Forward, or Both?: Moldovan Teachers' Relationship to the State and the Nation“, in *European Education*, Vol. 37, No. 3/Fall 2005.

¹³ Názov „Besarábia“ bol inšpirovaný menom kniežaťa Basaraba I., ktorý je považovaný za zakladateľa a prvého vládcu Valašského kniežatstva v rokoch 1324-1352.

¹⁴ Pozri napr. – Jewsbury, George, F., *Russian Annexation of Bessarabia, 1774-1828*. East European Monographs, 1976; o rusko-tureckom súperení v oblasti Čierneho mora v 18. storočí a zahraničnej politike cárskeho dvora v 18. storočí pri riešení tzv. východnej otázky (politika Ruska voči regiónu Kaukazu, Krymu a Balkánu) pozri prácu klasika ruskej historiografie – Solovjev, Sergej, M., *Čtenija i rasskazy po istoriji Rossiji*. Pravda, Moskva 1990.

¹⁵ Klasickým príkladom „moldavskej interpretácie“ je práca skupiny súčasných historikov, ktorá vyšla v ruštine v roku 2002 – Asociacija učených Moldovy im. N. Milešku-Spetaru, *Istorija Respubliki Moldova. S drevnejšich vremen do našich dnej*. Kišinev: Elan-Poligraf, 2002.

kniežatstvami po Krymskej vojne (1853-1856), ktorá oslabilá obidvoch dovtedy hlavných aktérov na Balkáne: Osmanskú ríšu i Rusko. Vznik nezávislého a jednotného Rumunška bol vyhlásený v roku 1877. Po prvej svetovej vojne a rozpade Rakúsko-Uhorska sa súčasťou Rumunška stala nielen bývalá uhorská Transylvánia na západe ale i celá ruská Besarábia na východe krajiny (po riekú Dnester). Z hľadiska územných ziskov po 1. svetovej vojne, Rumunško patrilo k tým krajinám, ktoré vďaka Versaillskému mierovému usporiadaniu získali najviac.¹⁶

V rokoch 1918 – 1940 sa Besarábia stala súčasťou Rumunška, ktoré ju vojensky obsadilo (po riekú Dnester na východe) využijúc občiansku vojnu a revolučné nepokoje v Rusku po 1. svetovej vojne. Sovietsky zväz nikdy neuznal obsadenie Besarábie a hranice s Rumunskom, ktoré vznikli po 1. svetovej vojne. Sovietske vedenie preto rozhodlo v roku 1924 o zriadení Moldavskej autonómnej sovietskej socialistickej republiky (MASSR) na hraniciach s Rumunskom v rámci Ukrajinskej SSR. MASR bola ohraničená na západe riekou Dnester a na východe riekou Bug (súčasné Podnestersko bolo západnou časťou MASSR). V roku 1940 ZSSR okupoval územie Besarábie a severnej Bukoviny, ktoré sa stali súčasťou Rumunška po 1. svetovej vojne na základe dohody Molotov-Ribbentrop z roku 1939 a na základe ktorej si fašistické Nemecko a Sovietsky zväz rozdelili sféry vplyvu v Európe. Rumunško znova obsadilo Besarábiu počas druhej svetovej vojny v čase keď bojovalo na strane Hitlerovho Nemecka a Mussoliniho Talianska na východnom fronte. Neskôr sa Rumunško pridalo na stranu spojencov a v roku 1947 podpísalo so ZSSR mierovú zmluvu, na základe ktorej uznalo nové štátne hranice so ZSSR s tým, že Besarábia a severná Bukovina (dnešná Černovická oblasť Ukrajiny) sa stali súčasťou Sovietskeho zväzu.¹⁷

Po druhej svetovej vojne bola MASSR ako súčasť Ukrajinskej SSR zrušená a zároveň bola zriadená nová Moldavská sovietska socialistická republika s hlavným mestom v Kišiňove (MSSR) s tým, že časť bývalej MASR - územie pozdĺž ľavého brehu Dnestra (dnešné Podnestersko) – bolo priradené do Moldavskej sovietskej republiky, hoci v minulosti nebolo nikdy súčasťou historickej Besarábie, ani Rumunška.¹⁸ Pre súčasné Moldavsko má veľmi negatívne hospodárske ale i strategické bezpečnostné implikácie administratívne rozhodnutie vtedajšieho sovietskeho vedenia vyňať z územia novovytvorenej Moldavskej SSR pás územia na pobreží Čierneho mora – južnej časti bývalej historickej Besarábie - medzi ústím Dnestra a delťou Dunaja do Čierneho mora, ktoré sa stalo súčasťou Ukrajinskej SSR a po rozpade ZSSR nezávislej Ukrajiny. Moldavsko tak stratilo strategický prístup k moru.

1.1.2 SPOR O NÁRODNÚ IDENTITU: PANRUMUNIZMUS VERSUS

MOLDAVANIZMUS

Otázka národnej identity sa stala najvýznamnejšou politickou otázkou v Moldavsku počas sovietskej prestavby. V druhej polovici 80. rokov v Moldavsku vznikli dve hlavné opozičné hnutia proti sovietskemu režimu – *Hnutie na podporu glasnosti a prestavby*, ktoré požadovalo demokratické zmeny a vystupovalo s kritikou vládnucej komunistickej strany ZSSR a *Kultúrny klub Alexe Matejeviča*, ktorý vytvorila skupina intelektuálov presadzujúca národno-obrodňujúci program a najmä

¹⁶ O vývine ideologizovanej „rumunskej interpretácie“ dejín „veľkého Rumunška“ v priebehu 19. a 20. storočia pozri - Brown, James Christian, and Lucian Boia, *History and Myth in Romanian Consciousness*. Central European University Press, 2001.

¹⁷ Pozri *Istoriya Respubliki Moldova. S drevnejšich vremen do našich dnei*, 2002, cit. dielo.

¹⁸ S výnimkou mesta Bendery, ktoré leží na pravom brehu rieky Dnester a v súčasnosti je kontrolované separatistickým Podnesterskom; okolnosti zriadenia Moldavskej SSR a jej vývin v rámci ZSSR pozri - *Istoriya Respubliki Moldova. S drevnejšich vremen do našich dnei*, 2002, cit. dielo.

zrovnoprávnenie rumunského jazyka a jeho požívania v školách a verejnom živote ako národného jazyka Moldavcov. Zatiaľ čo *Hnutie* spojilo odporcov sovietskeho režimu v Moldavsku bez ohľadu na ich národnosť, *Kultúrny klub* sa stal platformou pre sformulovanie politického programu „rumunského národného obrodzenia“ Moldavska. V roku 1989 došlo k spojeniu obidvoch organizácií a vytvoreniu *Ludového frontu*, ktorý sa stal hlavnou opozičnou silou v Moldavsku.¹⁹

Súčasne došlo k zmenám v rámci vládnucej Komunistickej strany Moldavskej SSR. V rámci strany sa takisto sformovalo národno-reformné krídlo, ktoré požadovalo väčšie presadenie sa etnických Moldavcov vo vedúcich pozíciách v komunistickej strane i štátnych funkciách. Napriek tomu, že rusko-jazyčné obyvateľstvo (Rusi a Ukrajinci) v Moldavsku tvorilo podľa sčítania obyvateľstva z roku 1989 zhruba iba 27 %, väčšina vedúcich pozícií vo vládnucej komunistickej strane, štátnych orgánoch i významných hospodárskych subjektoch republiky bola obsadená etnickými Rusmi a Ukrajincami. Reformné a národne orientované krídlo moldavských komunistov vedené Mircea Snegurom a Petru Lučinským pri presadzovaní reformy komunistickej strany i zmeny politických pomerov v krajine našlo spoločný jazyk s opozičným *Ludovým frontom* proti konzervatívnemu a pro-moskovsky orientovanému vedeniu komunistickej strany sovietskeho Moldavska.²⁰

Spoločným úsilím sa národne orientovaným komunistom a *Ludovému frontu* podarilo už v auguste 1989 presadiť schválenie nového zákona o jazyku, ktorý stanovil moldavský jazyk (a v písomnej podobe latinku namiesto cyriliky) ako úradný jazyk, zatiaľ čo ruský jazyk získal štatút jazyka medzi-etnickej komunikácie. Zákon požadoval, aby každý kto zastáva pozíciu v štátnej správe i štátom kontrolovaných hospodárskych subjektoch ovládal moldavský jazyk a určil, že všetci štátni úradníci a zamestnanci musia najneskôr do piatich rokov od vstupu zákona do platnosti absolvovať atestáciu z ovládania moldavského jazyka ako podmienku pre ďalší výkon funkcie. Zákon vyvolal protesty etnicky nemoldavského obyvateľstva, ktoré tvorilo takmer 36 % populácie podľa údajov zo sčítania obyvateľstva v roku 1989. Okrem etnických Rusov (13 %) a Ukrajincov (13,8 %) k rusko-jazyčnému obyvateľstvu Moldavska patrili Gagauzi (3,5 %), Bulhari (2 %) a predstavitelia iných národností (Rómovia, Židia, Poliáci a pod.), ktorí tvorili 3,1 % obyvateľstva. Po desaťročiach rusifikácie a používania ruského jazyka (a cyriliky) každý obyvateľ Moldavska ovládal plynule ruský jazyk v ústnej i písomnej forme. Avšak, podľa nezávislého výskumu, ktorý sa uskutočnil v roku 1992, iba 6,5 % rusko-jazyčných obyvateľov Moldavska, t.j. rezidentov nemoldavského etnického pôvodu, uviedlo, že plynule ovláda moldavský jazyk v písomnej i ústnej forme a 23,5 % uviedlo, že moldavský jazyk ovládajú čiastočne.²¹ Jazykový zákon z augusta 1989 bol prvou vážnou rozbuškou, ktorá vyvolala konflikt medzi väčšinovou časťou moldavskej spoločnosti a národnostnými menšinami, a krátko na to privolala k životu podnesterský a gagauzský separatizmus, ktorý ohrozil územnú integritu krajiny.

Navyše, diskusia o podobe nového zákona o úradnom jazyku na konci 80. rokov ukázala vážny spor, ktorý rozdelil post-sovietsku politickú elitu väčšinovej moldavskej spoločnosti a ktorý ju rozdeľuje

¹⁹ Pozri – Socor, Vladimir „The Alexe Mateevici Cultural Club: Informal Mass Movement in the Moldavian SSR“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, RAD Background Report/149, 16 August 1989; Alexe Matejeviči (1888-1917) bol básnik a pravoslávny kňaz, ktorý sa prihlásil ku kultúrnemu obrodzeniu Moldavcov ako súčasť rumunského národa v čase keď Besarábia bola pod správou cárskoho Ruska; prehľad o formovaní politických síl v Moldavsku s národne orientovaným politickým programom počas prestavby pozri napr. – Neukirch, Claus, „National Minorities in the Republic of Moldova – Some Lessons Learned, Some Not?“ in *South-East Europe Review*, 3/1999.

²⁰ King, Charles, *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California, 1999.

²¹ Neukirch, Claus, 1999, cit. dielo.

doteraz. Predstavitelia Ľudového frontu presadzovali, aby zákon stanovil za úradný jazyk Moldavska rumunský a nie moldavský jazyk, ktorý je – podľa názoru národne orientovanej moldavskej inteligencie - iba dialektom rumunského jazyka. Reformní komunisti však presadili do zákona ako úradný jazyk moldavčinu. Väčšina jazykových odborníkov sa zhoduje v tom, že moldavský a rumunský jazyk sú z hľadiska terminológie, lexikológie i frazeológie totožné a že v podstate ide o jeden a ten istý jazyk dácko-románskeho pôvodu. Napriek tomu, časť súčasnej politickej elity, ktorá má korene najmä v bývalej komunistickej strane Moldavska zastáva názory, ktoré sa pohybujú v dvoch krajných alternatívach: prvá - ide o dva rozdielne jazyky a dva osobitné národy a druhá – aj keby išlo o jeden jazyk, Rumuni a Moldavci sú dva národy s rozdielnou národnou identitou.²²

Doktrína „moldavanizmu“ má svoje dlhodobé historické i novšie politické príčiny. Predovšetkým, dnešné Moldavsko, resp. historická Besarábia nebola súčasťou procesu formovania moderného rumunského národa v 19. storočí, napriek tomu, že Moldavci na obidvoch brehoch rieky Prut hovoria rovnakým jazykom, ktorý – ako sme už spomínali -väčšina jazykových odborníkov považuje za dialekt rumunského. Zároveň je možné súhlasiť i s názorom kritikov moldavanizmu, ktorí tvrdia, že jeho hlavným podporovateľom bolo cárské Rusko (po vzniku Rumunska v roku 1877) a neskôr stalinský ZSSR, ktorý sa po prvej svetovej vojne snažil získať späť Besarábiu od Rumunska. V tomto kontexte, Komunistická internacionála v apríli 1925 vydala rezolúciu, ktorou vyzvala všetky komunistické strany v Európe, aby podporili „všetkými prostriedkami národné aspirácie Moldavcov, ktorí sa sami považujú za odlišný národ v porovnaní s Rumunmi a uznali ich jazyk ako nezávislý od rumunského jazyka“.²³ Postoj súčasnej politickej moldavskej elity, samozrejme s výnimkou pro-rumunsky, resp. panrumunsky orientovaných politických subjektov a najmä Kresťanskodemokratickej ľudovej strany, ktorá sa považuje za hlavného pokračovateľa a dediča politického programu Ľudového frontu z čias prestavby, je potrebné hľadať v politických udalostiach a vývine v rokoch 1990 – 1993. Väčšina centristických i ľavicových strán v súčasnom Moldavsku, vrátane od roku 2001 vládnucej Komunistickej strany Moldavska, zastáva pozície „moldavanizmu“.

K zlomovému vývoju v tejto otázke došlo po parlamentných voľbách vo februári 1990. V podmienkach väčšinového volebného systému, ktorý v tom čase existoval, národne a reformne orientovaní komunisti kandidovali samostatne, niektorí s politickou podporou Ľudového frontu, a niektorí dokonca ako kandidáti ĽF. Ľudový front spolu s reformnými komunistami zvíťazili vo voľbách a spolu obsadili zhruba 70 % poslaneckých mandátov v parlamente, vrátane kľúčových pozícií v jeho vedení. Predsedom parlamentu sa stal reformný komunist Mircea Snegur a predsedom vlády národne (panrumunsky) orientovaný Mircea Druc, líder Ľudového frontu. Rumunsky orientované krídlo Ľudového frontu sa stalo hlavným iniciátorom radikálnych politických zmien, po ktorých nasledovali dramatické udalosti, s následkami ktorých sa Moldavsko vyrovnáva doteraz.

15. marca 1990 bol prijatý zákon o vystúpení Moldavska zo ZSSR, čo znamenalo de iure vyhlásenie nezávislosti. 27. apríla boli schválené nové štátne symboly, vrátane novej štátnej vlajky – rumunskej trikolóry a rumunskej štátnej hymny ako štátnej hymny Moldavska. 23. júna parlament schválil Deklaráciu o suverenite Moldavska a 28. júna deklaráciu, v ktorej vyhlásil za nezákonnú okupáciu Besarábie v roku 1940 zo strany ZSSR, rovnako ako i následné vytvorenie Moldavskej SSR. Zároveň,

²² Ciscel, Matthew, H., „Language and identity in post-Soviet Moldova“, in Bent Preisler, Anne Fabricius, Hartmut Haberland, Susanne Kjaerbeck, and Karen Risager, eds., *The Consequence of Mobility*. Roskilde: Roskilde University, Department of Language and Culture, 2005.

²³ Cit. podľa Gribincea, Argentina, „Moldovenism: the State Ideology of the Republic of Moldova“, *Moldova.org*, 6 December 2006, cit. zdroj: *Dinamizm kulturnogo strojitelstva v Sovetskoj Moldaviji*. Kišňov, 1984, s. 67.

predstavitelia radikálneho krídla Ľudového frontu nastolili požiadavku štáto-právneho pripojenia sa Moldavska k Rumunsku. V reakcii na rozhodnutia nového moldavského parlamentu v prvej polovici roku 1990, 19. augusta 1990 bola v meste Komrat vyhlásená Gagauzská sovietska socialistická republika a 2. septembra 1990 v Tiraspoli Podnesterská moldavská sovietska republika. V Moldavsku sa začali občianske nepokoje, ktoré prerástli do občianskej vojny. Následne, medzi reformnými komunistami a národne intelektuálnym krídlom Ľudového frontu došlo k rozkolu. Mircea Snegur sa postavil proti politike pripojenia Moldavska k Rumunsku, čo spôsobilo rozkol a zánik Ľudového frontu i koalície LF – národne orientovaní komunisti. Ďalšie pokračovanie pan-rumunskej politiky by viedlo jednoducho k územnému rozpadu krajiny.²⁴

Po ukončení ostrej fázy občianskej vojny s Podnesterskom v roku 1992 a dohode s Gagauzskom o jeho autonómnom postavení v rámci Moldavska, ktorá bola dosiahnutá v rokoch 1993-1994, reformní komunisti a väčšina moldavských politických síl sa priklonila k doktríne „moldovanizmu“. Ústava z roku 1994 potvrdila štatút moldavského jazyka ako prvého štátneho jazyka a zároveň obnovila štatút ruského jazyka ako oficiálneho jazyka, ktorý sa môže používať vo verejnom i úradnom styku. V tom istom roku sa uskutočnili ďalšie dve významné udalosti, ktoré zapríčinili posun politickej elity k doktríne „moldavanizmu“.

V parlamentných voľbách roku 1994 utrpel ťažkú porážku Kresťanskodemokratický ľudový front, ktorý sa prihlásil k panrumunskému politickému programu bývalého Ľudového frontu. Zároveň, v roku 1994 sa konalo celonárodné referendum s otázkou či si občania Moldavska želajú, aby Moldavsko existovalo ako nezávislý štát v tých hraniciach, ktoré zdedilo po rozpade ZSSR. Účasť právoplatných voličov na referende bola 75 %, pričom až 95,4 % hlasujúcich sa vyjadrilo za existenciu nezávislého Moldavska. Navyše, na začiatku roku 1994 prezident Mircea Snegur oznámil, že sa podarilo dosiahnuť dohodu s Gagauzskom, ktoré zostáva súčasťou Moldavska. Následne bola zmenená ústava. Všetky tieto udalosti v roku 1994 podporili trend dištancovania sa od panrumunizmu ako konceptu politiky, ktorý vedie krajinu do záhuby a zániku. Od roku 1994 je v politike všetkých doterajších moldavských vlád čitateľné dištancovanie sa od „rumunskej národnej identity“ a politiky zjednocovania sa s Rumunskom, vzťahy s ktorým majú na oficiálnej úrovni skôr napätý ako priateľský charakter (viac pozri časť 1.3.3). Platí to predovšetkým od roku 2001 keď sa vlády v Moldavsku ujala Komunistická strana Moldavska a jej predseda Vladimír Voronin sa stal prezidentom krajiny.²⁵

V roku 2003 moldavský parlament schválil dokument pod názvom „Konceptcia národnej politiky Moldavskej republiky“, ktorý de facto vyhlásil doktrínu „moldavanizmu“ za štátnu politiku Moldavska. Pri uvádzaní dokumentu v parlamente, jeho spoluautor poradca prezidenta Voronina Artur Rešetnikov uviedol, že koncepcia má poslúžiť predovšetkým na „dosiahnutie občianskeho zmierenia, rozvoj všetkých národnostných a jazykových spoločenských a dobrých medzi-etnických vzťahov, elimináciu dôsledkov občianskeho konfliktu z 80. a začiatku 90. rokov, neutralizáciu pokusov o „demoldavanizáciu“, predchádzanie pokusov o spochybnenie existencie moldavského národa a štátnosti, diskreditácie dejín Moldavska“ a pod. Podľa Argentiny Gribinceaovej, doktrína moldavanizmu má tri hlavné postuláty: 1) Rumuni a Moldavci sú dva rozdielne národy a hovoria dvomi rozdielnymi jazykmi, 2) Rumuni sú v Moldavsku národnostnou menšinou a 3) súčasná

²⁴ King, Charles, „Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanianism“, in *Slavic Review*, Vol. 53, No. 2. (Summer, 1994), pp. 345-368.

²⁵ Roper, Steven, D., „The politization of education: Identity formation in Moldova and Transnistria“, in *Communist and Post-Communist Studies*, 38, 2005.

Republika Moldavsko je výsledkom niekoľko storočí trvajúceho úsilia moldavského národa o vlastnú štátnosť počínajúc vznikom Moldavského kniežatstva v 14. storočí.²⁶

Prijatie „moldavanizmu“ ako štátnej politiky bolo politickým aktom Voroninovej administratívy, ktorý však vôbec neznamenal „definitívne vyriešenie“ sporu o národnú identitu Moldavcov. Tento politický akt určite nezmenil názor prevažujúcej časti moldavskej inteligencie, ktorá je presvedčená, že Moldavci nie sú osobitným etnickým národom a že sú súčasťou rumunského národa. Nositeľom tohto názoru na politickej scéne je najmä Kresťanskodemokratická ľudová strana, ktorá sa hlási k politickému odkazu Ľudového frontu zo začiatku 90. rokov a má stabilnú voličskú podporu na úrovni zhruba 10 % (viac pozri časť 1.2. tejto štúdie).

1.1.3 PROBLÉM SEPARATIZMU: PRÍPAD GAGAUZSKO

Väčšina expertov sa pri hodnotení vzniku fenoménu etnického separatizmu v Moldavsku na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia zhoduje v názore, že ide o „reaktívny separatizmus“²⁷, t.j. reakciu etnicky nemoldavského obyvateľstva na politiku kultúrnej rumunizácie a politického panrumunizmu presadzovanú Ľudovým frontom po víťazstve v parlamentných voľbách v roku 1990. Bez tejto politiky (akcie) by nebolo ani reakcie a v Moldavsku by nevznikol etnický separatizmus v prípade Podnesterska s väčšinovým slovanským obyvateľstvom a turkotatárskeho Gagauzsko.²⁸ Veľmi dobrým príkladom na potvrdenie tejto tézy je práve Gagauzsko. Navyše, problém gagauzského separatizmu je zároveň ďalším dôkazom potvrdzujúcim tézu, že obrazne povedané, súčasné Moldavsko má viac histórie než je schopné stráviť.

Gagauzi sú etnickými potomkami stredovekých turkotatárskych kmeňov (Pečenegov, Polovcov, oguzských a seldžuckých Turkov), ktorí sa po tatárskej invázii v 13. storočí usadili a etnicky premiešali na území dnešného severovýchodného Bulharska (oblasť Dobružde). Na novom území konvertovali z islamu na pravoslávne kresťanstvo pod kultúrnym vplyvom okolitého balkánskeho obyvateľstva. Po podpísaní mierovej dohody s Osmanskou ríšou v roku 1812, v ktorej sa Turci vzdali vlády nad Besarábiou, Rusko ponúklo Gagauzom na osídlenie oblasť južnej Besarábie v okolí Budžaka (v súčasnosti Odeská oblasť Ukrajiny), z ktorej Rusi vysídlili spojencov tureckého sultána nogajských Tatárov. Do Besarábie sa Gagauzi presídľovali spolu s Bulharmi v prvej polovici 19. storočia (1812-1846). Hlavnými sídlami Gagauzov sa stali mestá Komrat (dnešné Moldavsko) a Budžak (dnešná Ukrajina). Rozhodnutie sovietskeho vedenia v roku 1940 zaradiť územie južnej Besarábie pod správu Ukrajinskej SSR rozdelilo územie kompaktne obývané Gagauzami na dve časti – väčšia časť sa ocitla v Moldavsku a menšia časť na Ukrajine. Podľa údajov Národného štatistického úradu Moldavska, v roku 2006 sa k gagauzskej národnosti hlásilo 147.500 obyvateľov (4,4 % obyvateľov Moldavska), ktorí žijú prevažne v enkláve na juhu Moldavska (samosprávna oblasť

²⁶ King, 1994, cit. dielo; citáciu Resetnikova i formuláciu troch hlavných postulátov moldavanizmu pozri - Gribincea, 2006, cit. dielo; pozri tiež – Gribincea, Argentina and Mihai Grecu, *Moldova: Situation Analysis and Trend Assessment*. Writenet Report, October 2004; k právnym aspektom separatizmu pozri - *Thawing a Frozen Conflict: Legal Aspect of the Separatist Crisis in Moldova*. The Special Committee on European Affairs, The Association of the BAR of the City of New York, 2006.

²⁷ Ako prvý tento termín použil Wiliam Crowther vo svojej štúdií „The Politics of Ethno-National Mobilization: Nationalism and Reform in Soviet Moldavia“, in *Russian Review*, Vol. 50, No. 2 (Apr., 1991). Na Crowthera sa odvolávajú viacerí autori, ktorí sa zaoberajú problematikou národnostných vzťahov a fenoménu etnického separatizmu v Moldavsku.

²⁸ Keďže téme Podnesterska je venovaná osobitná druhá kapitola tejto štúdie, v tejto časti sa budeme stručne venovať problému gagauzského separatizmu s cieľom ilustrovať jednu z troch kľúčových tém súčasnej politickej agendy Moldavska – etnického separatizmu.

s hlavným mestom Komrat, dvomi ďalšími mestami: Kadir-Lunga a Vulcanesti a 23 príslušných obcí). Okrem Moldavska a Ukrajiny, ku gagauzskej národnosti sa hlásia i skupiny obyvateľov v Rumunsku a Bulharsku.²⁹

Gagauzi sa v 20. storočí pokúsili trikrát o ustanovenie vlastnej štátnosti v Besarábii. Prvýkrát sa tak stalo počas revolúcie v Rusku v rokoch 1905-1907. V Komrate bola v zime 1906 vyhlásená tzv. Komratská republika, avšak neexistovala dlho, pretože povstanie Gagauzov bolo kruto potlačené cárskym vojskom. Druhý pokus bol uskutočnený na konci prvej svetovej vojny v januári 1918. Tento krát v Budžaku bola vyhlásená Gagauzská republika, avšak s rovnakým výsledkom ako i počas revolúcie 1905-1907. Rozdiel bol iba v tom, že namiesto ruských vojsk, povstanie bolo potlačené rumunskou armádou, ktorá okupovala územie Besarábie.³⁰ Posledný tretí pokus o ustanovenie gagauzskej štátnosti bol učený v roku 1990 v podmienkach rozpadu ZSSR a procesu vznikania nezávislého moldavského štátu. Už sme spomínali, že v novembri 1989 bola v Komrate vyhlásená Gagauzská autonómna sovietska socialistická republika (chápaná ešte ako súčasť Moldavskej SSR) ako reakcia na prijatie jazykového zákona a o rok neskôr v auguste 1990 Gagauzská sovietska socialistická republika (nová sovietska republika) ako reakcia na politiku rumunizácie Moldavska po parlamentných voľbách v roku 1990.

Pre Gagauzov, ktorí sa presťahovali do Besarábie v 19. storočí, sa ruština stala hlavným jazykom vo verejnom i domácom styku, pričom väčšina z nich – podľa výskumu z roku 1992 – nebola schopná dorozumieť sa v moldavskom, resp. rumunskom jazyku.³¹ Schválenie nového jazykového zákona v roku 1989 a politiku kultúrnej a politickej rumunizácie z rokov 1989 a 1990 presadzovanú Ľudovým frontom, považovali Gagauzi za rovnakú hrozbu pre svoje národnostné práva ako i Rusi, Ukrajinci, Bulhari a príslušníci ďalších národnostných menšín v Moldavsku, pre ktorých sa ruština stala hlavným dorozumievacím jazykom. Počas prestavby v 80. rokoch vzniklo hnutie *Gagauzský ľud* (Gagauz Halki) na čele so Stepanom Topalom, ktoré sa vo svojich počiatkoch stalo spojencom *Ľudového frontu* Moldavska.³²

Po prijatí nového jazykového zákona v auguste 1989 sa Topalom vedené gagauzské hnutie dostalo do opozície voči koalícii Ľudového frontu a národne orientovaných moldavských komunistov v Kišiňove, ktorá začala stupňovať požiadavky na nezávislosť od Moskvy, de-rusifikáciu a rumunizáciu verejného života. Gagauzi spustili lavínu moldavského separatizmu dokonca ako prví, ešte rok pred Podnesterskom. 12. novembra 1989 bola v Komrate vyhlásená Gagauzská autonómna sovietska socialistická republika (GASSR). Hoci moldavský parlament vyhlásil vznik GASSR za nezákonný, Kišiňov nepodnikol žiadne kroky na vyriešenie situácie. Stará moc (vedenie komunistickej strany MSSR) bolo už paralyzované a nová moc („prestavbová koalícia“ Ľudového frontu a reformných komunistov) ešte nebola schopná vládnuť de facto. Čakalo sa na parlamentné voľby vo februári 1990.

Po parlamentných voľbách, v ktorých zvíťazil Ľudový front boli prijaté už vyššie spomínané zákony, ktoré presadili politiku kultúrnej a politickej rumunizácie a smerovali k pripojeniu Moldavska k Rumunsku. V reakcii na vyhlásenie suverenity Moldavska novým parlamentom, gagauzskí lídri

²⁹ Prehľad dejín Gagauzov pozri – *Gagauzskij narod. Istoričeskaja spravka* (<http://www.ato-gagauzia.narod.ru/> - oficiálna internetová stránka Gagauzskej autonómie); údaje o etnickej štruktúre obyvateľstva Moldavska v roku 2006 pozri - *National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova* (<http://www.statistica.md/>).

³⁰ Pozri *Gagauzskij narod. Istoričeskaja spravka*, cit. dielo.

³¹ Pozri Neukirch, 1999, cit. dielo.

³² Pozri napr. – Katchanovski, Ivan, „Small Nations but Great Differences: Political Orientations and Cultures of the Crimean Tatars and the Gagauz“, in *Europe-Asia Studies*, Volume 57, Number 6 / September 2005.

vyhlásili 19. augusta 1990 vznik Gagauzskej sovietskej socialistickej republiky (GSSR), ktorá sa mala stať nezávislou od Moldavska, avšak zároveň súčasťou Sovietskeho zväzu. Dátum volieb do orgánov GSSR bol stanovený na 28. októbra 1990. Nový predseda moldavskej vlády líder pan-rumunského Ľudového frontu Mircea Druc zmobilizoval zhruba 40 tisíc dobrovoľníkov, keďže Moldavsko de facto nemalo v tom čase vlastnú armádu ani políciu, silové zložky ZSSR boli pod kontrolou zväzovej vlády v Moskve, s cieľom zabrániť konaniu nelegálnych gagauzských volieb. Oddiely dobrovoľníkov smerujúce do Komratu boli zastavené vďaka zásahu sovietskeho ministerstva vnútra z Moskvy, ktoré prinútilo konať moldavskú políciu a nedovoliť dobrovoľníkom dostať sa do Komratu, vďaka čomu sa predišlo krvavému scenáru vývinu udalostí, ktorý sa bohužiaľ neskôr zopakoval v prípade Podnesterska v situácii, keď centrálna moc v Moskve po pokuse o puč v auguste 1991 bola už paralyzovaná. Inými slovami, v roku 1990 ešte existoval ZSSR a moldavská polícia podobne ako i jednotky armády na území Moldavska boli riadené z Moskvy, čo samo o sebe vypovedá o politickom i administratívnom chaose, ktorý vznikol v Moldavsku po voľbách vo februári 1990. Voľby sa v Gagauzsku uskutočnili a Stepan Topal bol zvolený za prezidenta GSSR (vo funkcii hlavy exekutívy Gagauzsku zotrval do roku 1995) a Kišiňov de facto stratil na Gagauzskom kontrolu. Po rozpade ZSSR v auguste 1991, Gagauzsko vyhlásilo nezávislosť od Moldavska.³³

V rokoch 1991-1992 sa problém gagauzského separatizmu v Moldavsku dostal do tieňa podnesterského separatizmu, ktorý bol pre novú vládu v Kišiňove oveľa väčšou výzvou vzhľadom na hospodársky význam priemyselného Podnesterska pre celú ekonomiku krajiny. Rokovania s Gagauzskom sa začali až po ukončení ozbrojenej časti konfliktu s Podnesterskom v roku 1992, ktorý Moldavsko vďaka vojenskému zásahu Ruska a Ukrajiny na strane podnesterských separatistov de facto prehralo a stratilo kontrolu nad územím, na ktorom žila pätina obyvateľstva bývalej Moldavskej SSR a ktoré produkovalo takmer polovicu HDP krajiny. Strata Podnesterska zásadným spôsobom ovplyvnila prístup moldavskej vlády k rokovaniam s Gagauzskom. Predovšetkým, politický vplyv predsedu vlády Mircea Druca a Ľudového frontu začal – po prehre v Podnestersku - upadať a naopak, posilnili sa pozície reformných komunistov, ktorí sa v nových politických podmienkach začali rýchlo transformovať na programových centristov. Prezidentské voľby v decembri 1991 vyhral Mircea Snegur, ktorý nielenže kandidoval na tento post proti vôli lídrov Ľudového frontu, ale Ľudový front vyzval voličov na bojkot prezidentských volieb, avšak neúspešne. V máji 1991 sa novým predsedom vlády stal ďalší bývalý komunista Valeriu Muravski. Mircea Snegur a Stepan Topol po viac než rok trvajúcich rokovaní našli kompromisnú dohodu. Topol pôvodne požadoval federalizáciu Moldavska, ktorá by pozostávala z federatívnych republík - Moldavsko a Gagauzsko s tým, že federácia by zostala otvorená i pre Podnestersko. Nakoniec bola nájdená kompromisná dohoda, ktorú obidvaja lídri zverejnili vo februári 1994: Gagauzsko získa územnú autonómiu v rámci Moldavska a v prípade, že by sa Moldavsko malo niekedy v budúcnosti spojiť s Rumunskom, Gagauzsko bude mať právo na štátnu samostatnosť. V júli 1994 bola prijatá nová moldavská ústava, ktorá už predpokladala štatút autonómie pre Gagauzsko, a v decembri 1994 bol schválený ústavný zákon „O osobitnom právnom postavení Gagauzka“.³⁴

Vďaka týmto ústavným zmenám, parlament Gagauzsku (Ľudové zhromaždenie, „Halk Toplusu“ – gagauz. jazyk) získal právo schvaľovať legislatívu v rámci vlastnej jurisdikcie platnej na území autonómie, vrátane rozpočtu a daňovej politiky autonómie, sociálnej politiky, štátnej správy a samosprávy, vzdelania, kultúry, a regionálneho rozvoja. Navyše, gagauzský parlament má právo

³³ Pozri Katchanovski, 2005, a Neukirch, 1999, cit. diela.

³⁴ Roper, Steven, D., „Regionalism in Moldova: The Case of Transnistria and Gagauzia“, in *Regional & Federal Studies*, Volume 11, Number 3 / Fall 2001.

zúčastniť sa na formulovaní vnútornej i zahraničnej politiky Moldavska a tiež právo apelovať na Ústavný súd v prípade ak usúdi, že legislatíva schvaľovaná v centrálnom parlamente alebo rozhodnutia prijímané centrálnymi orgánmi výkonnej moci sú v rozpore s právami autonómie Gagauzska stanovenej ústavou a ústavným zákonom z roku 1994. Na čele exekutívy autonómie je gubernátor („baškan“ – gagauz. jazyk), volený v priamych voľbách na štvorročné obdobie. Baškan Gagauzska sa automaticky stáva členom centrálnej vlády Moldavska. Stepan Topol zastával tento post do roku 1995. Členov vlády autonómie navrhuje baškan a schvaľuje parlament autonómie jednoduchou väčšinou hlasov. Na území autonómie sú zabezpečené rovnaké práva pre používanie troch jazykov v úradnom a verejnom styku – gagauzského, moldavského a ruského jazyka.³⁵

Podľa viacerých expertov, spôsob akým bol vyriešený problém etnického separatizmu v prípade Gagauzska, by sa mohol stať vzorom i pre riešenie podnesterského problému niekedy v budúcnosti.³⁶ Zároveň, príbeh gagauzského separatizmu i vzniku autonómie je svedectvom o hrubých politických chybách, ktoré boli urobené v Moldavsku v rokoch 1989-1990 zo strany radikálnych lídrov Ľudového frontu a časti tzv. národne orientovaného reformného krídla bývalej sovietskej komunistickej strany. Moldavsko za tieto chyby platí dodnes.

1.1.4 EKONOMICKÁ A SOCIÁLNA SITUÁCIA: BOJ S CHUDOBOU

Ako sme už uviedli, Moldavsko je najchudobnejšia krajina Európy s najnižším ukazovateľom tvorby HDP na obyvateľa (\$2,374 v roku 2005 podľa parity kúpnej sily). Srbsko, Albánsko a Bosna a Hercegovina, ktoré sú spolu s Moldavskom najchudobnejšie európske krajiny, napriek tomu, v porovnaní s Moldavskom vykazujú dvakrát vyšší ukazovateľ HDP na obyvateľa než Moldavsko.³⁷ Moldavsko je preto zákonite i nízko príjmová krajina s hrubým národným príjmom na osobu vo výške \$720 v roku 2004, \$810 in 2005.³⁸ Zlá sociálno-ekonomická situácia v Moldavsku je dedičstvom najmä sovietskej minulosti a menovite zaostalej ekonomickej infraštruktúry, prevažne poľnohospodárskeho charakteru krajiny, nízkej pridanej hodnoty finálnej produkcie a služieb, veľkej zraniteľnosti moldavskej ekonomiky pred vplyvom vonkajších faktorov, avšak rovnako je i dôsledkom nezvládnutých politických a hospodárskych reforiem v 90. rokoch, rovnako ako i občianskej vojny na začiatku 90. rokov a separácie priemyselne najrozvinutejšieho regiónu Podnesterska, ktorý sa podieľal 40 % na tvorbe HDP Moldavska pred rozpadom ZSSR.³⁹

Najväčším problémom Moldavska je chudoba, najmä na vidieku a v malých mestách, hoci miera chudoby klesla od roku 1999 z úrovne 73 % populácie na 29 % v roku 2005, naďalej je vysoká na vidieku (42,5 % populácie) a v malých mestách (48,5 %). Ešte v roku 2001 45 % obyvateľov krajiny žilo v absolútnej chudobe, t.j. ich príjmy nestačili na zabezpečenie základných životných potrieb. Priemerná mesačná mzda dosiahla v roku 2004 \$95,2, v roku 2005 zhruba \$100. Chudobné obyvateľstvo je tiež najviac postihnuté úpadkom systému vzdelávania, zdravotníckeho sektora a iných verejných služieb. Ekonomické problémy, chudoba a nízke príjmy spôsobili, že Moldavsko sa stalo jedným z najväčších zdrojov pracovnej migrácie v Európe, pričom z krajiny odchádzajú najmä mladí

³⁵ Viac pozri tamže – Roper, 2001, cit. dielo.

³⁶ Pozri napr. – Cisel, 2005; King, 1994 a 1999; Neukirch, 1999; Troebst, 2001 a pod. O možnostiach federalizácie Moldavska ako spôsobu vyriešenia problému etnického separatizmu pozri – Protsyk, Oleh, „Federalism and Democracy in Moldova“, in *Post-Soviet Affairs*, 2005, 21, 1.

³⁷ *International Monetary Fund*, 2006.

³⁸ *Moldova: Country Brief 2006*, The World Bank.

³⁹ Pozri Bukarskij, 2005, cit. dielo.

a vzdelaní ľudia. Podľa odhadov Svetovej banky, zhruba 25 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva opustilo krajinu od roku 1991.⁴⁰ Podľa odhadu moldavských úradov ide zhruba o 600 až 800 tisíc Moldavcov, z ktorých asi 250 tisíc pracuje v Rusku a ostatní, t.j. medzi 400 až 600 tisíc v krajinách EÚ.⁴¹ Sprievodným javom chudoby sú slabé štátne inštitúcie, nefungujúce súdnictvo a veľká miera korupcie. Podľa rebríčka krajín na základe hodnotenia indexu percepcie korupcie, ktorý pravidelne zostavuje International Transparency, Moldavsko patrí ku krajinám s najväčšou mierou korupcie nielen v Európe ale i vo svete (114 – 115 miesto zo 127 krajín sveta, v ktorých IT zisťuje percepciu korupcie).⁴²

Na strane druhej, Moldavsko je bohaté na úrodnú pôdu a má mierne klimatické podnebie, čo ho dlhodobo predurčuje na rozvoj poľnohospodárstva. To potvrdzuje aj podiel poľnohospodárstva a potravinárstva na tvorbe HDP, ktorý sa pohybuje na úrovni okolo 30 % z HDP. Veľkým problémom je vysoká externá zraniteľnosť moldavskej ekonomiky, ktorá je plne závislá na dovoze strategických energetických surovín z Ruska a Kazachstanu. Moldavský export je naopak založený predovšetkým na poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkoch, textilných a odevných výrobkoch, výrobkov z kože a pod. – všetko produkty s nízkou pridanou hodnotou. Väčšina exportu smeruje do krajín SNŠ a hlavne Ruska a Ukrajiny, čo sú však pre Moldavsko rizikové trhy. Ruská finančná kríza v roku 1998 mala pre Moldavsko veľmi negatívne dôsledky, rovnako ako i politicky motivované rozhodnutie ruskej vlády obmedziť dovoz moldavských potravinových výrobkov (tzv. vínová vojna) v roku 2006 (viac pozri časť 1.3). Výsledkom je skutočnosť, že záporné saldo zahraničného obchodu Moldavska predstavuje 39 % HDP. Moldavsko má veľmi nízke domáce a zahraničné investície, čo je spôsobené hlavne veľmi zlým podnikateľským prostredím a vysokou mierou korupcie. Vonkajší dlh Moldavska v roku 2005 predstavoval 69,1 % HDP (údaje sú za rok 2005 – zdroj: IMF – pozri nasledujúcu tabuľku).

Tabuľka: Vybrané ekonomické ukazovatele Moldavska, 2000-2005⁴³

Ukazovateľ	2000	2001	2002	2003	2004	2005
HDP v mld. MDL (moldavský leu)	16 020	19 052	22 556	27 619	32 032	36 755
Rast HDP v %	2,1	6,1	7,8	6,6	7,4	7,1
Externý dlh ako podiel na HDP v %	133,0	115,1	111,2	92,1	73,6	69,1
Podiel finálnej spotreby obyvateľstva na HDP v %	87,6	86,0	82,0	89,5	87,8	91,6
Podiel investícií fixného kapitálu na HDP v %	15,4	16,7	16,3	18,6	21,2	24,4

⁴⁰ *Moldova: Country Brief 2006*, The World Bank.

⁴¹ Gribincea a Grecu, 2004, cit. dielo.

⁴² Pozri – *Corruption and the Quality of Governance: the Case of Moldova*. Transparency International – Moldova, 2001; *Moldova: Economic Trends*. European Commission, September 2005.

⁴³ Zdroj: *Medzinárodný menový fond* na základe údajov z Národného úradu pre štatistiku Moldavska.

Podiel obchodnej bilancie na HDP v %	-22,8	-21,3	-22,7	-31,5	-29,0	-39,1
Podiel „rodinných“ príspevkov zo zahraničia na HDP v %	13,8	16,4	19,4	24,4	27,0	30,5
Podiel poľnohospodárstva na HDP v %	25,4	22,4	21,1	18,3	17,5	14,3
Podiel priemyslu na HDP v %	16,3	18,7	17,3	17,6	17,1	17,0
Zamestnanosť v pôdohospodárstve na celkovej zamestnanosti v %	50,9	51,0	49,6	43,0	40,5	40,7
Zamestnanosť v priemysle na celkovej zamestnanosti v %	11,0	11,0	11,4	12,1	12,3	12,1
Inflácia (index spotrebiteľských cien) v %	18,4	6,3	4,4	15,7	12,5	10,0
Bežný účet platobnej bilancie na HDP v %	-7,6	-1,8	-4,0	-6,8	-2,7	-9,8
Priame zahraničné investície (čistý prílev) na HDP v %	9,8	6,9	8,0	4,0	5,5	7,0
Deficit verejných financií na HDP v %	-1,6	1,0	-1,2	1,4	0,5	2,1
Podiel súkromného sektora na HDP v %	75,0	76,0	70,5	69,7	68,6	n.a.
Podiel aktív komerčných bánk k HDP v %	29,1	31,4	35,1	37,2	41,5	49,0
Medziročný rast úverov (podnikateľských) v %	40,12	35,36	35,17	44,45	22,20	35,02
Priemerná výška úrokových sadzieb z úverov v MDL v %	33,29	28,46	23,14	19,18	20,96	18,93
Podiel domácností napojených na plyn v %	82,6	83,2	83,3	84,4	85,1	n.a.
Podiel domácností napojených na kanalizáciu v %	29,4	29,9	30,0	30,4	30,6	n.a.
Podiel domácností napojených na verejný vodovod v %	33,4	33,2	33,4	33,9	34,3	n.a.
Priemerná mesačná mzda v MDL	408	544	692	891	1103	1320
Nezamestnanosť v % (ILO)	8,5	7,3	6,8	7,9	8,1	7,3
Kurz MDL/USD	12,43	12,87	13,57	13,94	12,33	12,60

Po rozpade ZSSR Moldavsko zažilo jeden z najväčších hospodárskych prepádov spomedzi bývalých republík ZSSR. V súčasnosti je druhou najchudobnejšou krajinou bývalého ZSSR, chudobnejší je už iba Tadžikistan. Prepád HDP Moldavska v roku 1999 dosiahol viac ako 60 % v porovnaní s rokom 1990. V 90. rokoch Moldavsko zaznamenávalo každý rok iba záporný rast HDP. K zmene došlo až v roku 2000, keď sa krajine prvýkrát od rozpadu ZSSR podarilo zaznamenať medziročný pozitívny rast HDP aj za významnej pomoci medzinárodných inštitúcií a predovšetkým Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky. Moldavská vláda sa zapojila do iniciatívy Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu zameraného na ekonomické reformy a znižovanie chudoby *Economic Growth and Poverty Reduction Strategy*, ktorý sa stal nosným programom hospodárskej politiky moldavskej vlády.⁴⁴

V roku 2005 dosiahlo Moldavsko medziročný rast HDP o 7,1 %. Priemerný ročný rast HDP Moldavska tak za obdobie posledných šiestich rokov (2000 – 2005) dosiahol 6,2 %. Podľa analýz MMF a Svetovej banky, hlavné faktory, ktoré naštartovali hospodársky rast v Moldavsku od roku 2000, sú nasledujúce:

- zlepšenie využívania výrobných kapacít v kľúčových podnikoch (čistočne vďaka zlepšeniu správy štátom vlastnených firiem a aj vďaka čiastočnej privatizácii niektorých podnikov);
- realizácia významných štrukturálnych reforiem v rokoch 1998-2000 a predovšetkým reformy dôchodkového systému, privatizácia 2/3 energetických distribučných firiem, zlepšenie bankrotového práva, odstránenie exportných bariér, umožnenie vstupu zahraničných investícií do bankového sektora, a začatie administratívnej reformy;
- pozitívny hospodársky vývoj susedných krajín a hlavných obchodných partnerov Moldavska v zahraničnom obchode, čo napriek veľmi malým investíciám pomohlo krajine zvyšovať export;
- rast domácej spotreby spojený s rastom dôchodkov a miezd a tiež s rastom pomoci zo zahraničia (pomoc rodinných príslušníkov žijúcich v zahraničí predstavuje oficiálne až 30 % z HDP, t.j. cca \$500 mil. MMF však odhaduje, že min. ďalších 50 % prichádza do krajiny nelegálne, t.j. výška týchto „rodinných“ príspevkov zo zahraničia dosahuje sumu cca \$1 mld. ročne; Moldavsko je štvrtou krajinou na svete čo sa týka ukazovateľa pomeru príspevkov zo zahraničia na tvorbe HDP, vrátane prostriedkov získaných v rámci rozvojovej pomoci); a nakoniec,
- stabilizácia verejných financií a skvalitnenie makroekonomickej politiky vlády – hlavne v oblasti znižovania verejného dlhu, inflácie, a posilňovania stability národnej meny.⁴⁵

V každom prípade, Moldavsko čakajú ešte veľmi náročné politické a hospodárske reformy, pokiaľ sa má udržať pozitívna tendencia hospodárskeho rastu z rokov 2000-2005. V najbližších rokoch pôjde nielen o presadenie zásadných štrukturálnych hospodárskych reforiem ale i o budovanie stabilných demokratických inštitúcií, ktoré budú schopné skvalitniť verejné služby a potlačiť korupciu. V tejto agende smere existuje najväčší priestor pre pomoc zo strany Európskej Únie i Slovenska.

⁴⁴ Pozri – *Republic of Moldova: Poverty Reduction Strategy Annual Evaluation Report 2005*. International Monetary Fund, Country Report no. 06/185; May 2006 *Moldova: Poverty Update*. Report no. 35618-MD, The World Bank, June 12, 2006.

⁴⁵ Pozri citované výročné správy Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu a tiež *The Republic of Moldova: National Human Development Report 2006*. United Nations Development Programme, Chisinau, 2006.

1.2 VNÚTORNÁ POLITIKA: VÝVIN, AKTÉRI A VYHLIADKY NA VOLBY 2009

1.2.1 POLITICKÝ VÝVIN: PERIODIZÁCIA A HLAVNÍ AKTÉRI

Politický vývin Moldavska po rozpade ZSSR je možné rozdeliť do troch hlavných období: 1) 1989 – 1993; 2) 1994 – 2000, a 3) od roku 2001. Každé z týchto období malo odlišnú politickú agendu, líšilo sa pravidlami zápasu o moc a fungovania politiky, - hoci v prípade Moldavska nešlo o dramatické zmeny politických pravidiel, na rozdiel od iných postsovietskych republík - a v každom období dominovali iné politické subjekty, ktoré boli hlavnými zadávateľmi politickej agendy a mali rozhodujúci vplyv v krajine.

Pre moderné politické dejiny Moldavska je príznačné, že každé z týchto období znamenalo vzostup a zároveň i pád hlavnej politickej sily, resp. skupiny hlavných politických aktérov, ktoré v ňom hrali „prvé husle“ v moldavskej politike. Pozoruhodné je zároveň i to, že pád neznamenal absolútny zánik príslušného politického subjektu/subjektov, naopak, všetky vedúce politické sily z uvedených troch období, samozrejme po transformácii a inštitucionálnych zmenách, zostali súčasťou moldavskej politiky a sú zastúpené i v súčasnom parlamente. Inými slovami, každé z týchto období prispelo k formovaniu straníckej štruktúry moldavskej politickej scény a programovej profilácii politických subjektov, ktoré majú svoje pevné miesto v moldavskej politike.⁴⁶

Prvé obdobie (1989–1993) prinieslo vzostup i pád radikálneho panrumunského politického programu, nositeľom ktorého bol *Ludový front*, hlavná hybná sila moldavskej politiky v čase sovietskej prestavby. Druhé obdobie (1994-2000) je možné charakterizovať ako sformovanie stredového prúdu moldavskej politiky a politických subjektov, ktoré založili bývalí národne a reformne orientovaní komunisti, ktorí už mali skúsenosti s prácou v štátnych a straníckych štruktúrach bývalého sovietskeho Moldavska. Nakoniec, tretie obdobie (od roku 2001) znamená nástup znovuzrodenej ľavice v podobe obnovenej Komunistickej strany na čele so súčasným prezidentom Vladimírom Voroninom. Súčasné zloženie moldavského parlamentu zvoleného v parlamentných voľbách v roku 2005 zodpovedá tejto straníckej a programovej štruktúre moldavskej politiky a obsahuje všetky jeho doterajšie kľúčové segmenty, tak ako sa vyvinuli v moderných dejinách moldavskej politiky od roku 1989.

Zatiaľ čo politickým dedičom prvého obdobia je *Kresťanskodemokratická ľudová strana* s konzervatívnym, pravicovým a panrumunsky orientovaným programom, programovým dedičom druhého obdobia je centristická koalícia *Demokratické Moldavsko* pozostávajúca z troch subjektov: Naše Moldavsko, Demokratická strana a Sociálno-liberálna strana, ktorá predstavuje stredový program moldavskej politiky. Hlavným predstaviteľom ľavicového programu moldavskej politiky je *Komunistická strana Moldavska*, ktorá je vládnuou stranou od predčasných parlamentných volieb v roku 2001. Na moldavskej politickej scéne zatiaľ chýba politický subjekt, ktorý by bol nositeľom liberálneho a nekonzervatívneho pravicového politického programu. Pritom, Moldavsko potrebuje zrealizovať práve liberálne a pravicové reformy pokiaľ si chce udržať pozitívnu dynamiku hospodárskeho rozvoja. Ak tieto reformy zrealizuje Komunistická strana Vladimíra Voronina, čo možno znie na prvý pohľad paradoxne, nie je vylúčené, že ju to bude stáť stratu voličských hlasov na budúcich parlamentných voľbách v roku 2009.⁴⁷

⁴⁶ Way, Lucan, „Pluralism by Default in Moldova“, in *Journal of Democracy*, Vol. 13, Number 4, October 2002.

⁴⁷ Pozri napr. – Bocan, Igor, „Šanci demokratizaciji Respubliki Moldova“, *Democracy.md*, 23.3.2005.

Hospodárska politika akejkoľvek moldavskej vlády musí čeliť v prvom rade problému boja s chudobou a korupciou a je závislá od finančnej pomoci zo strany medzinárodného spoločenstva (najmä MMF a Svetovej banky). Finančná pomoc zo strany MMF, Svetovej banky i Európskej únie je však podmienená uskutočňovaním liberálnych reforiem a preto až tak nezáleží na názve strany, ktorá ich v Moldavsku bude realizovať. Hlavným problémom v súčasnosti vládnucej Komunistickej strany Vladimíra Voronina v kontexte blížiacich sa parlamentných volieb v roku 2009 bude udržanie voličskej podpory, napriek potrebe realizácie pravicových reforiem.⁴⁸ Inou programovou alternatívou pre Moldavsko je zblíženie s Ruskom, čo by znamenalo prístup na ruský trh pre kľúčové potravinárske komodity moldavského exportu a lacnejšie ceny energetických surovín (ropy, zemného plynu a elektrickej energie). To by však zároveň znamenalo rezignáciu Moldavska na kľúčovú „národnú“ prioritu zahraničnej politiky - vyriešenie podnesterského problému takým spôsobom, aby sa priemyselne rozvinuté Podnestersko znovu stalo súčasťou Moldavska.

1.2.1.1 1989-1993: VZOSTUP A ÚPADOK NÁRODNE ORIENTOVAanej PRAVICE

Prvé obdobie v rokoch 1989 – 1993 bolo obdobím nástupu ale i politického pádu radikálne a nacionalisticky orientovanej pravice v moldavskej politike. Ako sme už uvádzali, Ľudový front ako jednotná opozičná sila vznikol v roku 1989 spojením Hnutia na podporu glasnosti a prestavby a Kultúrneho klubu Alexe Matejeviča. Jeho nástup do veľkej politiky by však nebol taký rýchly a úspešný bez podpory stále silnejúceho reformne orientovaného krídla moldavských komunistov vedených tajomníkom republikového ÚV KSSZ Mircea Snegura a prvého tajomníka strany Petru Lučinského. Reformní komunisti, požadujúci väčšiu nezávislosť republikových straníckych a administratívnych štruktúr od Moskvy, vytvorili opozíciu vnútri strany proti konzervatívnemu vedeniu republikovej KSSZ vedenej v tom čase Simionom Grossu. Prvým spoločným úspechom koalície Ľudového frontu a reformných, resp. národne orientovaných komunistov bolo schválenie nového zákona o jazyku v auguste 1989, ktorý ustanovil moldavský jazyk za úradný jazyk v Moldavsku (viac pozri časť 1.1.1.).

Prvé demokratické voľby v Moldavsku sa konali vo februári a marci 1990. Podľa vtedy platnej sovietskej a republikovej legislatívy parlament Moldavska (Najvyššia Rada) pozostávala z 380 poslancekých mandátov, ktorí boli volení väčšinovým spôsobom v jednomandátových volebných obvodoch. Víťaz volieb musel získať v prvom kole najmenej 50 % hlasov všetkých právoplatných voličov registrovaných v obvode. Ak sa tak nestalo, do druhého kola postupovali prví dvaja kandidáti z prvého kola a na víťazstvo v druhom kole už stačil iba zisk jednoduchej väčšiny hlasov od zúčastnených voličov. Do parlamentu bolo zvolených 101 kandidátov Ľudového frontu a čoskoro sa ukázalo, že väčšina zo zvolených poslancov za komunistickú stranu podporuje národne orientovaných komunistov na čele s Lučinským a Snegurom. Ľudový front a národní komunisti získali v novom parlamente jasnú väčšinu okolo 250 poslancov. Za predsedu parlamentu bol zvolený Petru Lučinský, predsedom novej vlády sa stal líder Ľudového frontu Mircea Druc a v októbri 1990 parlament zvolil za prezidenta Mircea Snegura. Národne orientované sily tak ovládli parlament vtedy ešte sovietskeho Moldavska.⁴⁹

V prvej polovici roku 1990 nový parlament inicioval zásadné legislatívne zmeny, ktoré smerovali k získaniu nezávislosti Moldavska od ZSSR, prijatiu nových štátnych symbolov a jazykovo-kultúrnu i politickú rumunizáciu krajiny. Výsledkom týchto zmien bolo, okrem iného i to, že už zhruba o rok

⁴⁸ March, Luke, „The Moldovan Communists: from Leninism to Democracy?“, in *Eurojournal.org*, September 2005.

⁴⁹ Bruter, Vladimir, *Političeskije procesy v Moldove v 1988 – 2003 gg.* Meždunarodnyj institut gumanitarno-političeskich issledovanij, Moskva, 2005.

neskôr 90 % pozícií v štátnej správe republiky obsadili etnickí Moldavci, napriek tomu, že tvorili 64 % obyvateľstva Moldavska.⁵⁰ Po legislatívnych iniciatívach nového parlamentu zhruba 100 poslancov, ktorí reprezentovali záujmy ruskojazyčného obyvateľstva krajiny (frakcia „Jedinstvo“ – „Jednota“), vrátane poslancov zvolených v Podnestersku a Gagauzsku, opustili parlament i hlavné mesto Kišiov koncom mája 1990.⁵¹ V auguste 1990 vyhlásilo nezávislosť Gagauzsko a v novembri ho nasledovalo Podnestersko (viac pozri časť 1.1.1.). Bez ohľadu na začínajúci sa rozpad krajiny a skutočnosť, že nová moc, ktorá vzišla z parlamentných volieb v roku 1990, nemala reálnu kontrolu nad silovými zložkami krajiny, pretože ešte existoval ZSSR a armáda i polícia boli riadené z Moskvy, Ľudový front a najmä jeho radikálne nacionalistické krídlo stupňovali svoje požiadavky. Okrem iných, napr. požadovali zmenu názvu krajiny na Rumunská republika Moldavsko, zmenu jazykového zákona, ktorá by stanovila za štátny jazyk rumunčinu, nie moldavčinu, a pod. Medzi predstaviteľmi Ľudového frontu a národných komunistov, ktorí začali zaujímať zdržanlivé až kritické postoje voči požiadavkám Ľudového frontu, sa začali prehlbovať rozpory. V máji 1991 národní komunisti v parlamente odvolali z postu predsedu vlády Mircea Druca a za nového predsedu zvolili svojho kandidáta Valeriu Muravského.⁵²

Rozpory medzi radikálnymi nacionalistami a umiernenějšími národnými komunistami vyvrcholili po pokuse o neúspešný prevrat v Moskve v auguste 1991, ktorý znamenal definitívny rozpad Sovietskeho zväzu, vrátane systému centrálného riadenia silových zložiek z moskovského Kremľa. Bývalé sovietske republiky, vrátane Moldavska, tak získali štátnu nezávislosť de facto. Moldavský parlament vyhlásil vznik nezávislého štátu Republika Moldavsko. Ľudový front však okamžite nastolil požiadavku na „okamžité pripojenie“ sa Moldavska k Rumunsku. Prezident Mircea Snegur, Petru Lučinský a národní komunisti sa postavili proti okamžitému spojeniu s Rumunskom, hoci ho nevyučovali niekedy v budúcnosti. Výsledkom bol rozpad koalície národných komunistov s Ľudovým frontom. Konflikt sa prejavil pri priamych a všeobecných voľbách prezidenta, ktoré boli stanovené na december 1991. Ľudový front odmietol podporiť kandidatúru Mircea Snegura na tento post, napriek tomu, že pôvodne bola dosiahnutá dohoda, že Snegur bude spoločný kandidát. Rozhodnutie o priamych a všeobecných voľbách prezidenta – nie v parlamente ako to bolo doteraz - bolo učené s cieľom zvoliť hlavu štátu po rozpade ZSSR a posilniť jeho právomoci. Ďalším motívom bola situácia v parlamente, kde zostalo prázdnych zhruba 100 poslaneckých kresiel po odchode pro-ruskej frakcie „Jedinstvo“.

Napriek tomu, že Ľudový front prezidentské voľby bojkotoval, Mircea Snegur s podporou bývalých národných komunistov, voľby v decembri 1991 vyhral. Na základe novej legislatívy prezident získal právo navrhnúť parlamentu vlastného kandidáta na predsedu vlády. V máji 1992 takto vystriedal vo funkcii predsedu vlády Valeriu Muravského, Snegurov kandidát a tiež bývalý vysokopostavený predstaviteľ republikovej organizácie KSSZ Andrej Sangheli. Spolu s odchodom Mircea Druca z postu predsedu vlády a zvolením Mircea Snegura za prezidenta v priamych a všeobecných voľbách v roku 1991 sa začal úpadok politického postavenia Ľudového frontu v moldavskej politike. Zatiaľ čo roky 1989 – 1991 boli obdobím rýchleho politického vzostupu Ľudového frontu, roky 1992 – 1993 boli rokmi jeho rýchleho pádu z vrcholnej moldavskej politiky.⁵³

⁵⁰ Neukirch, 1999, cit. dielo.

⁵¹ Bukarskij, 2005, cit. dielo.

⁵² Pozri - Crowther, 1991; King, 1994, cit. diela.

⁵³ Pozri – Bruter, 2005; Ishiyama, John T., „Strange Bedfellows: Explaining Political Cooperation between Communist Successor Parties and Nationalists in Eastern Europe“, in *Nations and Nationalism*, 4 (1), 1998.

Naopak, z pohľadu národných komunistov, ktorých vývin okolností prinútil posunúť sa do stredového programového prúdu politiky, roky 1992 – 1993 boli rokmi snahy o stabilizáciu politickej i hospodárskej situácie v krajine, ktorá sa nachádzala v obrovskom chaose. Predovšetkým, bolo potrebné ukončiť občiansku vojnu a konflikt s Podnesterskom, na strane ktorého vojensky zasiahli Rusko i Ukrajina. Moldavsko v tom čase nemalo vybudované vlastné silové zložky (armádu a políciu) a nemalo ani vojenské, ani finančné prostriedky na to, aby mohlo presadiť vojenské riešenie podnesterského konfliktu vo svoj prospech. Rumunsko sa neodvážilo urobiť to čo urobilo Rusko v prípade Podnesterska, prísť Moldavsku na pomoc a zasiahnuť v konflikte na jeho strane. V roku 1992 bolo dohodnuté ukončenie ozbrojeného konfliktu a začaté rokovania s Podnesterskom o mieri a s Gagauzskom o vyriešení jeho právneho štatútu v rámci Moldavska. Napriek tomu, že Moldavsko de facto stratilo kontrolu nad Podnesterskom, ukončenie ozbrojeného konfliktu vytvorilo priestor pre vedenie krajiny, aby sa začalo zaoberať stabilizáciou krajiny a budovaniu nových inštitúcií štátu, vrátane silových zložiek.

Po rozkole koalície s Ľudovým frontom a odchode zhruba 100 poslancov frakcie „Jedinstvo“, bola legitimita moldavského parlamentu pochybná. Národní komunisti dokázali presadiť zmenu zákona o parlamentných voľbách i nový zákon o parlamente, ktorý zaviedol niekoľko podstatných zmien. Predovšetkým, počet poslaneckých mandátov bol zredukovaný z 380 na 104. Voľby do parlamentu vo februári 1994 sa už mali uskutočniť podľa proporčionálneho volebného systému, ktorý bol zavedený namiesto väčšinového systému, podľa ktorého prebehli predošlé parlamentné voľby v roku 1990 ešte v podmienkach ZSSR. Hranica zvoliteľnosti pre politické subjekty na vstup do parlamentu bola stanovená na 6 % získaných voličských hlasov. Zároveň sa začali práce na príprave novej ústavy, ktorá mala nahradiť starú ústavu Moldavskej SSR a celonárodného referenda, ktoré malo zasa dať definitívnu odpoveď na otázku postavenú Ľudovým frontom, t.j. či má Moldavsko zostať samostatným štátom alebo sa má usilovať o pripojenie k Rumunsku. Ľudový front sa však v tom čase ocitol mimo hlavného diania a rozhodovania v moldavskej politike.⁵⁴

V roku 1992 sa Ľudový front pretransformoval na *Kresťanský ľudový front* s vyhraneným konzervatívnym, pravicovým a národne (rumunsky) orientovaným politickým programom. V parlamentných voľbách v roku 1994 sa zúčastnil pod názvom *Aliancia ľudového kresťanskodemokratického frontu* a získal 7,5 % voličských hlasov (9 poslaneckých mandátov v parlamente). V parlamentných voľbách v roku 1996 sa stal súčasťou širšej volebnej koalície *Demokratická konvencia Moldavska*, ktorá pozostávala z ďalších piatich politických subjektov. Koalícia získala vo voľbách 19,4 % hlasov (26 poslaneckých mandátov). V roku 1999 sa KSE transformoval na politickú stranu so súčasným názvom *Kresťanskodemokratická ľudová strana*. V parlamentných voľbách v roku 2001 kandidátka KDSE získala 8,4 % hlasov (11 poslaneckých mandátov). V posledných parlamentných voľbách v marci 2005 KDSE získala 9,07 % hlasov a rovnaký počet 11 poslaneckých mandátov.⁵⁵ Kedysi najvplyvnejšia politická sila v krajine má síce má svoj stabilný voličský elektorát, avšak v súčasnej moldavskej politike nemá ani zďaleka také významné postavenie ako v rokoch 1988-1991.

⁵⁴ Bruter, 2005, cit. dielo.

⁵⁵ Informácie o výsledkoch parlamentných a prezidentských volieb v Moldavsku počínajúc parlamentnými voľbami v roku 1994, vrátane prehľadu vývinu moldavských politických strán, sú prístupné na internetovej stránke Asociácie pre participatívnu demokraciu (ADEPT) - <http://www.e-democracy.md/> alebo tiež na internetovom portáli Democracy.md (<http://www.alegeri2005.md/>). Väčšina údajov v tejto časti štúdie o výsledkoch volieb v Moldavsku v rokoch 1994-2005 pochádza z informácií publikovaných na stránkach ADEPT. Údaje o výsledkoch volieb v Moldavsku v období 1990 – 2001 uvádza vo svojej práci Bruter, 2005, cit. dielo a čiastočne aj iní autori.

1.2.1.2 1994-2000: VZOSTUP A ÚSTUP POSTSOVIETSKÝCH CENTRISTOV

Rok 1994 predstavoval míľnik v politickom vývine krajiny. Vo februári prezident Mireca Snegur a líder separatistického Gagauzka Stepan Topol oznámili dohodu o zriadení územnej autonómie pre Gagauzsko v rámci Moldavska. V tom istom mesiaci sa konali voľby do nového parlamentu už podľa novej legislatívy – jednokomorový parlament s počtom poslaneckých mandátov 104, volený na 4 roky na základe pomerného volebného systému s 6 % hranicou zvoliteľnosti pre politické subjekty. V marci sa konalo referendum o tom či Moldavsko má zostať samostatným štátom alebo sa má usilovať o pripojenie k Rumunsku, a zároveň, či má preferovať politiku neutrality v medzinárodných vzťahoch. Zo 75 % zúčastnených právoplatných voličov 95,4 % voličov sa vyjadrilo, že Moldavsko má zostať suverénnym a neutrálnym štátom.⁵⁶ Nový parlament schválil v júli 1994 novú ústavu štátu, ktorá stanovuje, že Moldavsko je nezávislý, demokratický, unitárny štát, ktorý v medzinárodných vzťahoch presadzuje politiku neutrality. Štátnym jazykom je moldavský jazyk (písomná forma: latinka), avšak v úradnom i verejnom styku sa môže používať i ruský jazyk a jazyky etnických menšín. V decembri 1994 bol prijatý zákon o osobitnom právnom postavení Gagauzka.⁵⁷

O hlasy voličov sa v parlamentných voľbách 27. februára 1994 uchádzalo 13 politických subjektov, vrátane volebných blokov pozostávajúcich z viacerých politických subjektov. Na voľbách sa zúčastnilo takmer 80 % voličov (s výnimkou Podnesterska). Jednoznačným víťazom volieb sa stala *Demokratická agrárna strana* (DAS), hlavný politický subjekt založený bývalými národnými komunistami na čele s Petru Lučinským a prezidentom Mircea Snegurom, ktorá získala 43,18 % hlasov.⁵⁸ Na druhom mieste sa umiestnil blok *Socialistickej strany a hnutia „Jednota“* reprezentujúci záujmy ruskojazyčného obyvateľstva so ziskom 22 % hlasov. 6 % hranicu zvoliteľnosti do parlamentu ešte prekročili dva subjekty *„Blok roľníkov a intelektuálov“* so ziskom 9,21 % hlasov a politický dedič Ľudového frontu *Aliancia ľudového kresťanskodemokratického frontu* s výsledkom 7,53 % hlasov. Po prerátaní volebných ziskov na poslanecké kreslá, Demokratická agrárna strana získala väčšinu 56 poslaneckých mandátov, Blok socialistov a „Jednoty“ – 28 mandátov, Blok roľníkov a intelektuálov – 11 a Ľudový kresťanskodemokratický blok – 9.⁵⁹ Predsedom parlamentu sa stal znova Petru Lučinský a Andrej Sangheli bol potvrdený vo funkcii predsedu vlády.

Vláda zostavená Demokratickou agrárnou stranou a vedená premiérom Andrejom Sangheli zaujala veľmi zdržanlivý postoj k ekonomickým reformám a privatizácii. V zahraničnej politike urobila významný krok rozhodnutím pristúpiť k dohodám o hospodárskej a obchodnej spolupráci v rámci Spoločenstva nezávislých štátov, zároveň však odmietla participovať v politických a vojenských štruktúrach SNŠ. Skoro po voľbách došlo k rozporom medzi lídrami DAS v kontexte blížiacich sa prezidentských volieb v roku 1996. Sangheli i Snegur zviadli zápas o to kto bude kandidátom DAS vo volebnej kampani. Sangheli tento zápas s úradujúcim prezidentom vyhral a stal sa kandidátom strany, čo spôsobilo jej rozkol. Prezident Snegur vystúpil zo strany a spolu s ním odišlo z poslaneckého klubu DAS 10 poslancov, čo malo za následok, že Sangheliho vláda stratila väčšinu v parlamente. Z tohto rozkolu sa už DAS nespamätala, ukázalo sa, že išlo o stranu na jedno volebné obdobie.

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ Buter, 2005, cit. dielo.

⁵⁸ O posune bývalých moldavských komunistov k stredovému politickému programu, vrátane analýzy DAS pozri - Cukrowski, Jacek, Radzislawa Gortat, Piotr Kazmierkiewicz, *Moldova: Assessment of Civil Society and Democratic Institutions*. Center for Social and Economic Studies, Warsaw, November 2003.

⁵⁹ ADEPT, cit. zdroj.

V parlamentných voľbách v roku 1998 totálne prepadla keď získala iba necelé 4 % hlasov voličov a nespĺnila tak ani podmienku na vstup do parlamentu.

Z predvolebného zápasu medzi Snegurom a Sanghelim vzišiel víťazne nakoniec tretí líder bývalých národných komunistov predseda parlamentu Petru Lučinský, ktorý sa rozhodol kandidovať ako nezávislý kandidát. V prvom kole prezidentských volieb, ktoré sa konalo 17. novembra 1996, zvíťazil Mircea Snegur so ziskom 38,75 % hlasov, na druhom mieste sa umiestnil Petru Lučinský so ziskom 27,66 %, tretí bol predseda znovu založenej a obnovenej Komunistickej strany Moldavska Vladimír Voronin (10,23 %) a až štvrtý skončil Andrej Sangheli s výsledkom 9,47 %. V druhom kole volieb, ktoré sa konalo 1. decembra 1996 sa stretli v priamom súboji Snegur s Lučinským. Prekvapivým víťazom sa stal Petru Lučinský, ktorý pri účasti 71,6 % voličov získal 54,02 % hlasov, zatiaľ čo jeho rival, v tom čase úradujúci prezident, Mircea Snegur skončil ako druhý so ziskom 45,98 % hlasov.⁶⁰

Víťazstvo Petru Lučinského spôsobilo fragmentáciu DAS a vyhrótilo vzťahy medzi vedúcimi postavami stredového prúdu moldavskej politiky. Lučinský využil svoje prezidentské kompetencie a rozhodol sa odvolať Andreja Sangheliho z postu predsedu vlády, ktorý zastával túto funkciu od mája 1992. V januári 1997 sa stal predsedom vlády Ion Ciubuc. Ciubucova vláda s podporou prezidenta sa pokúsila naštartovať reformy, medzi inými, napr. presadila veľmi významný zákon, ktorý umožňoval súkromné vlastníctvo pôdy – čo je pre prevažne poľnohospodárske Moldavsko veľmi citlivá otázka - a niektoré ďalšie. Vo väčšine prípadov však úsilie vlády narážalo na odpor parlamentu, v ktorom mali významné pozície stúpenci bývalého premiéra Sangheliho a bývalého prezidenta Snegura, ktorí ťažko niesli porážku v prezidentských voľbách. Možnosti Lučinského vlády realizovať zásadné reformy sa ešte viac zhoršili po parlamentných voľbách v roku 1998.⁶¹

Voľby do parlamentu sa konali v marci 1998. Na voľbách sa zúčastnilo takmer 70 % právoplatných voličov, ktorí rozhodli o víťazstve *Strany komunistov Republiky Moldavsko* (ďalej v texte budeme používať skratku KS – „komunistická strana“) na čele s Vladimírom Voroninom. KS získala 30 % hlasov a 40 mandátov v novom parlamente. Na druhom mieste skončil blok *Demokratická konvencia*, ktorú vytvorilo päť národne a konzervatívne orientovaných politických síl, vrátane Ľudového kresťanskodemokratického frontu. DK získala vo voľbách 19,42 % hlasov a 26 poslaneckých mandátov. Až na treťom a štvrtom mieste sa umiestnili stredové strany, resp. politická dedičia programu bývalej vedúcej politickej sily v predchádzajúcom parlamente - DAS. Na treťom mieste skončil volebný blok *Za demokratické a prosperujúce Moldavsko* so ziskom 18,16 % (24 mandátov) a *Strana demokratických síl* so ziskom 8,84 % (11 mandátov). Stredové strany, ktoré podporovali politiku prezidenta Lučinského disponovali iba 35 poslaneckými mandátmi. Spolu s konzervatívami mali centristi v parlamente väčšinu, avšak vzťahy medzi nimi boli príliš napäté na to, aby boli schopní dosiahnuť dohodu na podpore programu Ciubucovej vlády.⁶²

Hlavným výsledkom zloženia nového parlamentu bolo to, že zatiaľ čo Moldavsko malo počas ôsmich rokov (1990 - 1998) troch predsedov vlády, v priebehu jediného roku 1999 sa v tejto funkcii vystriedali takisto traja politici: Serafim Urekean (5.- 17. február 1999), Ion Sturza (február – november 1999) a Dumitru Braghis (od novembra 1999). Prezident Lučinský musel neustále zväzdať boj s parlamentom, aby presadil svojich kandidátov na post predsedu vlády a vytvoril stabilný vládny

⁶⁰ Tamže.

⁶¹ Way, Lucan, „Weak States and Pluralism: The Case of Moldova“, in *East European Politics & Societies*, Vol. 17, No. 3, 2003.

⁶² Pozri – Büscher, Klemens, „Moldova After the Parliamentary Elections: A Second Chance for Reform“, in *South-East Europe Review*, 3/1998.

kabinet. Konflikt medzi prezidentom a parlamentom vyústil v roku 2000, v roku keď sa mali konať regulárne prezidentské voľby, do vytvorenia ústavnej 2/3 väčšiny v parlamente medzi komunistami a konzervatívami, podporenej časťou poslancov stredových strán, ktorý sa boli schopní v mene „boja proti Lučinskému“ dohodnúť na zmene ústavy a volebnej legislatívy. Bol schválený ústavný zákon, ktorý zrušil priame a všeobecné voľby prezidenta. Odteraz mal byť prezident volený v parlamente kvalifikovanou 3/5 väčšinou, t.j. 61 hlasmi poslancov. Keďže parlament nebol schopný týmto spôsobom trikrát po sebe zvoliť nového prezidenta, Lučinský využil svoje právomoci, rozpustil parlament a vyhlásil nové predčasné parlamentné voľby na február 2001 (pôvodne sa mali konať až v roku 2002).⁶³

Predčasné parlamentné voľby vo februári 2001 predstavovali ďalší míľnik v politickom vývine postsovietskeho Moldavska. Skončili sa totálnym víťazstvom Komunistickej strany, ktorá získala ústavnú väčšinu v parlamente. Ukázalo sa, že konflikt medzi stredovými lídrami Mircea Snegurom, Andrejom Sanghelim a Petru Lučinským pred prezidentskými voľbami v roku 1996, ktorý spôsobil rozpad a politickú smrť Demokratickej agrárnej strany, mal ničivé dôsledky pre stredový prúd moldavskej politiky ako taký. Po rozchode s konzervatívnymi nacionalistami v roku 1991, bývalí národne orientovaní komunisti, ktorí v 90. rokoch zaujali programovú pozíciu politického stredú v moldavskej politike, bezpochyby, prejavili oveľa väčší politický realizmus než lídri radikálneho Ľudového frontu na začiatku dekády. Boli schopní ukončiť ozbrojený konflikt s Podnesterskom v roku 1992, dohodnúť sa s Gagauzskom na jeho zotrvaní v rámci Moldavska v roku 1994, prijať novú ústavu a aj začať realizovať niektoré veľmi dôležité reformy, bohužiaľ, iba v prvých dvoch rokoch prezidentovania Petru Lučinského. Avšak, konflikt medzi prezidentom Lučinským a parlamentom zvoleným v roku 1998, v ktorom zaujali významné pozície komunisti a konzervatívni nacionalisti, paralyzoval stredovú vládu, znemožnil reformy a viedol k totálnemu víťazstvu moldavských komunistov na čele s Vladimírom Voroninom v roku 2001.⁶⁴

Centristom už nestačili sily na to, aby zastavili hospodársky úpadok krajiny a šírenie chudoby v krajine v druhej polovici 90. rokov. Katastrofálny hospodársky prepád v 90. rokoch, ešte vystupňovaný negatívnymi dôsledkami finančnej krízy v Rusku v roku 1998 na moldavskú ekonomiku, ktorý viedol k dramatickému zhoršeniu životnej úrovne väčšiny obyvateľstva, mal obrovský vplyv na ďalší politický vývin v krajine a zmenu politických preferencií obyvateľstva.

1.2.1.3 2001: NÁSTUP KOMUNISTICKEJ LAVICE

Zákonným výsledkom vývinu v 90. rokoch bol neúspech oboch hlavných segmentov moldavskej politiky, ktoré sa sformovali ešte v čase prestavby: reformných národne orientovaných centristov (bývalých sovietskych komunistov) a radikálnych panrumunských kresťanských demokratov, v parlamentných voľbách v roku 2001. Voľby v roku 2001 s obrovským náskokom vyhrala Komunistická strana Moldavska na čele s Vladimírom Voroninom, ktorý sa stal i prezidentom krajiny vďaka tomu, že komunisti získali pohodlnú ústavnú väčšinu v parlamente.

Komunisti v Moldavsku zaznamenali závrtný „politický comeback“. Komunistická strana Sovietskeho zväzu bola zakázaná po pokuse o prevrat v auguste 1991. Vladimír Voronin spolu so skupinou ďalších sympatizantov inicioval obnovenie činnosti komunistickej strany v Moldavsku v súlade s platnou legislatívou, ktorá predpokladala zozbieranie potrebného počtu podpisov, vytvorenie orgánov strany a jej registráciu. Zakladajúci zjazd obnovenej KS v Moldavsku sa konal v októbri 1993. KS sa nezúčastnila na parlamentných voľbách v roku 1994. Prvý väčší úspech

⁶³ Bruter, 2005, cit. dielo.

⁶⁴ Way, 2003, cit. dielo.

zaznamenali komunisti v prezidentských voľbách v roku 1996, v ktorých Vladimír Voronin získal tretí najvyšší počet hlasov v prvom kole (10,23 %) a porazil kandidáta vládnej Demokratickej agrárnej strany a úradujúceho premiéra Andreja Sangheliho (9,47 %). Nástup KS do parlamentnej politiky bol imponujúci. Strana vyhrala prvé parlamentné voľby, v ktorých sa vôbec zapojila ako politický subjekt do politickej súťaže - v roku 1998 keď získala 30,01 % hlasov a 40 poslaneckých mandátov. V rokoch 1998 – 2001 zohrali komunisti v parlamente kľúčovú úlohu pri „odosielaní“ na politický dôchodok prezidenta Petru Lučinského a spolu s ním i stredové politické sily.

Na parlamentných voľbách 25. februára 2001 sa zúčastnilo 67,5 % právoplatných voličov. KS Moldavska (oficiálny názov strany je *Strana komunistov Republiky Moldavsko*) získala 50,07 % hlasov a 71 poslaneckých mandátov v novom parlamente (na ústavnú väčšinu je potrebných 61 hlasov poslancov). Okrem KS sa do parlamentu dostali už len dva ďalšie politické subjekty – centristický blok *Braghisova Aliancia* na čele s úradujúcim predsedom vlády Dumitru Braghisom, ktorá získala 13,36 % hlasov (19 poslaneckých mandátov) a konzervatívna pravicová *Kresťanskodemokratická ľudová strana* so ziskom 8,24 % hlasov (11 mandátov). V apríli 2001 bol predseda KS Vladimír Voronin zvolený za prezidenta krajiny a ďalší z lídrov strany Vasile Tarlev sa stal predsedom vlády. Prvýkrát od rozpadu ZSSR a vzniku nezávislého Moldavska nastala situácia keď jedna strana získala kontrolu nad parlamentom i výkonnou mocou v krajine.

Komunisti vyhrali voľby najmä vďaka rastúcej nespokojnosti obyvateľstva so zhoršovaním sociálnej a ekonomickej situácie, ktoré bolo sprevádzané stratou dôvery k „prestavbovým“ politickým lídrom, ktorí viedli krajinu od rozpadu ZSSR – nacionalistickú pravicu i stredových postkomunistov. Úmerne týmto dvom procesom rástla nostalgia po „starých dobrých“ sovietskych časoch relatívneho blahobytu. Komunisti Vladimíra Voronina postavili svoj volebný program práve na vyššie uvedených troch faktoroch: sociálne dôsledky prepady ekonomiky, strata dôvery verejnosti voči postsovietskym politickým lídrom a nostalgia po ZSSR. KS sľúbila obnoviť stabilitu v krajine a dobré hospodárske vzťahy s Ruskom i krajinami SNŠ, ktoré predstavujú kľúčové trhy pre hospodársky rozvoj Moldavska.

Vďaka ústavnej väčšine v parlamente a politickej stabilite vláda Vasile Tarleva sa mohla vrátiť k reformám, ktoré začal, resp. plánoval uskutočniť prezident Petru Lučinský v druhej polovici 90. rokov. Stabilizácia politických pomerov, naštartovanie privatizácie štátnych podnikov, zlepšenie hospodárskej situácie v Rusku a Ukrajine – hlavných obchodných partnerov Moldavska, akceptácia pomoci zo strany Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky a v neposlednej miere i rozvoj spolupráce s Európskou úniou viedli k naštartovaniu hospodárskeho rastu Moldavska.⁶⁵ Ako sme už uvádzali, v roku 2000 Moldavsko prvýkrát od rozpadu ZSSR zaznamenalo medziročný rast HDP. V rokoch 2001-2004 za vlády KS sa tento hospodársky rast nielenže udržal ale i mierne zvýšil. Všetky tieto priaznivé faktory a najmä zlepšenie hospodárskych výsledkov v rokoch 2001-2005 umožnili KS opakovane zvíťaziť v parlamentných voľbách, ktoré sa konali v marci 2005.

1.2.2 VOĽBY 2005: POTVRDENIE VLÁDY KOMUNISTOV

Volebná účasť na parlamentných voľbách, ktoré sa konali 6. marca 2005 dosiahla 64,84 %. *Strana komunistov Republiky Moldavsko* získala 45,98 % hlasov voličov. Na druhom mieste skončil *Blok Demokratické Moldavsko* združujúci tri stredové strany (*Aliancia Naše Moldavsko*, *Demokratická strana Moldavska* a *Sociálno-liberálna strana*) so ziskom 28,53 % hlasov a na treťom mieste *Kresťanskodemokratická ľudová strana* s výsledkom 9,07 % hlasov. Vzhľadom na to, že Blok Demokratické Moldavsko sa vzápätí po voľbách rozpadol na tri samostatné subjekty, ktoré ho

⁶⁵ Hodnotenie politiky KS pozri - March, 2005, cit. dielo.

pôvodne založili, stranická štruktúra nového parlamentu po prerátaní volebných výsledkov na počty poslaneckých mandátov vyzerá nasledovne: Komunistická strana – 56 mandátov, Aliancia Naše Moldavsko (predseda: Serafim Urekjan) – 22, Kresťanskodemokratická ľudová strana (Jurie Rosca) – 11 mandátov, Demokratická strana Moldavska (Dumitru Diacov) – 8 a Sociálno-liberálna strana (Oleg Serebrian) – 4 mandáty. Komunisti Vladimíra Voronina získali jednoduchú väčšinu v novom parlamente. Za predsedu parlamentu bol jednoduchou väčšinou hlasov komunistických poslancov bez ťažkostí zvolený jeden z lídrov KS Marián Lupu.

Problém však nastal pri voľbe prezidenta, keďže komunisti stratili kvalifikovanú 3/5 väčšinu v parlamente (na voľbu prezidenta je potrebných 61 hlasov poslancov). Hlavným oponentom komunistov sa počas volebnej kampane i počas voľby prezidenta v parlamente ukázali ani nie tak pravcoví kresťanskí demokrati ako predstavitelia Aliancie Naše Moldavsko (ANM) na čele s bývalým primátorom hlavného mesta Kišiňov Serafimom Urekjanom a posledným nekomunistickým predsedom vlády Dumitru Braghisom (bol predsedom vlády v rokoch 1999-2001). Nielen komunisti ale i kresťanskí demokrati obvinili ANM, že je „rukou Moskvy“ prostredníctvom ktorej chce Kremľ zaranžovať „oranžovú revolúciu“ v Moldavsku, avšak v opačnom garde než sa to stalo na Ukrajine - proti prozápadne orientovanému prezidentovi Vladimírovi Voroninovi. Moldavské úrady ešte počas volebnej kampane vykázali, resp. zabránili vo vstupe do krajiny niekoľkým ruským volebným technológom a novinárom, ktorých obvinili zo špionáže a práce pre ANM.⁶⁶

Podozrenie zo spolupráce ANM s Moskvou vytvorilo základ pre „národnú“ koalíciu komunistov a kresťanských demokratov pri opätovnom zvolení Vladimíra Voronina za prezidenta a Vasile Tarleva za predsedu novej vlády v apríli 2005. Na strane druhej, líder kresťanských demokratov Jurie Rosca sa vďaka tejto dohode stal podpredsedom parlamentu. Po 15 rokoch tak líder politickej sily, ktorá sa hlási k programovému dedičstvu Ľudového frontu, znova zaujal významnú politickú pozíciu v krajine. Je paradoxné, že sa tak stalo až za vlády komunistickej strany v Moldavsku, v boji s ktorou Ľudový front vyrástol ako politická sila v druhej polovici 80. rokov. Navyše, kresťanskí demokrati nemôžu zabudnúť ANM, ktorá predstavuje dediča stredového prúdu moldavskej politiky, rozchod medzi reformnými komunistami a Ľudovým frontom v roku 1991, ktorý vytlačil konzervatívnych a pro-rumunsky orientovaných politikov z vedenia krajiny. Moldavský politológ a dlhodobý pozorovateľ moldavskej politickej scény Igor Bocan tvrdí, že animozita medzi KDĽS a ANM je väčšia, než môže byť nepriazeň týchto strán voči KS.⁶⁷ Za opätovné zvolenie Vladimíra Voronina za prezidenta hlasovali okrem komunistov a kresťanských demokratov i poslanci Demokratickej strany Moldavska a Sociálno-liberálnej strany. Výsledkom bolo, že Vladimír Voronin tak získal v prezidentských voľbách v roku 2005 viac hlasov (75) než v roku 2001 (71), keď za neho hlasovali iba komunistickí poslanci parlamentu.⁶⁸ Komunisti potvrdili svoje dominantné politické postavenie v krajine, ktoré získali v roku 2001.

Využívajúc priaznivú konšteláciu v parlamente po voľbách v marci 2005 a bez alternatívnej svojej kandidatúry na post prezidenta krajiny, Vladimír Voronin vo svojej reči v parlamente (4. apríla 2005) ako kandidát na post prezidenta, rovnako ako i v inauguračnej reči po svojom zvolení (7. apríla),

⁶⁶ O podpore ANM zo strany Kremľa pozri – „1/6 časť suši: Kišinev gonitsia za Kijevom“. *Lenta.ru*, 29.4.2005; Bocan, Igor, „Otvetvlenije oranževoj evoluciji“? *Democracy.md*, 21.12.2005.

⁶⁷ O rozložení politických síl v parlamente po voľbách pozri – Bocan, Igor, „Post-election reflections“, *Democracy.md*, 14.03.2005; o dohodách medzi aktérmi parlamentnej politiky sprevádzajúcich opätovné zvolenie Vladimíra Voronina za prezidenta v apríli 2005 pozri – Bocan, Igor, „Presidential elections“, *Democracy.md*, 7.4.2005.

⁶⁸ Bocan, 7.4.2005, cit. dielo.

vyzval politické sily na „národný konsenzus s cieľom dosiahnuť európsku integráciu Moldavska“. Vo svojom prvom vystúpení pred novou vládou (27. apríla) Vladimír Voronin označil za prioritu pre volebné obdobie (2005-2009) realizáciu programu „Stratégia hospodárskeho rastu a znižovania úrovne chudoby“, ktorú Moldavsko realizuje od roku 2004 v spolupráci s Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou a „Akčný plán Moldavsko – EÚ“. Cestu rozvoja spolupráce so západnými partnermi a európsku integráciu Moldavska vyhlásil za jedinú skutočnú stratégiu modernizácie Moldavska.⁶⁹ Európska integrácia bola po marcových parlamentných voľbách 2005 vyhlásená za prioritu druhej komunistickej vlády pod vedením prezidenta Vladimíra Voronina a predsedu vlády Vasile Tarleva.

Vzhľadom na to, že KS má pohodlnú väčšinu v parlamente, vláda Vasile Tarleva má všetky predpoklady na to, aby dovládla, prinajmenšom, do najbližších parlamentných volieb, ktoré by sa mali konať v marci 2009. Samozrejme, cieľom Tarlevovej vlády a KS nie je iba dovládnuť do volieb v roku 2009 ale vládnuť i po nich. Udalosti roku 2006 však ukázali, že dosiahnutie tohto cieľa nebude jednoduchá úloha a že vládnucu KS čaká niekoľko vážnych problémov, ktoré musí úspešne vyriešiť, pokiaľ sa chcú komunisti udržať pri moci i v ďalšom volebnom období.

1.2.3 VOLBY 2009: PÄŤ HLAVNÝCH RIZÍK PRE POLITICKÚ STABILITU

V kontexte blížiacich sa parlamentných volieb v roku 2009 existuje päť hlavných rizík pre politickú stabilitu v Moldavsku, ktorá závisí bezprostredne a priamo od stability komunistickej vlády v rokoch 2007-2008. Prvé dve riziká sa týkajú spomalenia hospodárskeho rastu a mierneho zhoršenia sociálnych ukazovateľov v roku 2006, ktoré bolo spôsobené vonkajšími ale i vnútornými faktormi, druhé riziko je spojené s vývinom v samotnej Strane moldavských komunistov, tretie riziko je spojené s prvými politickými neúspechmi komunistov na domácej scéne v roku 2006 a piate riziko má systémový charakter, ktorý vyplýva z nastavenia politického systému krajiny a existujúcej straníckej štruktúry, ktorá je výsledkom politického vývinu Moldavska od rozpadu ZSSR.

V roku 2006 došlo k spomaleniu hospodárskeho rastu moldavskej ekonomiky. Moldavská vláda a medzinárodné inštitúcie predpokladali v roku 2006 rast HDP na úrovni 6,5 %, reálny rast však bol takmer o polovicu nižší a dosiahol – podľa predbežných údajov štatistického úradu - iba 3,5 %. Prvýkrát po rokoch 2001-2005 keď reálny rast HDP bol medziročne vždy vyšší ako 6 %, došlo k jeho poklesu o zhruba polovicu. Rast miery inflácie bol v roku 2006 očakávaný na úrovni do 9 %, realita na konci roku bola viac než 14 %, čo je najvyšší ukazovateľ spomedzi všetkých bývalých sovietskych republík. Rýchly rast cien bol spôsobený najmä rastom spotreby domácností, ktoré bolo zasa vyvolané prílevom peňažných zásielok, ktoré svojim príbuzným domov posielajú Moldavci pracujúci v zahraničí. Pasívne saldo zahraničnoobchodnej bilancie dosiahlo \$2 miliardy, čo je dvojnásobok exportu z Moldavska, hodnota ktorého sa pohybuje iba na úrovni \$1 miliardy. Príčinou boli rastúce ceny na energetické suroviny dovážané z Ruska, najmä nové ceny na zemný plyn, ale predovšetkým, rozhodnutie ruských úradov z marca 2006 zakázať dovoz moldavského vína, ktoré predstavuje hlavnú exportnú komoditu krajiny. Priemyselná výroba sa v roku 2006 znížila o 6,9 % a hlavnou príčinou tohto javu, podľa Národného úradu štatistiky Moldavska, bolo zníženie produkcie vinárskych závodov a súbežných dodávateľských podnikov (sklárne, celulózky a papierne) v dôsledku zastavenia exportu vína do Ruskej federácie. Výroba vína predstavuje zhruba 25 % domácej hospodárskej produkcie

⁶⁹ Pozri – *Vystuplenie kandidata na post Prezidenta Republiky Molodova gospodina Vladimira Voronina v Parlamente Republiky Molodova* (4 apríla 2005 goda - <http://www.president.md/press>); *Inauguracijnaja reč Prezidenta Republiky Molodova gospodina Vladimira Voronina* (Kišineu, 7 apríla 2005 goda - <http://www.president.md/press>); *Vystuplenie Prezidenta Republiky Molodova gospodina Vladimira Voronina na zasedaniji Pravitel'stva* (Kišineu, 27 apríla 2005 goda - <http://www.president.md/press>).

Moldavska a 80 % vína sa vyvážalo do Ruskej federácie. Rozhodnutie ruských úradov o zákaze dovozu moldavského vína malo za následok zníženie exportu tejto komodity z Moldavska v roku 2006 o takmer 50 %. Rada EÚ sa rozhodla v januári 2007 poskytnúť Moldavsku finančnú pomoc vo výške 45 mil. EUR na podporu platobnej rovnováhy.⁷⁰

Spomalenie hospodárskeho rastu Moldavska je hrozbou i pre politickú stabilitu súčasnej komunistickej vlády. Jedným z hlavných zdrojov opakovaného úspechu komunistov v parlamentných voľbách v roku 2005 bol stabilný a relatívne vysoký hospodársky rast v rokoch 2001-2004 v porovnaní s hospodárskym úpadkom počas 90. rokov. Ak dôjde k zastaveniu alebo poklesu tohto rastu v nastávajúcich dvoch rokoch, je prirodzené, že moldavský volič bude v roku 2009 hľadať alternatívu voči vláde KS. Prezident Vladimír Voronin prvýkrát verejne kritizoval vládu Vasile Tarleva na jej rozšírenom zasadnutí, ktoré sa konalo 8. decembra 2006. Išlo o prvý medializovaný prejav prezidenta Voronina, v ktorom podrobil kritike činnosť vládneho kabinetu KS za zhoršenie ukazovateľov sociálno-hospodárskeho rozvoja a pomalé plnenie cieľov Akčného plánu s EÚ.⁷¹ Politický úspech druhej vlády komunistov v rokoch 2006-2008 je priamo úmerný ich schopnosti zopakovať alebo zlepšiť sociálno-hospodárske výsledky z obdobia ich prvej vlády v rokoch 2001-2005. Riziko, že sa tak nestane má dve dimenzie – vonkajšiu a vnútornú.

Rok 2006 ukázal obrovskú zraniteľnosť moldavskej ekonomiky od vonkajších faktorov, ktoré sú predovšetkým kombináciou energetickej závislosti a miery otvorenosti trhov Ruska a Ukrajiny pre moldavskú produkciu. Obchodné vzťahy Moldavska s Ruskom sú pre Kišiniov vysoko rizikové, pretože sú príliš závislé od politických faktorov a Rusko v roku 2006 ukázalo, že sa nebráni využívaniu hospodárskych nástrojov na dosahovanie politických cieľov. Zákaz dovozu moldavského vína v marci 2006 bol reakciou Ruska na rozhodnutie „oranžovej“ vlády na Ukrajine na začiatku roku 2006 vyžadovať od exportérov z Podnesterska pri prechode tovaru cez hranicu s Ukrajinou colné dokumenty vybavené v centrálnych moldavských úradoch, ktorá tak pristúpila k realizácii dvojstrannej dohody s Moldavskom (viac pozri časť 1.3. – vzťahy s Ruskom). Po sformovaní novej vlády na Ukrajine na čele s pro-rusky orientovaným Viktorom Janukovyčom v auguste 2006, ktorá odmietla pokračovať v spolupráci s moldavskou vládou pri hospodárskych sankciách voči separatistickému Podnestersku, prezident Voronin bol prinútený zásadným spôsobom prehodnotiť svoju politiku voči Rusku i Ukrajine.⁷²

Inými slovami, rok 2006 ukázal riziko príliš veľkej vonkajšej zraniteľnosti moldavskej ekonomiky od Ruska, ktoré je zároveň priamym rizikom pre politickú stabilitu moldavskej vlády s vplyvom na jej vnútornú i zahraničnú politiku. Napriek tomu, že EÚ (25 krajín v roku 2006) je najväčším obchodným partnerom Moldavska s podielom 27,4 % na moldavskom exporte, netýka sa to hlavnej exportnej komodity Moldavska, t.j. poľnohospodárskej produkcie. EÚ nie je schopná a zatiaľ ani pripravená otvoriť svoj trh s poľnohospodárskymi produktmi pre Moldavsko v takej miere, aby bolo možné kompenzovať prípadné ďalšie výpadky exportu na ruský ale i ukrajinský trh. Rusko a Ukrajina

⁷⁰ Pozri – „IMF Executive Board Concludes 2006 Article IV Consultation with the Republic of Moldova“. *IMF, Public Information Notice (PIN)*, No. 06/54, May 15, 2006; „Objem priemyselného výrobného umeňšilsia počti na 7 procentov v prošlom godu, v pervyje za šest' let“. *Press-obozrenije*, 24.1.2007; „JeS vydelit 45 mln. jevro na podderžku platežnogo balansa Respubliki Molodva“. *Press-obozrenije*, 25.1.2007.

⁷¹ *Vystuplenije prezidenta Respubliki Molodova na rasširennom soveščaniji členov pravitel'stva, rukovoditelej vedomst, rukovodstva i pedsedatelej postojannyh komissij parlamenta*. Press-služba Prezidenta Respubliki Moldova, 8 dekabria 2006 goda (<http://www.president.md/press>).

⁷² Socor, Vladimir, „Voronin's Six-Point Plan to Putin: A Calculated Risk. Chisinau Squeezed by both West and Russia“. *Eurasia Daily Monitor*, October 4, 2006.

predstavujú hlavné destinácie pre vývoz moldavských poľnohospodárov a v súčasnosti i dohľadnej budúcnosti – pokiaľ nedôjde k zmene obchodnej politiky EÚ – sú v podstate bezalternatívne. Po vstupe do EÚ susedného Rumunska od 1. januára 2007 sa situácia pre moldavských poľnohospodárov ešte viac zhoršila, keďže Rumunsko sa stala členom jednotného trhu EÚ. Pokračovanie reštrikcií zo strany Ruska pri dovoze moldavského vína, zeleniny, mäsa, tabaku a ďalších poľnohospodárskych výrobkov môže mať závažný dopad na hospodársky rast Moldavska v rokoch 2007-2008, politickú stabilitu druhej Voroninovej vlády, a tým aj na výsledky parlamentných volieb v roku 2009.

S možnosťou spomalenia hospodárskeho rastu a zhoršenia sociálnych pomerov v Moldavsku v rokoch 2007-2008 je spojené ďalšie riziko pre politické postavenie komunistickej strany a najmä jej schopnosti osloviť voliča v blížiacich sa voľbách 2009. Riziko spočíva v rozpore medzi ľavicovým charakterom komunistickej strany a silnejúcou potrebou realizovať pravicové a liberálne reformy v krajine. Prezident Voronin vo svojom už spomínanom medializovanom prejave na rozšírenom zasadnutí vlády dňa 8. decembra 2006 kritizoval vládu Vasile Tarleva najmä za to, že nedôsledne implementuje opatrenia stanovené v Stratégii hospodárskeho rastu a redukcie chudoby vypracovanej v spolupráci s Medzinárodným menovým fondom a Akčný plán s EÚ.⁷³ Implementácia opatrení, ktoré obsahujú obidva dokumenty, znamená realizáciu zásadných štrukturálnych reforiem moldavskej ekonomiky. Na jednej strane, je to jediná cesta ako posilniť hospodársku a tým aj politickú nezávislosť krajiny, na strane druhej, ide o reformy, ktoré neprinesú okamžitý efekt, t.j. obyvateľstvo ich nepocíti výraznejšie ešte pred parlamentnými voľbami v roku 2009. Navyše, ide o zjavný rozpor medzi ľavicovou tvárou KS v očiach moldavských voličov a pravicovým programom, ktorý je nútená realizovať. Ak bude KS dôsledne realizovať pravicové reformy v rokoch 2007-2008 a zároveň ekonomika Moldavska stratí dynamiku svojho rozvoja, stane sa pre voliča nečitateľnou a tým aj menej populárnou stranou. Riziko, ktoré z tohto rozporu nevyhnutne pre komunistickú stranu Moldavska vyplýva je strata voličských hlasov v roku 2009.

Tretie riziko sa týka vnútorných pomerov v samotnej komunistickej strane Moldavska a predovšetkým skutočnosti, že podľa platnej ústavy, jedna a tá istá osoba nemôže zastávať úrad prezidenta viac než dve po sebe idúce volebné obdobia. Inými slovami, kľúčová otázka pre KS i Moldavsko znie – kto nahradí Vladimíra Voronina na poste predsedu strany a možno i prezidenta krajiny po voľbách v roku 2009. Voronin je lídrom komunistickej strany od jej založenia v roku 1993. Po voľbách v roku 2005 už niekoľkokrát naznačil, že po skončení súčasného volebného obdobia mieni ukončiť svoju politickú kariéru. Pozorovatelia politickej scény v Moldavsku konštatujú, že v rámci komunistickej strany sa postupne stále výraznejšie prejavujú dve krídla, ktoré vedú dva tandemy lídrov strany a ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou zvedú zápas o vedúce postavenie v KS i prezidentské nástupníctvo po Voroninovi. Na jednej strane je to ortodoxnejšie a konzervatívnejšie krídlo KS vedené predsedom vlády Vasile Tarlevom a tajomníkom ústredného výboru KS Viktorom Stepaňukom. Na strane druhej je to liberálne a reformné krídlo, ktoré má záujem o postupnú transformáciu KS na modernú sociálnodemokratickú stranu, vedené predsedom parlamentu Mariánom Lupu a poradcom prezidenta pre otázky vnútornej politiky Markom Tkačukom.⁷⁴

Je zrejmé, že líder volebnej kampane, ktorý povedie stranu do volieb v marci 2009 s perspektívou, samozrejme, ak strana voľby vyhrá, stať sa prezidentom krajiny, musí byť známy najneskôr v polovici roku 2008. Zápas o vedúce postavenie v KS medzi Tarlevom a Lupu sa môže skončiť i tak, že Voronin si vyberie za svojho nástupcu niekoho tretieho. Ako bude vyzerat' KS Moldavska bez svojho

⁷³ *Vystuplenie...*, 8.12.2006, cit. dielo; pozri tiež – „Prezident Moldaviji vnov kritikujet praviteľstvo“. *Novyj Regijon – Pridnestrovije*, 22.12.2006.

⁷⁴ Pozri napr. – Andrijevskej, Vitalij, „Moldova 2006. Itogi političeskogo goda“. *Press-obožrenije*, 25.12.2006.

zakladateľa a lídra od roku 1993 Voronina? Bude si schopná udržať voličské preferencie i bez tohto charizmatického lídra? Môže súperenie o nástupníctvo po Voroninovi viesť k pádu Tarlevovej vlády ešte pred voľbami 2009? To všetko sú otázky, na ktoré musí nájsť KS odpoveď ešte pred voľbami v roku 2009. Samozrejme, teoreticky existuje i alternatíva, že „v mene zachovania politickej stability a bezpečnosti krajiny“, Voronin si to rozmyslí s koncom kariéry a znova povedie stranu do volieb a bude sa usilovať tretíkrát o post prezidenta krajiny. Predpokladom by však musela byť dohoda v parlamente o zmene ústavy, ktorá by mu umožnila uchádzať sa o prezidentský post tretíkrát zaradom, na čo je potrebných 68 hlasov poslancov (ústavná väčšina). Znamenalo by to dohodu KS s minimálne dvomi ďalšími parlamentnými subjektmi. Otázka – kto nahradí na poste lídra komunistickej strany Vladimíra Voronina – je kľúčovou otázkou súčasnej moldavskej politiky, ktorá musí byť zodpovedaná najneskôr v polovici roku 2008. Od spôsobu ako a kedy bude zodpovedaná, závisí v značnej miere i úroveň politickej stability v krajine počas najbližších dvoch rokov.

Štvrté riziko pre politické postavenie súčasnej vlády je spojené s prvou veľkou politickou prehrou komunistov po voľbách 2005. V decembri 2006 sa v autonómnom Gagauzsku konali voľby *baškana* (gubernátora) autonómie. Vo voľbách zvíťazil Michail Formuzal líder opozičného hnutia „Jednotné Gagauzsko“. Kandidát podporený komunistickou stranou Grigorij Tabunščik sa nedostal ani do druhého kola volieb napriek obrovskej mediálnej i administratívnej podpore, ktorej sa mu dostalo zo strany vlády a štátnych úradov. Nestačila ani osobná účasť prezidenta Voronina na volebnej kampani v prospech Tabunščika, ani podľa opozičných zdrojov „kupovanie hlasov“ pre Tabunščika sponzorované štátom blízkyimi podnikateľmi, zneužívanie administratívneho zdroja – napr. opakovaná konfiškácia celého nákladu opozičných novín podporujúcich Formuzala, zatknutie jedného z významných predstaviteľov gagauzskej opozície a podporovateľa Formuzala Ivana Burgudžu v deň konania volieb, znemožňovanie mítingov opozície a pod.⁷⁵

Víťazstvo Michaila Formuzala v Gagauzsku doslova nalialo sviežu krv do žíl opozície, pretože po prvé, ukázalo, že komunisti sú poraziteľní a po druhé, oslabilo pozície KS pred lokálnymi voľbami v máji 2007, ktoré sú považované za hlavnú skúšku síl aktérov politického zápasu pred parlamentnými voľbami v roku 2009. Zneužívanie administratívneho zdroja zo strany štátnych štruktúr v prospech politických záujmov KS, snahu štátu získať totálnu kontrolu nad médiami ešte pred lokálnymi voľbami v roku 2007,⁷⁶ stále častejšie medializované príklady klientelizmu a korupcie predstaviteľov vládnej strany – to všetko poskytuje dobrú potravu pre kritiku vlády zo strany opozície a môže spôsobiť oslabovanie voličských preferencií moldavských komunistov v rokoch 2007-2008.⁷⁷ Voľby *baškana* v Gagauzsku boli prvou vážnou výstrahou pre komunistov a zároveň upozornením, že politické pomery v krajine sa môžu zmeniť.

Piate riziko pre politickú stabilitu Moldavska má systemový charakter, pretože je založené v politickom systéme krajiny. Novela ústavy z roku 2000 ponechala v rukách prezidenta silné výkonné kompetencie a zároveň zmenila spôsob voľby prezidenta z všeobecných priamych volieb na voľby

⁷⁵ Pozri prehľad tlače o výsledkoch volieb a priebehu volebnej kampane v Gagauzsku v decembri 2006 – „Polku politzakľučonnych pribylo: Gagauzia za nedeľu“. *Regnum*, 12.1.2007.

⁷⁶ Pozri – Andrijevskej, 2006, cit. dielo.

⁷⁷ Pozri – Chifu, Iulian, „Insecurity challenges in the Republic of Moldova“, *Eurojournal.org*, October 2005. Autor (riaditeľ Centra pre prevenciu konfliktov a včasné varovanie v Bukurešti) označuje organizovaný zločin, pašeráctvo, vznikajúcu oligarchiu, slabú kapacitu štátnej administratívy a súdництва za prinajmenšom rovnaké hrozby pre národnú bezpečnosť Moldavska ako je i nevyriešený problém Podnesterska. Kritiku vládnutia komunistickej vlády a obvinenie prezidenta Vladimíra Voronina a KS z rastúceho autoritarizmu pozri text vyhlásenia „Výboru 1. novembra 2006“ podpísaný lídrami troch opozičných strán – „V Moldaviji učrežden opozicionnyj Komitet 1 nojabria 2006“. *IA Regnum*, 3.11.2006.

v parlamente. Kandidát na post prezidenta musí byť zvolený v parlamente kvalifikovanou 3/5 väčšinou, t.j. hlasmi 61 poslancov. Kvôli politickej kríze v roku 2000, kedy vrcholil spor medzi prezidentom Petru Lučinským a parlamentom, termín prezidentských volieb sa prakticky spojil s termínom predčasných parlamentných volieb v roku 2001. Inými slovami, odvtedy, víťaz parlamentných volieb v Moldavsku „berie všetko“ – zostavuje vládu a zároveň má najväčší predpoklad i na presadenie svojho kandidáta na post prezidenta. Jeden politický subjekt – čo dokazuje príklad vlády komunistickej strany od parlamentných volieb v roku 2001 – získava kontrolu nad legislatívnou i výkonnou mocou. Príklad vládnutia komunistickej strany Moldavska zároveň ukazuje, že tento politický systém môže byť stabilný za predpokladu, že jeden politický subjekt alebo stabilná koalícia subjektov získa vo voľbách jednoznačné víťazstvo, čo sa podarilo Voroninovým komunistom v roku 2001 i 2005.

Ak moldavské parlamentné voľby v roku 2009 nebudú mať jednoznačného víťaza, nie je vylúčené, že sa môže zopakovať situácia po parlamentných voľbách z roku 1998 a obdobia 1999-2001, keď boli vzájomným konfliktom paralyzované všetky hlavné inštitúcie moci – prezident, vláda i parlament. Stačí si iba pripomenúť, že voľby v roku 1998 vyhrali komunisti so ziskom 30 % hlasov. Ak tento výsledok zopakujú i v roku 2009 a žiadna iná strana nezíska viac, situácia sa môže opakovať. Tento scenár vývoja nie je vylúčený za predpokladu, že komunisti potvrdia tendenciu poklesu volebných výsledkov (50 % v roku 2001, 46 % v roku 2005 – napriek priaznivej hospodárskej konjunktúre a zlepšeniu sociálnych pomerov v rokoch 2001-2005). Kresťanskí ľudoví demokrati vďaka vyhranenému programu majú stabilný elektorát, avšak je málo pravdepodobné, že ich volebný výsledok môže byť výrazne vyšší než 10 % hlasov. Navyše, ich vyhliadky na lepší výsledok v roku 2009 sú znížené i tým, že v súčasnom volebnom období sú vo verejnosti vnímaní ako spojenci vládných komunistov, čo im môže v budúcich voľbách skôr poškodiť ako pomôcť. Zápas o percentá hlasov, ktoré stratia komunisti a čo nezískajú kresťanskí demokrati v parlamentných voľbách 2009 zvedú subjekty stredového prúdu moldavskej politiky.

Komunistom zatiaľ nahráva rozdrobenosť stredového prúdu moldavskej politiky, keďže v roku 2006 došlo k rozpadu Aliancie Naše Moldavsko, z ktorej sa vyčlenila skupina poslancov vedená ex-predsedom vlády Dumitru Braghisom a založila nový politický subjekt Stranu sociálnej demokracie.⁷⁸ Inými slovami, ak sa politické subjekty stredového prúdu moldavskej politiky nedohodnú a nevznikne jeden silný stredový subjekt alebo stabilná stredová koalícia pred parlamentnými voľbami 2009, ktorá by mala šancu na víťazstvo nad komunistami a zároveň vyjde predpoklad, že komunisti vo voľbách 2009 výraznejšie stratia (výsledok na úrovni 30 % a menej hlasov), s najväčšou pravdepodobnosťou, politická stabilita Moldavska bude vážne ohrozená. Moldavsko tak možno zaplatí ešte i v roku 2009 za niečo čo sa stalo ešte v roku 1998, keď politicky skrachovala kedysi vládna, silná a jednotná Demokratická agrárna strana so stredovým politickým programom.

1.3 ZAHRANIČNÁ POLITIKA: KLÚČOVÁ AGENDA A VONKAJŠÍ AKTÉRI

1.3.1 HLAVNÉ TÉMY A PERIODIZÁCIA VÝVINU ZAHRANIČNEJ POLITIKY MOLDAVSKA

Zahraničná politika Moldavska má dve hlavné témy, ktoré určujú hierarchiu jej priorít – prvou je Podnestersko a druhou je zahraničný obchod, vzhľadom na veľkú vonkajšiu zraniteľnosť slabej

⁷⁸ Andrijevskej, 2006, cit. dielo.

a poľnohospodársky orientovanej ekonomiky. Kľúčovými vonkajšími aktérmi pre Moldavsko, ktorí majú priamy dopad na obidve témy a preto vzťahy s nimi majú prioritný význam pre zahraničnú politiku krajiny sú: Rusko, EÚ, Rumunsko a Ukrajina. Vzťahy s týmito aktérmi majú „vnútornú dimenziu“ pre Moldavsko, pretože sa týkajú bezprostredne a priamo jeho životných záujmov, t.j. suverenity, územnej integrity, politickej stability a prosperity.

Vzhľadom na vnútornú slabosť krajiny, podmienenú slabou ekonomikou i slabými politickými inštitúciami, bola pre Moldavsko od získania nezávislosti v roku 1991 charakteristická nestálosť v smerovaní zahraničnej politiky a neustála zmena kurzu medzi východným a západným vektorom. Inými slovami, išlo vždy o dilemu či a ako posilniť partnerstvo a spoluprácu so západnými partnermi, najmä Rumunskom, EÚ a Spojenými štátmi alebo naopak, orientovať sa na Rusko a krajiny SNŠ. Príklon k jednému alebo druhému strategickému vektoru zahraničnej politiky Moldavska vždy závisel najmä od aktuálneho stavu rokovaní a prístupu hlavných vonkajších aktérov k riešeniu podnesterského konfliktu a od zahraničnoobchodných záujmov Moldavska. Samozrejme, rozhodovanie v oblasti zahraničnej politiky v tom alebo inom období záviselo vždy aj od politických síl, ktoré určovali vládnú politiku krajiny. V rokoch 1991-2000 vývin zahraničnej politiky Moldavska prakticky kopíroval vývin vnútropolitického vývinu krajiny (pozri časť 1.1.2.). K zmene dochádza až po príchode k moci komunistov na čele s prezidentom Vladimírom Voroninom, ktorí v zahraničnej politike urobili od roku 2001 niekoľko zásadných obrátov.⁷⁹

Jedinou konštantou zahraničnej a bezpečnostnej politiky Moldavska je deklarovaná neutralita, ktorá bola schválená v referende v marci 1994 a bola zakotvená i v ústave, ktorú prijal parlament v júli toho istého roku. Zmena ústavy z roku 2000 zachovala princíp neutrality ako ústavný základ zahraničnej politiky krajiny. O desať rokov neskôr, od prijatia ústavy v roku 1994, v júni 2004, moldavský prezident Vladimír Voronin vyšiel s iniciatívou pod názvom „Pakt stability a bezpečnosti pre Moldavsko“, ktorý predpokladal, že neutralita, bezpečnosť a územná integrita Moldavska bude garantovaná i medzinárodne. Garantmi stability a bezpečnosti neutrálneho Moldavska podľa Voroninovho návrhu mali byť EÚ, USA, Rusko, Rumunsko a Ukrajina. Návrh vychádzal z toho, že Moldavsko a spomínaní piati medzinárodní garanti budú rešpektovať päť kľúčových princípov: 1 – územná integrita Moldavska v rámci jeho medzinárodne uznaných hraníc, 2 – zapojenie všetkých občanov a celej spoločnosti do procesu demokratického riadenia krajiny na celom území Moldavska, 3 – uznanie Moldavska ako multietnického štátu, 4 – poskytnutie vojenských garancií bezpečnosti neutrálnemu Moldavsku zo strany garantov, 5 – uznanie princípu federalizácie Moldavska ako základu pre riešenie podnesterského problému. Voroninova iniciatíva zaujala viacerých zahraničných aktérov, ktorým bola adresovaná, chladné k nej však zostalo Rusko.⁸⁰

V šesťnásťročných dejinách zahraničnej politiky Moldavska je možné určiť päť hlavných období, pre ktoré bolo typické prevažovanie východného alebo západného vektora zahraničnej politiky krajiny.

V prvých rokoch nezávislosti 1991-1993 v zahraničnej politike Moldavska prevažoval západný vektor. Moldavsko sa snažilo získať podporu na Západe vzhľadom na potrebu posilniť svoju nezávislosť od

⁷⁹ O dileme medzi východným a západným vektorom moldavskej zahraničnej politiky pozri – Vitu, Liliana, *Foreign Affairs of the Republic of Moldova: Does Moldova's Eastern orientation inhibit its European aspirations?* Institute for Public Policy, Chisinau, 2003.

⁸⁰ Analýzu dopadu princípu neutrality zakotveného v ústave z roku 1994 na zahraničnú a bezpečnostnú politiku Moldavska pozri - Chirtoaca, Nicolae, *Dilemmas in Chisinau. GUAM, Europe and New Trends in Regional Security Policy*. Policy Warning Report, Romanian Academic Society, Bucharest, May 2005; analýzu iniciatívy prezidenta Voronina o poskytnutí medzinárodných garancií neutrálnemu Moldavsku pozri – Dura, George, „Voronin's Stability and Security Pact – Yet Another Balancing Act?“, *Eurojournal.org*, September 2004.

Ruska, nehovoriac už o tom, že s Ruskom sa kvôli podnesterskému konfliktu ocitlo v ozbrojenom konflikte. Moldavská elita upierala svoje oči najmä na Rumunsko a to z viacerých dôvodov. Predovšetkým, otázka o tom, či Moldavsko má zostať samostatnou krajinou alebo sa má usilovať o pripojenie k Rumunsku patrila k hlavným témam vnútornej i zahraničnej moldavskej politiky v čase rozpadu ZSSR a v prvých rokoch po rozpade. Referendum v roku 1994 rozhodlo, že Moldavsko zostane samostatným a neutrálnym štátom. Samozrejme, moldavskí politici očakávali pomoc zo strany Rumunska v podnesterskom konflikte, keďže separatistom sa dostalo pomoci od Ruska a Ukrajiny. Avšak, očakávania moldavskej politickej elity od Rumunska na začiatku 90. rokov v kľúčovej zahraničnopolitickej agende – Podnestersko i zahraničný obchod, - boli väčšie než reálne možnosti a capacity Rumunska v tom čase ich naplniť.⁸¹

Nastúpilo obdobie 1994-1998, v ktorom prevážil východný vektor v zahraničnej politike Moldavska, t.j. príklon k pragmatickej spolupráci v rámci bývalého ZSSR kvôli obchodným záujmom a potrebe zastaviť hospodársky úpadok krajiny. Bývalí reformní komunisti – prezidenti Mircea Snegur i Petru Lučinský – po referende v roku 1994 zmenili vektor zahraničnej politiky smerom na východ, napriek tomu, že vzťahy s Ruskom kvôli podnesterskému konfliktu zostávali i naďalej napäté. V apríli 1994 moldavský parlament ratifikoval dohodu o členstve Moldavska v SNŠ a chartu o hospodárskej spolupráci v rámci SNŠ.⁸² Zapojenie sa do spolupráce v rámci SNŠ neprinieslo očakávaný efekt a nezabránilo pokračujúcemu hospodárskemu úpadku. Hlavnou príčinou bola hospodárska depresia v samotnom Rusku a ďalších krajinách SNŠ, ktorá vyústila v auguste 1998 do finančnej krízy, ktorá mala negatívne dopady na všetky členské krajiny SNŠ, vrátane Moldavska.

V rokoch 1998-2000 znova prevážil západný vektor v zahraničnej politike Moldavska. Spolu s Ukrajinou, Gruzínskom a Azerbajdžanom, Moldavsko zakladá GUAM, ktorý Rusko považuje za pokus rozdeliť SNŠ a oslabiť jeho vplyv v postsovietskom priestore. Moldavsko sa aktívne zapojilo do projektov spolupráce v rámci GUAM s výnimkou vojenskej oblasti, vzhľadom na neutralitu zakotvenú v ústave. GUAM bol logickým výsledkom zlyhania SNŠ a pokusom oživiť hospodársku spoluprácu medzi krajinami západného regiónu SNŠ. Jedným z hlavných projektov hospodárskej spolupráce v rámci GUAM malo byť zabezpečenie tranzitu energetických surovín, najmä ropy z oblastí Kaspického mora na európske trhy. Vzhľadom na to, že na sprevádzkovaní alternatívnych zdrojov ropy a ich doprave do strednej a západnej Európy mala záujem i EÚ, Moldavsko sa tak prvýkrát dostalo výraznejšie do orbity záujmov EÚ. Stáva sa účastníkom programov TRACECA a INOGATE, ktoré financuje EÚ s cieľom zlepšiť dopravnú infraštruktúru na území krajín GUAM. Jedným zo strategických záujmov Moldavska bolo, aby mierové jednotky zriadené GUAM nahradili mierové jednotky SNŠ (de facto ruské jednotky) v Podnestersku. Funkčnosť GUAM však závisela najmä od postoja Ukrajiny na čele s vtedajším prezidentom Leonidom Kučmom, ktorý postupne utlmil aktivity Ukrajiny v GUAM a tým aj význam celej organizácie.⁸³

Nasleduje obdobie 2001-2003 keď znova dochádza k zmene v prospech východného vektora zahraničnej politiky Moldavska. Parlamentné voľby v roku 2001 vyhrávajú komunisti na čele s Vladimírom Voroninom, ktorí počas volebnej kampane podrobili kritike pro-západnú politiku predchádzajúcich vlád. Komunisti volajú po obnovení dobrých vzťahov s Ruskom a krajinami SNŠ, pretože v tomto regióne má Moldavsko svoje hlavné obchodné záujmy. Rusko privítalo zmenu vlády

⁸¹ Pozri – King, 1994, cit. dielo.

⁸² Pozri – Bruter, 2005, cit. dielo.

⁸³ Pozri – Pavliuk, Oleksandr, „GUUAM: The Maturing of a Political Grouping into Economic Cooperation“, in Dwan, Renata and Oleksandr Pavliuk, *Building security in the new states of Eurasia: subregional cooperation in the former Soviet space*. EastWest Institute, London, New York, 2003.

v Kišišove a očakávalo, že komunisti budú oveľa viac naklonení spolupráci než ich predchodcovia – moldavskí centristi a pravicoví konzervatívci. Rusko sa spočiatku snažilo vyjsť prezidentovi Voroninovi maximálne v ústrety. Navyše, Rusko na začiatku prvej dekády 21. storočia bolo už inou krajinou než akou bolo na konci poslednej dekády minulého storočia za vlády Borisa Jelčina. Po nástupe k moci Vladimíra Putina v roku 2000 dochádza k politickej i hospodárskej stabilizácii a prekonaniu negatívnych dôsledkov finančnej krízy z roku 1998. Rozvoj obchodu s Ruskom je jedným z priaznivých faktorov naštartovania hospodárskeho rastu Moldavska od roku 2000. Nová etapa rusko-moldavského zblíženia však netrvala dlho. K roztržke došlo v roku 2003 keď prezident Voronin a jeho vláda odmietli ruský plán na vyriešenie podnesterskej krízy známy ako „Kozákov plán“ (viac pozri kapitolu 2 tejto štúdie).⁸⁴

Po odmietnutí Kozákovho plánu na riešenie podnesterskej krízy, v rokoch 2003-2006 robí Voroninova vláda „čelom vzad“ od Ruska a v moldavskej zahraničnej politike znova prevažuje západný vektor. Tento krát hlavným aktérom, na ktorého padá voľba moldavskej vlády je EÚ. Počínajúc rokom 2003 je badať citeľné zblíženie Moldavska s EÚ, pretože EÚ sa začína oveľa viac angažovať pri riešení podnesterského konfliktu a podporí Voronina pri odmietnutí Kozákovho plánu. Po roztržke s Ruskom prezident Voronin prichádza s iniciatívou na poskytnutie medzinárodných garancií neutrálnemu Moldavsku, ktorý obsahuje i návrh na riešenie podnesterského problému na základe federalizácie krajiny. Prezident Voronin a jeho vláda vyhlasujú európsku integráciu za prioritu zahraničnej politiky Moldavska, čo sa stáva súčasťou vládneho programu po voľbách v marci 2005. V roku 2005 začína misia EUBAM na moldavsko-ukrajinských hraniciach, ktorá má za cieľ skvalitniť stráženie hraníc a zabrániť nelegálnemu prevozu tovaru a ľudí z Podnesterska. Moldavsko podporilo oranžovú revolúciu v Ukrajine a Voronin nadviazal úzke kontakty s novým ukrajinským vedením a spolu s prezidentmi Ukrajiny Viktorom Juščenkou a Gruzínskom Michailom Saakašvili obnovili činnosť GUAM. S podporou EÚ a oranžovej vlády na Ukrajine sa začínajú uplatňovať obchodné sankcie voči Podnestersku.⁸⁵ Rusko odpovedá obchodnými sankciami voči Moldavsku, ktoré majú kriticky nepriaznivý dopad na moldavskú ekonomiku v roku 2006 (pozri časť 1.2. tejto štúdie). Prezident Voronin a jeho vláda sú nútení znova meniť vektor zahraničnej politiky a hľadať cesty na zblíženie s Ruskom.

V auguste 2006 sa uskutočnila cesta prezidenta Voronina do Moskvy na stretnutie s ruským prezidentom Vladimírom Putinom. Niektorí pozorovatelia usudzujú, že Voronin musel do Moskvy priniesť balíček ústupkov pre Rusko s cieľom dosiahnuť zrušenie obchodných sankcií na export moldavského vína a poľnohospodárskych produktov. Na konci roku 2006 Rusko oznámilo, že ruší obchodné sankcie voči Moldavsku a tak zákonite vznikla otázka či dohoda Voronin-Putin neznamená ďalšie v poradí „nové obdobie“ v smerovaní zahraničnej politiky Moldavska.⁸⁶ Po dohode s Ruskom, ktorá by mala znamenať normalizáciu obchodných vzťahov v roku 2007, prezident Voronin i naďalej deklaruje, že strategickým cieľom Moldavska je európska integrácia krajiny, avšak je zrejmé, že bez pomoci EÚ a západných krajín, Moldavsko je príliš slabé na to, aby tento deklarovaný strategický cieľ svojej zahraničnej politiky naplnilo. Podľa dlhoročného pozorovateľa moldavskej politickej scény Vladimíra Socora, Voronin a jeho vláda sa v jeseni 2006 dostali do najzraniteľnejšej

⁸⁴ O premenách a obratoch v politike prezidenta Vladimíra Voronina vo vzťahoch s Ruskom od roku 2001 pozri – Popescu, Nicu, „Moldovan Foreign Policy Should not be Decided by Transnistria“, *Moldova.org*, 29.12.2006

⁸⁵ O zmene politiky EÚ voči riešeniu podnesterského konfliktu i prístupe voči Moldavsku pozri – Vahl, Marius, „The Europeization of the Transnistrian Conflict“. *CEPS Policy Brief*, No. 73/May 2005.

⁸⁶ Pozri – Popescu, 2006, cit. dielo; o rokovaniach Voronina s Putinom v auguste 2006 pozri – Gamova, Svetlana, „Domašneje zadaniye prozapadnogo komunista. Prezident Moldaviji sdaval v Kremle ekzamen na lojalnosť“. *Nezavisimaja gazeta*, 9.8.2006.

zahraničnopolitickej pozície od príchodu k moci v roku 2001. Vrcholnou prioritou zahraničnej politiky sa stala otázka obnovenia exportu poľnohospodárskych produktov do Ruska a tejto prioritě museli byť podriadené všetky ostatné. Samozrejme, vo vzťahoch s Ruskom musí každá moldavská vláda zvažovať ako ďaleko môže Rusku ustúpiť tak, aby si na jednej strane udržala prístup na ruský trh a zároveň, aby nemusela akceptovať také riešenie podnesterskej krízy, ktoré by znamenalo definitívnu stratu perspektívy na obnovenie územnej integrity krajiny.⁸⁷ Toto bola a je hlavná dilema zahraničnej politiky Moldavska na prelome rokov 2006 a 2007.

Keďže problematike Podnesterska je venovaná osobitná kapitola tejto štúdie, v nasledujúcej časti analyzujeme význam zahraničného obchodu pre zahraničnopolitické rozhodovanie Moldavska. Ako sme už spomínali, sankcie Ruska na dovoz moldavského vína v roku 2006 mali dramatický dopad na vývin moldavskej ekonomiky a ovplyvnili zahraničnopolitické rozhodovanie prezidenta Vladimíra Voronina i moldavskej vlády.

1.3.2 ZAHRANIČNÝ OBCHOD A DILEMA ZAHRANIČNOPOLITICKEJ ORIENTÁCIE

Z komoditnej štruktúry zahraničného obchodu Moldavska jednoznačne vyplýva, že väčšinu exportu tvorí produkcia s nízkou pridanou hodnotou, v ktorej jednoznačne prevládajú poľnohospodárske výrobky. Veľkým problémom je najmä rastúci deficit zahraničného obchodu Moldavska, ktorý vytvára tlak na makroekonomickú stabilitu krajiny (zdroj: Národný úrad pre štatistiku Moldavska).

Tovarová štruktúra zahraničného obchodu Moldavska (najvýznam. položky, v tis. USD)

Vývoz	2002	2003	2004	2005
Potravinové výroby, alkohol. a nealko. nápoje a tabak	267 360,7	314 337,9	345 879,6	395 970,0
Textil, textilné a odevné výrobky	107 472,4	129 658,8	170 093,1	193 943,5
Rastlinné produkty	106 066,3	91 243,4	119 966,4	131 906,7
Koža a výrobky z kože	23 353,6	44 768,0	77 887,8	71 574,2
Kovy	7 007,3	19 383,4	29 877,6	48 749,3
Stroje a strojárenské výrobky (bez automobil. súčiastok a áut)	24 834,4	30 305,7	39 293,8	46 232,0
Živočíšne a rastlinné oleje a tuky	16 819,8	28 897,3	41 185,9	37 790,6
Nerastné suroviny	11 387,8	20 605,8	30 354,6	20 105,2
Dovoz	2002	2003	2004	2005
Nerastné suroviny	237 073,2	297 719,3	384 870,6	504 674,6
Stroje a strojárenské výrobky (bez automobil. súčiastok a áut)	146 322,6	213 984,0	239 715,0	312 994,9
Chemické produkty	115 831,3	132 660,3	161 805,6	232 280,3
Textil, textilné a odevné výrobky	100 569,6	118 419,5	150 571,7	179 859,4
Kovy	48 963,3	70 251,6	111 898,9	160 600,5

⁸⁷ Socor, October 4, 2006, cit. dielo.

Potravinové výroby, alkohol. a nealko. nápoje a tabak	72 634,9	91 986,0	105 264,4	147 472,1
Plasty a výrobky z plastov	49 329,9	69 306,6	101 108,4	139 734,4
Autá a automobilové súčiastky	50 725,0	75 230,1	95 950,0	130 335,8
Papier, polygrafia	44 404,8	56 376,6	63 418,3	82 258,3
Koža a výrobky z kože	16 230,1	36 308,8	72 516,1	69 589,6
Stavebné materiály: výrobky z kameňa, keramiky, cement a i.	30 713,1	52 724,3	64 363,9	67 289,5
Rastlinné produkty	43 466,9	82 274,8	73 532,9	65 022,9

Zahraničný obchod Moldavska celkovo (v tis. USD)

	2001	2002	2003	2004	2005
Vývoz	565 494,9	643 791,6	789 933,6	985 173,6	1 091 254,5
Krajiny SNŠ (11 krajín)	344 377,1	350 421,7	423 564,7	502 422,3	551 367,0
EÚ 25	140 852,7	171 246,6	211 028,7	296 263,4	324 061,4
Krajiny strednej a východnej Európy mimo EÚ (7 krajín)	42 491,2	62 072,9	97 980,0	105 666,8	121 418,7
Ostatné krajiny sveta	37 773,9	60 050,4	57 360,2	80 821,1	94 407,4
Dovoz	892 228,4	1 038 000,1	1 402 347,1	1 768 533,9	2 292 291,6
Krajiny SNŠ (11 krajín)	340 198,7	408 871,7	593 352,3	764 765,1	905 207,8
EÚ 25	317 508,9	356 767,5	505 346,9	581 111,7	752 468,4
Krajiny strednej a východnej Európy mimo EÚ (7 krajín)	117 894,0	115 027,0	133 322,6	199 138,0	292 357,2
Ostatné krajiny sveta	116 626,8	157 333,9	170 325,3	223 519,1	342 258,2
Obchodná bilancia	-326 733,5	-394 208,5	-612 413,5	-783 360,3	-1 201 037,1
Krajiny SNŠ (11 krajín)	4 178,4	-58 450,0	-169 787,6	-262 342,8	-353 840,8
EÚ 25	-176 656,2	-185 520,9	-294 318,2	-284 931,0	-428 407,0
Krajiny strednej a východnej Európy mimo EÚ (7 krajín)	-75 402,8	-52 954,1	-35 342,6	-93 471,2	-170 938,5
Ostatné krajiny sveta	-78 852,9	-97 283,5	-112 965,1	-142 615,3	-247 850,8

Závislosť moldavského exportu od poľnohospodárskej produkcie a trhov SNŠ v sebe obsahuje nielen politické riziká – ako ukázali ruské obchodné sankcie na dovoz vína a potravinových výrobkov v roku 2006 – ale i prírodné riziká. Moldavsko má síce priaznivé prírodné podmienky i podnebie na rozvoj

poľnohospodárstva, avšak stále existuje riziko prírodných katastrof, zlého počasia alebo neúrody, ktoré by mohli mať dramatické dôsledky pre celú ekonomiku a sociálnu situáciu v krajine. Hrozivý je rast deficitu zahraničného obchodu čo potvrdzuje rast domácej spotreby a na druhej strane oveľa nižší rast priemyslu či služieb a v konečnom dôsledku nižšej konkurencieschopnosti moldavskej ekonomiky.

Najväčší obchodní partneri Moldavska (v tis. USD)

Podľa obratu	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Rusko	329 378,1	390 918,1	392 266,7	491 333,9	565 613,4	615 317,4
Ukrajina	140 080,6	209 738,9	265 012,8	365 387,8	501 081,6	579 635,5
Rumunsko	157 317,0	131 356,7	147 068,2	188 166,8	263 067,5	368 996,6
Taliansko	85 276,5	109 874,9	144 600,0	198 981,2	268 068,6	285 399,3
Nemecko	123 844,3	124 048,0	131 839,7	191 769,7	221 497,8	238 486,7
Bielorusko	53 694,3	68 854,5	79 918,3	91 718,0	122 968,9	155 453,6
Turecko	20 266,4	21 943,4	36 852,4	55 484,5	81 357,3	117 697,0
Poľsko	17 505,1	19 667,1	27 331,9	43 992,3	51 309,8	90 371,8
Kazachstan	7 519,4	7 852,0	16 097,8	57 531,0	65 685,5	84 066,0
Francúzsko	27 895,1	33 973,5	34 673,8	44 513,3	64 062,3	80 917,5
USA	63 780,9	53 104,3	82 974,8	68 194,5	72 083,6	78 242,7
Čína	3 973,7	8 424,5	13 164,4	21 544,0	37 777,5	74 516,3
Podľa krajiny vývozu	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Rusko	209 950,3	246 971,1	238 862,8	308 413,4	353 344,2	347 482,5
Taliansko	36 322,2	45 448,4	56 822,1	82 392,7	136 437,8	133 440,3
Rumunsko	37 821,5	37 913,9	56 711,8	90 230,5	98 924,3	111 666,2
Ukrajina	35 474,1	57 168,2	61 370,0	56 135,1	64 752,2	99 908,6
Bielorusko	21 820,8	30 016,5	39 014,9	41 075,7	58 652,9	71 160,9
Nemecko	36 195,6	40 009,2	46 139,2	56 176,6	71 283,6	47 425,3
USA	15 572,7	25 046,7	34 925,3	33 646,7	42 700,8	37 486,2
Poľsko	2 001,7	1 674,6	2 674,3	4 471,3	6 551,5	25 300,2
Turecko	2 022,0	2 259,5	4 122,5	7 237,1	12 263,2	24 663,4
Kazachstan	4 721,9	4 470,1	6 519,7	9 205,8	15 424,1	17 298,5
Francúzsko	7 922,3	8 373,4	11 351,1	9 346,0	11 395,8	16 492,4

Maďarsko	4 614,7	7 232,1	9 165,5	8 007,6	14 460,9	14 743,9
Podľa krajiny dovozu	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ukrajina	104 606,5	152 570,7	203 642,8	309 252,7	436 329,4	479 726,9
Rusko	119 427,8	143 947,0	153 403,9	182 920,5	212 269,2	267 834,9
Rumunsko	119 495,5	93 442,8	90 356,4	97 936,3	164 143,2	257 330,4
Nemecko	87 648,7	84 038,8	85 700,5	135 593,1	150 214,2	191 061,4
Taliano	48 954,3	64 426,5	87 777,9	116 588,5	131 630,8	151 959,0
Turecko	18 244,4	19 683,9	32 729,9	48 247,4	69 094,1	93 033,6
Bielorusko	31 873,5	38 838,0	40 903,4	50 642,3	64 316,0	84 292,7
Čína	2 970,1	8 410,0	11 841,8	21 473,4	37 699,9	73 888,0
Kazachstan	2 797,5	3 381,9	9 578,1	48 325,2	50 261,4	66 767,5
Poľsko	15 503,4	17 992,5	24 657,6	39 521,0	44 758,3	65 071,6
Francúzsko	19 972,8	25 600,1	23 322,7	35 167,3	52 666,5	64 425,1
USA	48 208,2	28 057,6	48 049,5	34 547,8	29 382,8	40 756,5

Z teritoriálnej štruktúry zahraničného obchodu Moldavska vyplýva, že jeho hlavnými obchodnými partnermi sú Rusko, Ukrajina a Rumunsko. Pre hospodársku stabilitu Moldavska je absolútnou prioritou export a prístup na trhy hlavných obchodných partnerov. Podľa predbežných údajov za rok 2006 má zahraničnoobchodný deficit Moldavska dosiahnuť zhruba \$2 miliardy, čo bude takmer 100 % nárast oproti roku 2005.⁸⁸ Hlavnými príčinami, ktoré sme už spomínali, boli ruské obchodné sankcie na dovoz vína a potravinových výrobkov z Moldavska a rast cien energetických surovín v roku 2006. Do členských krajín EÚ v roku 2005 smerovalo 27,4 % moldavského exportu.⁸⁹ Po vstupe Rumunska do EÚ 1. januára 2007 sa podiel EÚ na moldavskom exporte i importe určite výrazne zvýši a dosiahne zhruba úroveň podielu krajín SNŠ na zahraničnom obchode Moldavska.

EÚ predstavuje jediná reálnu alternatívu diverzifikácie moldavského exportu a zníženia jeho závislosti na rizikových trhoch SNŠ. Moldavsko je na rozdiel od mnohých iných bývalých sovietskych republík členom Svetovej obchodnej organizácie a nič nebráni tomu, aby EÚ s ním dojednala podmienky širšej liberalizácie obchodu. Vzhľadom na to, že by išlo v prvom rade o dovoz lacnej poľnohospodárskej produkcie z Moldavska na trhy EÚ, ide prirodzene o politicky citlivú otázku. V každom prípade, pokiaľ EÚ chce poskytnúť Moldavsku pomoc, otvorenie trhu pre dovoz poľnohospodárskej produkcie by bolo pre ekonomickú i politickú stabilizáciu krajiny oveľa účinnejšie než finančná pomoc na podporu platobnej rovnováhy. Prezident Vladimír Voronin na konci roku 2006 kritizoval vládu Vasile

⁸⁸ Pozri – „Objem...“, 24.1.2007; Andrijevskej, 2006, cit. dielo.

⁸⁹ *European Commission* (http://ec.europa.eu/comm/external_relations/moldova).

Tarleva i za to, že nedosiahla žiadny pokrok pri rokovaníach s EÚ o asymetrickom obchodnom režime.⁹⁰ Samozrejme, na akúkoľvek dohodu musia byť dvaja.

1.3.3 AKTUÁLNA ZAHRANIČNOPOLITICKÁ AGENDA

V zahraničnopolitickej agende Moldavska na prelome rokov 2006 a 2007 dominovali vzťahy s Ruskom a vzťahy s Rumunskom v súvislosti s jeho vstupom do Európskej únie 1. januára 2007. V domácom zahraničnopolitickom diskurze je jednou z hlavných tém perspektíva európskej integrácie Moldavska, ktorá bola deklarovaná za prioritu zahraničnej politiky vlády. V každom prípade, Moskva a Bukurešť sú hlavní vonkajší aktéri, vzťahy s ktorými určujú v súčasnosti prioritnú agendu zahraničnej politiky Moldavska.

1.3.3.1 VZŤAHY S MOSKVOU: NOVÁ ETAPA OD ROKU 2006

Ako sme už uviedli, s cieľom dosiahnuť zrušenie ruských obchodných sankcií a „normalizovať“ vzťahy s Ruskom, moldavský prezident Vladimír Voronin navštívil Moskvu v auguste 2006. Údajne, na súhlas Kremľa so stretnutím s ruským prezidentom Vladimírom Putinom čakal viac než jeden rok.⁹¹

Okrem zrušenia obchodných sankcií na export moldavských potravinárskych výrobkov, predmetom spornej rusko-moldavskej agendy boli ďalšie otázky: dohoda o dodávkach zemného plynu z Ruska a cena plynu pre Moldavsko v roku 2007 a v ďalších rokoch, podmienky súhlasu Moldavska so vstupom Ruska do WTO a riešenie problému Podnesterska. Úsilie moldavského prezidenta o stretnutie s Putinom bolo v ruských kruhoch hodnotené ako veľké diplomatické víťazstvo Kremľa v postsovietskom priestore, rovnako významné, ako zmena vlád na Ukrajine a príchod k moci pro-ruskej vlády na čele s Viktorom Janukovyčom na začiatku augusta 2006. Janukovyčova vláda prestala uplatňovať voči Podnestersku colný režim, ktorý vyplýval z dohody medzi moldavskou a ukrajinskou vládou, rovnako ako dala jasne Kišiovu najavo, že kvôli Podnestersku sa nemieni dostať do konfliktných vzťahov s Ruskom. Zmena vlády na Ukrajine bola ďalším podstatným motívom pre Voronina, aby sa snažil nájsť spoločný jazyk s Ruskom. Vladimír Solovjev vo svojom komentári pre denník *Kommersant* napísal doslova, že išlo o „kapituláciu“ Vladimíra Voronina pred Kremľom po dvoch rokoch odmietania Ruska a pro-západnej politiky Moldavska.⁹²

Podľa analýzy Vladimíra Socora, Voronin prišiel na rokovania s Putinom v auguste 2006 so šesťbodovým návrhom na riešenie spornej politickej agendy v bilaterálnych vzťahoch z pohľadu strategických záujmov Moldavska: 1) Odsun vojenských jednotiek z Ruska a transformácia ruskej mierovej misie v Podnestersku na medzinárodnú mierovú misiu so zapojením EÚ; 2) Permanentná neutralita Moldavska, ktorej garantom by bolo i Rusko – aby boli vylúčené obavy, že niekedy v budúcnosti sa Moldavsko stane členom NATO; 3) Legalizácia ruského majetku v Podnestersku, ktorý vznikol nelegálnou privatizáciou moldavského štátneho majetku zrealizovanou úradmi neuznaného Podnesterska; 4) Otvorenie ruského trhu pre moldavské potravinové výrobky; 5) Garancie pre používanie ruského jazyka a práv ruskojazyčného obyvateľstva v Moldavsku; a 6) Dokončenie rozhovorov o riešení politického štatútu Podnesterska v rámci Moldavska. Podľa Socora, toto bola hlavná časť politickej agendy prezidenta Voronina vo vzťahoch s Ruskom. Ruská strana podmieňovala akékoľvek ďalšie bilaterálne rokovania o Podnestersku legalizáciou ruského majetku

⁹⁰ „Vladimír Voronin: Nužno ne podnimat' ruki, a zasučit' rukava i rabotať na stranu“. *Nezavisimaja Moldova*, 21.12.2006.

⁹¹ Pozri - Gamova, 9.8.2006, cit. dielo.

⁹² Solovjev, Vladimir, „Cena voprosa“. *Kommersant*, 9.8.2006; pozri tiež – „Moldova obvinila Ukrajinu v razblokirovaniiji Pridnestrovija“. *Korrespondent.net*, 1.8.2006.

v separatistickom regióne, keďže moldavská vláda vyhlásila proces privatizácie uskutočnený samozvanou vládou v Tiraspoli za nezákonný. V októbri sa objavili prvé signály o tom, že obidve strany vedú seriózne rokovania s cieľom nájsť riešenia sporných otázok.⁹³

Druhé stretnutie prezidentov Ruska a Moldavska, ktoré obidvaja označili za „prelomové“ vo vzájomných vzťahoch sa uskutočnilo počas summitu hláv krajín SNŠ v Minsku na konci novembra 2006. Rokovanie Putina a Voronina sa stalo najväčšou udalosťou summitu, ktorý sa niesol skôr v chladnej atmosfére spôsobenej napätými vzťahmi medzi hostiteľom bieloruským prezidentom Alexandrom Lukašenkom a ruským prezidentom Vladimírom Putinom. Summit nepriniesol žiadne prekvapivé výsledky, skôr naopak, ukázalo sa, že SNŠ prežíva krízu a že Rusko a niektoré iné krajiny preferujú iné formy regionálnej spolupráce (EvrAzes a pod.). V Minsku sa však zásadným spôsobom pohli ťady medzi Ruskom a Moldavskom. Prezidenti obidvoch krajín po bilaterálnych rokovaníach vyhlásili, že dosiahli zhodu v principiálnych otázkach, ktoré umožňujú začatie novej etapy rusko-moldavských vzťahov. Na tlačovej konferencii po rokovaníach s Voroninom, prezident Putin vyhlásil, že dosiahli dohodu o obnovení dodávok moldavského vína a mäsa na ruský trh a že mali veľmi obsažný rozhovor o energetickej spolupráci a politických otázkach. Po návrate domov, prezident Voronin pre moldavské médiá vyhlásil, že „prvý krok pri nalaďovaní normálnych vzťahov bol urobený v auguste 2006 v Moskve a v Minsku pokračoval konštruktívny rozhovor, ktorý znamená naozajstný prielom. Ak to takto pôjde ďalej, skoro sa priblížime k vyriešeniu podnesterského problému“, optimisticky vyhlásil moldavský prezident.⁹⁴

Hlavný cieľ svojej diplomatickej aktivity Voronin dosiahol. Rusko rozhodlo o obnovení dovozu moldavského vína a poľnohospodárskych produktov počínajúc 1. januárom 2007 a zrušilo tak obchodné sankcie uvalené na Moldavsko v marci 2006. Na strane druhej, moldavská strana akceptovala sprísnené sanitárne podmienky a kontrolu kvality vína určeného na export do Ruska, počínajúc procesom jeho výroby až po balenie a dopravu. Moldavské vína už nebudú môcť exportovať na ruský trh sprostredkovateľské firmy, licenciu na dovoz bude mať iba štátna firma Moldova-Vin, ktorá bude garantovať kvalitu dodávaného vína. Dodávať víno budú môcť iba tie firmy-výrobcovia, ktoré prejdú prísnu kontrolou ruských i moldavských úradov a budú spĺňať kritéria najvyššej kvality. Navyše, moldavské víno sa bude môcť dodávať do Ruska výlučne iba v sklenených fľašiach, nie v sudoch a pod. Podľa odhadov expertov, podmienky, ktoré akceptovala moldavská strana budú znamenať rast ceny moldavského vína na ruskom trhu asi o 30 až 40 % a preto existuje predpoklad, že dôjde k zníženiu objemov jeho exportu v porovnaní so situáciou pred zavedením obchodných sankcií v marci 2006. Napriek tomu, že export vína sa mal začať už 1. januára 2007, rokovania sa ukončili až koncom januára a export moldavských poľnohospodárskych produktov na ruský trh bol obnovený 1. februára 2007.⁹⁵

⁹³ Socor, October 4, 2006, cit. dielo; Dorofejeva, Anna, „Moldavija prostavilas Rossiji“. *Gazeta.ru*, 3.10.2006; pozri tiež - Socor, Vladimir, „Moldovan President's Kremlin Visit Does Not Unfreeze Relations“. *Eurasia Daily Monitor*, August 10, 2006.

⁹⁴ Kalak, Dmitrij, „Vino v obmen za VTO“. *Ekonomičeskoje obozrenije*, 1.12.2006.

⁹⁵ „Putin zajavil o vozvrate moldavskogo vina na rossijskij rynek“. *Korrespondent.net*, 28.11.2006; Jegorova, Anna, „Rossija pustit Moldaviju na rynek alkogolja, Moldavija Rossiju – v VTO“. *Radio Svoboda*, 29.11.2006; „Moldavija budet eksportirovat' v Rossiju tol'ko vysokokačestvennoje vino, no na 30-40 % dorozhe“. *Peršyj dilovyj televizionnyj kanal*, 5.12.2006; o pokračovaní rusko-moldavských rokovaní o dodávkach vína ešte i po termíne oficiálneho dovoľenia na začatie exportu pozri – „Oniščenko podtverždajet zajavlenija o bliziščemsia vozobnovleniji eksportnyh postavok moldavskogo vina v Rossijskiju Federaciju“. *Press-obozrenije*, 18.1.2007; o definitívnom obnovení dodávok pozri – Gamova, Svetlana, „Kišišov stal vyjezdnyj“. *Nezavisimaja gazeta*, 5.2.2007.

Na konci roku 2006 obidve strany oznámili zásadný prielom v rokovaníach o dodávkach ruského zemného plynu na obdobie 2007-2011 a jeho cene pre Moldavsko. Hovorca Gazpromu Sergej Kuprianov oznámil, že plynárenská dohoda s Moldavskom je prvou dohodou s krajinou SNŠ, ktorá plne spĺňa predstavy Gazpromu z hľadiska cenotvorby, t.j. prechodu na európske ceny a riešenia dlhu za dodávky plynu v minulosti. Predstavitelia Gazpromu označili dohodu s Moldavskom za „modelovú dohodu“ a príklad pre všetky ostatné postsovietske republiky. Podľa dohody, cena ruského plynu pre Moldavsko bude \$170 za tisíc kubíkov, čo je zvýšenie o \$10 za tisíc kubíkov oproti \$160, ktoré Moldavsko platilo počínajúc druhou polovicou roku 2006. Moldavsko dováža ročne 2,5 miliardy kubíkov plynu z Ruska a Gazprom tiež dodáva 1,1 miliardy kubíkov pre potreby Podnesterska. Cez územie Moldavska Gazprom preváža ročne cca 20 miliárd kubíkov plynu do balkánskych krajín. Cena tranzitu zostane nezmenená na úrovni \$2,5 za tisíc kubíkov prevezených na vzdialenosť 100 km. Podľa dohody, cena ruského plynu pre Moldavsko bude postupne rásť v rokoch 2007 až 2011 nasledovne – v roku 2008 bude predstavovať 75 % priemernej európskej ceny mínus transportné náklady, v roku 2009 – 85 %, 2010 – 90 % a v roku 2011 – 100 % priemernej európskej ceny.⁹⁶

Súčasťou rusko-moldavskej plynárenskej dohody je i vyriešenie moldavského dlhu za dodávky plynu v minulosti, ktorý bol uznaný vo výške \$1,4 miliardy. Rusko-moldavské zmierenie z roku 2006 znamená, že dlh bude splatený prevodom kontrolných balíkov akcií v energetických podnikoch Moldavska, ktoré kontroluje štát. Predovšetkým, primárnym objektom záujmu Gazpromu je kontrola tranzitného plynovodu cez územie Moldavska, ktorým sa prepravuje plyn do balkánskych krajín a lokálne distribučné siete zemného plynu na území Moldavska, ktoré budú prevedené do vlastníctva spoločnosti MoldovaGaz, v ktorej Gazprom vlastní 63,4 % a moldavský štát 36 % akcií. Navyše, Gazprom získa kontrolný balík akcií v dvoch hlavných tepelných elektrárnach v Moldavsku TEC-1 a TEC-2 a najväčšej moldavskej hydroelektrárne Moldavská GRES. Hodnota majetku, ktorý Gazprom získa v Moldavsku na základe novej plynárenskej dohody ako kompenzáciu za dlh z minulosti bola odhadnutá na zhruba \$800 miliónov.⁹⁷

Na strane druhej, Gazprom súhlasil s tým, že DPH z realizovaného ruského plynu na území Moldavska bude odvádzaná do štátneho rozpočtu Moldavska a nie štátneho rozpočtu Ruska ako to bolo doteraz. Ročne išlo o zhruba \$20-25 miliónov, ktoré Moldavsko odvádzalo do štátneho rozpočtu RF. Obidve strany sa dohodli, že tieto peniaze využije moldavská vláda na podporné programy pre moldavské obyvateľstvo s cieľom adaptovať ho na zvyšovanie cien plynu v nadvádzajúcich piatich rokoch. Spolu s otvorením ruského trhu pre moldavské potraviny bola požiadavka týkajúca sa platenia DPH z realizovaného plynu do moldavského štátneho rozpočtu, hlavnou podmienkou moldavskej vlády pre súhlas s členstvom Ruska v WTO. Na konci roku 2006 Rusku chýbal na vstup do WTO súhlas Poľska, Gruzínska a Moldavska. Moldavsko sa s Ruskom dohodlo.⁹⁸

Na konci roku 2006 sa začala nová etapa v moldavsko-ruských vzťahoch po období studenej politickej a horúcej obchodnej vojny v rokoch 2003-2006. Obidve strany si navzájom vyšli v ústrety v oblastiach ich strategického záujmu: Rusko súhlasilo s obnovením dovozu moldavského vína a poľnohospodárskej produkcie, Moldavsko zasa urobilo významné ústupky Gazpromu a v oblasti energetiky. Pre Voronina a jeho druhú komunistickú vládu bolo otvorenie ruského trhu pre hlavné exportné komodity Moldavska prioritou číslo jeden z hľadiska hospodárskeho rozvoja krajiny

⁹⁶ Pozri – Socor, Vladimir, „Gazprom Touts Agreements With Moldova As „Model“. *Eurasia Daily Monitor*, January 4, 2007.

⁹⁷ Tamže; Kalak, 1.12.2006, cit. dielo.

⁹⁸ Pozri – Socor, January 4, 2007; Kalak, 1.12.2006; pozri tiež – „Moldova nazvala uslovija dopuska Rossiji v VTO“, *Korrespondent.net*, 20.11.2006.

a politickej stability vlády pred blížiacimi sa parlamentnými voľbami v roku 2009. Na strane druhej, komunistická vláda bude musieť čeliť postupnému zvyšovaniu cien na zemný plyn, čo určite nebude faktor, ktorý bude zvyšovať jej voličské preferencie. Obidve strany si vybudovali dobré pozície pre pokračovanie rokovaní o riešení podnesterského problému. Až Podnestersko a voľby 2009 v Moldavsku ukážu čo bude nakoniec Voronina a jeho vládu stáť viac – moldavské víno alebo ruský plyn.

1.3.3.2 VZŤAHY S BUKUREŠŤOU: DO EURÓPY SPOLU ALEBO OSOBITNE

Ako sme už uviedli, v prvých rokoch nezávislosti (1991-1993) moldavská elita považovala za prioritného zahraničného partnera Rumunsko a to z viacerých dôvodov. Predovšetkým, otázka o tom, či Moldavsko má zostať samostatnou krajinou alebo sa má usilovať o spojenie s Rumunskom patrila k hlavným témam vnútornej i zahraničnej moldavskej politiky po rozpade ZSSR. Aj keď reformní komunisti Mircea Snegur a Petru Lučinský odmietli požiadavku Ľudového frontu na „okamžité“ pripojenie sa k Rumunsku po rozpade ZSSR v auguste 1991, nevyučovali, že sa tak stane „neskôr“, až nastane vhodnejší čas a okolnosti. Podľa vtedajšej analýzy a predpovede Vladimíra Socora, ak Moldavsko nezíska znovu kontrolu nad bohatým Podnesterskom, dostane sa do obrovských ekonomických a sociálnych problémov, nebude schopné existovať ako samostatný štát a nebude mať na výber nič iné ako pripojenie sa k Rumunsku.⁹⁹ Bodku za moldavskou diskusiou na túto tému dalo až referendum v marci 1994, výsledky ktorého rozhodli o tom, že Moldavci si želajú mať samostatný štát a neželajú si pripojenie k Rumunsku.

Kvôli vojenskému zásahu Ruska a Ukrajiny v Podnestersku na strane separatistov v občianskej vojne v rokoch 1991-1992, bolo prirodzené, že moldavskí lídri hľadali podporu na strane svojho západného suseda. Moldavská politika bola v tom čase zákonite proti-ruská, pretože Rusko de facto zasiahlo do vnútorných vecí Moldavska, poskytlo vojenskú pomoc i bezpečnostné garancie separatistickému Podnestersku. Rumunsko však nebolo schopné poskytnúť účinnú pomoc Moldavsku v podnesterskom konflikte v rokoch 1991-1992, pretože, po prvé, samo čelilo veľkým ekonomickým problémom, po druhé, vtedajší komunistický prezident Rumunska Ion Iliescu nechcel riskovať zhoršenie vzťahov s Ruskom a po tretie, na východných hraniciach Rumunska zúrila vojna v bývalej Juhoslávii.¹⁰⁰

Vzťahy s Moldavskom a volanie po obnovení „veľkého historického Rumunska“ boli síce vždy témou pre rumunské národne orientované strany, nepatrili však do najprioritnejšej agendy prezidenta Iona Iliescu (prezident Rumunska v rokoch 1989-1996, 2000-2004) i jeho nástupcu Emila Constantinesca (1996-2000), napriek tomu, že Constantinescu sa narodil v roku 1939 v obci Tighina na území terajšieho Moldavska. Aj keď na úrovni politických strán a diskusie v parlamente v Rumunsku patrila téma „zjednotenia Rumunska“ vždy k hlavným zahraničnopolitickým témam, rumunské vlády na oficiálnej úrovni boli zdržanlivé voči politike spojenia sa s Moldavskom, pretože by to ohrozilo prístupový proces Rumunska do NATO a EÚ. Napriek tomu, všetky rumunské vlády od roku 1991 vždy deklarovali vzťahy s Moldavskom za prioritu zahraničnej politiky a v rámci možností mu vždy boli ochotné poskytnúť pomoc a podporu. Podľa údajov rumunského MZV, Rumunsko v rokoch 1993-2006 poskytlo Moldavsku pomoc vo výške \$114,6 miliónov a počnajúc rokom 2007 bude pre

⁹⁹ Pozri - Socor, Vladimir, „Moldova May Be Heading Toward Instability“. *PRISM*, July 12, 1995.

¹⁰⁰ O vývine rumunsko-moldavských vzťahoch v období od rozpadu ZSSR po moldavské referendum v marci 1994, vrátane analýzy dopadov pre ďalší rozvoj bilaterálnych vzťahov pozri – Andrescu, Gabriel, Valentin Stan, Renate Weber, „Romania’s Relations with the Republic of Moldova“. *International Studies*, 30 octombrie 1994.

Moldavsko každoročne vyčleňovať najmenej 10 miliónov EUR v rámci programu oficiálnej rozvojovej pomoci.¹⁰¹

Nový vietor v rumunsko-moldavských vzťahoch zavial po parlamentných i prezidentských voľbách v Rumunsku v roku 2004, keď sa Rumunsko už stalo členom NATO a bolo jasné, že v horizonte najbližších rokov ukončí i prístupové rokovania s EÚ. Nová rumunská vláda a prezident Traian Basescu vyhlásili vzťahy s Moldavskom za najväčšiu prioritu zahraničnej politiky Rumunska po získaní členstva v NATO a ukončení prístupového procesu do EÚ. Prvá oficiálna návšteva Basescu na poste prezidenta sa uskutočnila v januári 2005 a viedla do Moldavska. Vo februári 2005 Moldavsko podpísalo Akčný plán s EÚ a moldavské voľby v marci 2005 vyhrali komunisti a prezident Vladimír Voronin s pro-európskym politickým programom. Spolupráca a pomoc Moldavsku pri jeho integrácii do EÚ sa stala hlavnou platformou rumunskej zahraničnej politiky voči východnému susedovi. Ostatne, vzťahy s Moldavskom sú vnímané viac ako súčasť vnútornej než zahraničnej politiky krajiny. Vo vládnom programe nového kabinetu sformovaného po voľbách 2004 sa zmienka o významne vzťahov s Moldavskom ocitla v kapitole venovanej politike rumunskej vlády voči rumunskej diaspóre, nie v kapitole o zahraničnej politike Rumunska.¹⁰²

Prezident Traian Basescu bol prvou hlavou Rumunska, ktorý po dlhých rokoch mlčania znova a oficiálne nastolil tému opätovného „zjednotenia“ Rumunska v rámci EÚ. Rumunský prezident svojim verejným vyhlásením pri oficiálnej príležitosti 1. júla 2006 šokoval nielen EÚ, ktorá v tom čase ešte viedla prístupové rokovania s Rumunskom ale i moldavského prezidenta Vladimíra Voronina, ktorý v tom čase hľadal za každú cenu cestu do Moskvy, aby dosiahol zrušenie ruských obchodných sankcií. Basescu doslova vyhlásil: „Rumunsko navrhlo Moldavskej republike, hlave moldavského štátu, možnosť vstúpiť do EÚ spolu s nami. Avšak, rozhodnutie musí urobiť vláda v Kišiňove a ľud Moldavska. Rumunsko stále zostáva rozdelené na dve krajiny, avšak, rumunsko-moldavské zjednotenie sa uskutoční v rámci Európskej únie a žiadnym iným spôsobom. Rumunsko je jediná krajina, jediný národ v Európe, ktorý zostal rozdelený po zjednotení Nemecka...“¹⁰³ Na podporu uskutočnenia myšlienky rumunského prezidenta Basescu vznikla v Kišiňove mimovládna organizácia s názvom „Výbor pre integráciu Moldavska do EÚ prostredníctvom zjednotenia sa s Rumunskom“, ktorého cieľom je zjednotenie rumunského národa v rámci EÚ.¹⁰⁴

Vyhlásenie rumunského prezidenta bolo prinajmenšom nekompetentné, pretože Rumunsko nachádzajúce sa v prístupovom procese do EÚ nemalo právo ponúkať členstvo v Únii inej krajine. V každom prípade ukázalo členským krajinám EÚ, keď už nič iné, tak určite aspoň emocionálny rozmer politiky Rumunska voči Moldavsku, rovnako ako i to, že Moldavsko po 1. januári 2007 získalo silného advokáta v Únii. Problém však je či si Moldavsko, t.j. vládnuca moc, želá, aby mu Rumunsko

¹⁰¹ O nacionalisticky a radikálne orientovaných politických stranách v post-komunistickom Rumunsku, ktoré presadzujú ideu vytvorenia veľkého Rumunska, t.j. pripojenie historických rumunských území - Moldavska, južnej Besarábie, severnej Bukoviny a pod. pozri – Shafir, Michael, „Marginalization or Mainstream? The Extreme Right in Post-Communist Romania“, in Hainsworth, P., ed., *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to Mainstream*. London, New York, Pinter, 2000. O dopadoch integrácie Rumunska do EÚ na jeho bilaterálne vzťahy s Moldavskom, pozri – Chomette, Guy-Pierre, „From Romania to Moldova: What Country, Friend, Is This?“ *Monde Diplomatique*, January 2002; informácie MZV Rumunska o výške poskytovanej pomoci Moldavsku pozri – „Moldova will receive 10 m EUR development assistance from Romania“ *Moldova.org*, 13.10.2006.

¹⁰² *Government Program 2005-2008*. Government of Romania, 2005 (<http://www.guv.ro/>).

¹⁰³ „Basescu Plan: Actions supporting unification with Romania held in Chisinau“. *Regnum*, 30.10.2006.

¹⁰⁴ Gamova, Svetlana, „Moldavija vnov razdelilas“. *Nezavisimaja gazeta*, 18.7.2006.

pomáhalo takýmto spôsobom. Reakcia prezidenta Vladimíra Voronina na Basescove vyhlásenia bola z obsahového hľadiska plne predvídateľná.

Voroninovi je možné vyčítať, že od nástupu k moci v roku 2001 urobil niekoľko zásadných obrátov vo vzťahoch s Ruskom, nie je mu však možné vyčítať, že to isté urobil vo vzťahoch s Rumunskom. Podľa hodnotenia viacerých expertov, za vlády komunistov v Moldavsku od roku 2001 sú moldavsko-rumunské vzťahy najnapätejšie za celé obdobie od rozpadu ZSSR v roku 1991. Ako sme už spomínali Voroninova vláda v roku 2003 nechala schváliť v parlamente dokument pod názvom „Koncepcia národnej politiky Moldavskej republiky“, ktorý vyhlásil moldavský národ za osobitný ne-rumunský národ rovnako ako i moldavský jazyk za osobitný ne-rumunský jazyk (viac pozri časť 1.1.2 tejto štúdie). Na začiatku decembra 2006, mesiac pred oficiálnym vstupom Rumunska do EÚ a v čase keď už bola dosiahnutá nová strategická dohoda s Ruskom, Voronin na margo politiky rumunskej vlády uviedol: „Rumunsko sa pokúša Moldavsku nanútiť určité pravidlá a princípy, čo robí už 15 rokov počas našej nezávislosti. Ak by sa mala objektívne posúdiť táto snaha, mala by byť kvalifikovaná ako zasahovanie do vnútorných vecí suverénneho štátu. Moldavsko je schopné samo zabezpečiť svoju európsku integráciu a svoj vnútorný demokratický rozvoj... bez takéhoto otepľovania (vzťahov), bez takéhoto priateľstva a bez takej podpory, ktoré sú nám nanucované z pravého brehu rieky Prut“.¹⁰⁵

Politika Rumunska voči Moldavsku tak ako sa sformovala v priebehu niekoľkých posledných rokov – najmä od volieb v roku 2004 - pozostáva z niekoľkých základných programových princípov: 1) Rumunsko nepovažuje za potrebné podpísanie základnej medzištátnej zmluvy, chce iba politickú dohodu s Moldavskom o spolupráci, obsahom ktorej by bola podpora európskej integrácie Moldavska. Z pohľadu Kišiňova je práve tento rumunský postoj jedným z dôkazov spochybňovania existujúcej štátnej hranice a dôkazom rumunských ambícií na ovládnutie Moldavska; 2) Budúcnosťou Moldavska je členstvo v EÚ spolu s Rumunskom. Európska integrácia je nástrojom ako dosiahnuť zjednotenie rumunského národa v EÚ a preto prioritou zahraničnej politiky Rumunska po získaní členstva v EÚ bude dosiahnuť členstvo Moldavska v Únii; 3) S cieľom urýchliť proces európskej integrácie Moldavska, rumunská diplomacia sa bude snažiť preradiť Moldavsko z krajín ENP (Európskej politiky susedstva) do skupiny krajín západného Balkánu, aby sa aj na vzťahovali politiky a nástroje EÚ v rámci procesu SAP (Stabilizačný a asociačný proces), vrátane perspektívy členstva, ktorú krajiny ENP nemajú. Inými slovami, podľa rumunskej diplomacie, Moldavsko patrí historicky, kultúrne a politicky na Balkán, nie do post-sovietskeho priestoru východnej Európy;¹⁰⁶ 4) Moldavsko by sa malo stať členom všetkých regionálnych organizácií v Európe, aby sa zvýšili vyhliadky na jeho členstvo v EÚ (napr. Moldavsko sa stalo členom CEFTA od 1. januára 2007 aj vďaka silnému rumunskému lobingu); 5) Čo sa týka Podnesterska, Rumunsko podporuje iba také riešenie jeho štatútu, ktoré bude znamenať potvrdenie územnej integrity Moldavska a unitárny charakter moldavského štátu. Rumunsko zároveň víta zaangažovanosť EÚ ako aktéra riešenia podnesterského konfliktu, najmä od roku 2003, a garanta stability a prosperity Moldavska, vrátane regiónu Podnesterska, po budúcom vyriešení konfliktu.¹⁰⁷

Tŕňom v oku moldavskej vlády je nielen neochota Rumunska podpísať štandardnú základnú medzištátnu zmluvu, ktorá by postavila bodku za diskusiami o zjednotení oboch krajín, ale i politika udeľovania štátneho občianstva rezidentom Moldavska. V súčasnosti má dvojité štátne

¹⁰⁵ Citované podľa – Dura, George, „EU membership gives Romania new opportunities in its relations with Moldova“. *CEPS*, Brussel, January 2007.

¹⁰⁶ Pozri napr. – Ungureanu, Oleg, „The Stability Pact for South-Eastern Europe and the Prospect of the Inclusion of the Republic of Moldova“, in *South-East Europe Review*, 4/2000.

¹⁰⁷ Analýzu rumunskej politiky voči Moldavsku pozri tamže – Duru, 2007, cit. dielo.

občianstvo, t.j. aj rumunské štátne občianstvo 300 tisíc občanov Moldavska a zhruba rovnaký počet žiadostí je v procese vybavovania. Rumunské úrady odhadujú, že po vstupe Rumunska do EÚ počet žiadostí o udelenie občianstva niekoľkonásobne narastie aj kvôli tomu, že rezidenti Moldavska ako občania Rumunska budú mať nárok na mnoho rázové vstupné víza na územie Rumunska. Navyše, občania členských krajín EÚ majú právo zdržiavať sa na území inej členskej krajiny v priebehu troch mesiacov, čo mnohí Moldavci s rumunským pasom už teraz využívajú na legálnu i nelegálnu prácu v bohatých členských krajinách Únie. Od 1. januára 2007 začal v moldavsko-rumunských vzťahoch platiť vízový režim a iba za prvé dva januárové týždne rumunský generálny konzulát v Kišiňove vydal 7 tisíc víz pre občanov Moldavska, pričom pri konzuláte sa vytvárali niekoľkokilometrové rady. Do Kišiňova súrne pricestoval rumunský prezident Traian Basescu, aby požiadal moldavskú vládu o povolenie na otvorenie ďalších rumunských konzulátov v iných mestách. Podľa komentárov médií, moldavská vláda sa k žiadosti rumunského prezidenta vyjadrila zdržanlivo.¹⁰⁸

Vzhľadom na skutočnosť, že Moldavsko je jedným z najväčších zdrojov pracovnej migrácie v Európe, podľa odhadov ide o 600 – 800 tisíc Moldavcov pracujúcich v členských krajinách EÚ (najviac v Taliansku) a potom ešte v Rusku, politika udeľovania štátneho občianstva rezidentom Moldavska zo strany Rumunska, sa môže stať problémom i pre pracovný trh EÚ. Otvorenie pracovného trhu zo strany akejkoľvek členskej krajiny EÚ pre občanov Rumunska bude totiž zároveň znamenať i otvorenie pracovného trhu pre stále rastúci počet Moldavcov s rumunským občianstvom a cestovnými dokladmi. Už sme uviedli, že finančné zásielky, ktoré posielajú moldavskí pracovní emigranti zo zahraničia domov svojim príbuzným sa podieľajú zhruba 30 % na tvorbe HDP Moldavska. Prezident Rumunska Basescu počas svojej rýchlej návštevy v Kišiňove na začiatku roku 2007 prisľúbil Moldavcom (t.j. Rumunom – z uhla pohľadu Bukurešti), že Rumunsko ešte viac zjednoduší procedúru udeľovania štátneho občianstva, aby vyšlo v ústrety čo najväčšiemu počtu žiadateľov z Moldavska. O mesiac neskôr, vo februári rumunský prezident Traian Basescu vyhlásil, že rumunské veľvyslanectvo v Kišiňove očakáva nárast počtu žiadostí o udelenie rumunského štátneho občianstva na úroveň zhruba 1,5 milióna žiadateľov z Moldavska do konca roku 2007.¹⁰⁹

Politiku Rumunska v tejto otázke privítali, paradoxne, najmä v separatistickom Podnestersku, kde odhadujú, že o niekoľko mesiacov sa polovica obyvateľstva Moldavska stane občanmi iného štátu, čo bude znamenať de facto krach moldavského štátu ako takého. Moldavsko sa stane fiktívnym štátom, resp. štátom bez vlastných občanov, Basescu zjednotí Rumunsko a režim prezidenta Voronina sa zosype. Inými slovami, podľa komentárov podnesterskej tlače, v takejto situácii sa ukáže, že oddelenie Podnesterska bolo jedinou správnu voľbou pre ruskojazyčné obyvateľstvo bývalej Moldavskej SSR a medzinárodné spoločenstvo bude musieť uznať existenciu Podnesterskej moldavskej republiky.¹¹⁰ Z „podnesterského“ uhla pohľadu (z Tiraspoľa) je rumunská politika voči Moldavsku vlastne spojenecká, pretože podrýva fungovanie moldavského štátu.

Paradoxne, rumunská politika voči Kišiňovu je prinajmenšom dvojsečná – na jednej strane Bukurešť chce, aby Moldavsko bolo silným a funkčným štátom, aby bolo obnovená jeho suverenita nad Podnesterskom a na strane druhej, politika jednotného rumunského národa, ktorú realizuje Bukurešť, napr. cez politiku udeľovania štátneho občianstva rezidentom Moldavska, smeruje k oslabeniu Moldavska a jeho štátnosti tým, že ho pretvára na fiktívny štát. Je ťažké očakávať, že prezident

¹⁰⁸ Gamova, Svetlana, „Moldavane berut Jevropu šturmom“. *Nezavisimaja gazeta*, 17.1.2007.

¹⁰⁹ Gamova, Svetlana, „Moldavija stanovitsia rumynskoj“, *Nezavisimaja gazeta*, 14.2.2007.

¹¹⁰ „Odin iz poslednich volonterov Tret'jego Puti“, *IA Lenta PMR* (<http://tiras.ru>), 17.1.2007; pozri tiež – Gamova, Svetlana, „Prezidentskij podarok“. *Nezavisimaja gazeta*, 8.12.2006.

Vladimír Voronin a komunistická vláda alebo akákoľvek vláda v Kišiňove, ktorá bude chcieť budovať samostatný, silný a efektívny moldavský štát, bude môcť akceptovať „priateľstvo a pomoc“ zo strany Rumunska, ktorá vlastne vedie k oslabovaniu moldavskej štátnosti. Ak Rumunsko neprehodnotí svoju politiku, Kišiňov sa bude čím ďalej tým viac stávať závislým od Moskvy. Jednoducho, mocenská elita v Kišiňove nebude mať na výber ak má štát ako Moldavsko prežiť. Nie je náhoda, že zblíženie Moldavska s Ruskom prišlo prakticky v rovnakom čase ako Rumunsko vstúpilo do EÚ.

1.3.3.3 EURÓPSKA INTEGRÁCIA: VEREJNÁ MIENKA A POLITICKÍ AKTÉRI

12. decembra 2006 na zasadaní Konzultačnej skupiny medzinárodných donorov Moldavska, ktoré sa konalo v Bruseli, predseda moldavskej vlády Vasile Tarlev zhrnul v jednej vete stav verejnej debaty a postojov politických strán i verejnej mienky voči európskej integrácii krajiny: „Dnes všetky parlamentné strany a absolútna väčšina obyvateľstva podporujú európsku integráciu ako optimálnu cestu rozvoja a modernizácie krajiny“.¹¹¹

Slová predsedu vlády Moldavska potvrdzujú reprezentatívne prieskumy verejnej mienky, ktoré pravidelne realizuje nezávislá mimovládna organizácia *Inštitút pre verejnú politiku* od roku 1999. Na otázku „Ako by ste hlasovali v referende o vstupe Moldavska do EÚ, ak by sa uskutočnilo túto nedeľu?“, v decembri 2005 64,3 % respondentov uviedlo, že by hlasovali „za“. Na tú istú otázku pozitívne odpovedalo 70 % respondentov v apríli 2006 a 68 % respondentov v novembri 2006. Väčšina respondentov spája s členstvom v EÚ najmä očakávanie, že sa zlepší ich životná situácia a kvalita života.¹¹² Podľa analýzy prieskumov verejnej mienky v Moldavsku od roku 1991, ktorú urobil David Phinnemore, k stabilizácii väčšinovej podpory moldavskej verejnosti v prospech európskej integrácie došlo na začiatku novej dekády, v rokoch 2000 – 2001, odkedy sa verejná podpora vstupu do EÚ pohybuje v Moldavsku stabilne na úrovni okolo 70 %.¹¹³

Prvým verejným aktom konsenzu politických strán v otázke podpory vstupu Moldavska do EÚ bola „Deklarácia politických strán a sociálno-ekonomických organizácií o pristúpení Moldavskej republiky do Európskej únie“, ktorú svojimi podpismi dňa 10. mája 2000 parafovali lídri 20 z 25 politických strán registrovaných a činných v tom čase v Moldavsku, vrátane všetkých centristických strán a konzervatívnej Kresťanskodemokratickej ľudovej strany.¹¹⁴ V roku 2000 na deklarácii ešte chýbal podpis lídra Komunistickej strany Vladimíra Voronina. Komunisti na čele s Voroninom sa k podpore európskej integrácie Moldavska pridali po svojom víťazstve vo voľbách v roku 2001. V roku 2002 prezident Vladimír Voronin sa prvýkrát verejne vyjadril v prospech európskej integrácie Moldavska a vyzval hlavy členských krajín EÚ, aby podporili úsilie Moldavska stať sa členom EÚ.¹¹⁵ Politika európskej integrácie krajiny sa stala prioritou zahraničnej politiky druhej komunistickej vlády zostavenej po voľbách v marci 2005.

Inými slovami, v Moldavsku – aspoň na deklaratívnej úrovni - existuje národný konsenzus na úrovni hlavných politických síl a verejnosti v otázke európskej integrácie krajiny. Otázka však znie, či moldavská vláda je pripravená na realizáciu veľmi ťažkých a politicky veľmi citlivých reforiem,

¹¹¹ „Premjer-ministr Moldaviji: nesmotria na značiteľnyje uspechi poslednich let, daľnejšeje razvitije ostajetsia prioritom“. *Regnum*, 12.12.2006.

¹¹² Zdroj: *Institut de Politici Publice*, Chisinau, 2005-2006 (<http://www.ipp.md/>).

¹¹³ Phinnemore, David, „Moldova: a step too far for EU enlargement?“, in *ECPR – 3rd Pan European Conference on EU Politics*. Bilgi University, Istanbul, 21-23 September 2006.

¹¹⁴ Declaration of parties and social-political organizations concerning the accession of the Republic of Moldova to the European Union, 10 May 2000 (<http://xiv.parlament.md/en/news/>).

¹¹⁵ „Referendum on joining the EU“, *ADEPT*, December 23, 2002.

potlačenie korupcie a pod., ktoré sú podmienkou na splnenie tohto cieľa. Voroninova vláda sa naučila využívať „podnesterský konflikt“ na to, aby akékoľvek domáce ťažkosti, nerobenie reforiem i obraty v zahraničnej politike zdôvodnila problémom Podnesterska.¹¹⁶ Táto taktika jej doteraz vždy celkom dobre pomáhala zakrývať vlastné slabosti a problémy v očiach moldavskej verejnosti i smerom k zahraničiu.

¹¹⁶ Pozri Popescu, 2006, cit. dielo.

2 PODNESTERSKÝ KONFLIKT

2.1 HISTORICKÉ PRÍČINY A PRIEBEH KONFLIKTU: 1989-1992

Väčšina územia súčasnej Moldavskej republiky, historicky známa ako Besarábia, bola od roku 1812 súčasťou cárskoho Ruska. Zmenu štátoprávneho usporiadania tejto oblasti iniciovali udalosti spojené s mocenským prevratom v Petrohrade v novembri 1917. Po uzatvorení Brest-Litovského mieru so Sovietskym Ruskom v marci 1918 a Bukureštského mieru s Rumunskom v máji 1918 pripadla Besarábia do sféry vplyvu Centrálnych mocností. Po ich porážke a kapitulácii v novembri 1918 sa Besarábia stala jedným z dejísk občianskej vojny a bojov o nezávislosť na území bývalej Ruskej cárskej ríše. V roku 1919 sa sovietsky režim na tomto území neúspešne pokúsil vytvoriť Besarábsku sovietsku socialistickú republiku a v Kišineve dočasne pôsobila rada ľudových komisárov pod vedením I.N. Krivorukova. Na územie Besarábie si taktiež robila nároky Ukrajinská národná republika na čele s S. Petľjurom rovnako ako aj ruské politické hnutia opozičné voči sovietskemu režimu, ktoré boli v tomto regióne predstavované generálom A.I. Denikinom. V dôsledku vtedajšieho vojensko-politického vývoja však Besarábia pripadla Rumunsku, ktoré toto územie získalo so súhlasom Dohodových mocností a na základe rumunského etnického pôvodu miestneho obyvateľstva ho pričlenilo k svojmu regiónu Moldavsko.

Sovietska vláda neuznala pripojenie Besarábie k Rumunsku a toto územie si nárokovala počas celého obdobia medzi Prvou a Druhou svetovou vojnou. V roku 1924 bola na území súčasnej Podnesterkej oblasti a niekoľkých susediacich ukrajinských rajónov vytvorená Moldavská autonómna sovietska socialistická republika s hlavným mestom v Balte (v súčasnosti Ukrajina). V roku 1929 bolo hlavné mesto prenesené do Tiraspoľa (v súčasnosti medzinárodne neuznávaná Podnesterická moldavská republika). Tento organizačno-administratívny útvar slúžil ako politický a propagandistický nástroj sovietskej zahraničnej politiky, ktorá sa usilovala o revíziu hraníc s Rumunskom a o znovu získanie Besarábie. K naplneniu tohto cieľa došlo po uzatvorení paktu Molotov – Ribbentrop v auguste 1939 medzi Sovietskym zväzom a Nemeckom. Tajné dodatkové protokoly ako aj následná sovietsko-nemecká zmluva o hraniciach a spolupráci zo septembra 1939 vymedzili sféry vplyvu medzi oboma mocnosťami v strednej a východnej Európe. Na základe týchto dohôd Sovietsky zväz v júni 1940 ultimatívne vyzval Rumunsko na odstúpenie Besarábie a následne ju obsadil spolu so Severnou Bukovinou.¹¹⁷

V auguste 1940 bola na území Besarábie vytvorená Moldavská sovietska socialistická republika. Dovtedy existujúca Moldavská autonómna sovietska socialistická republika bola na základe politického rozhodnutia rozdelená a ako samostatný administratívny celok zanikla. Jej západná časť (Podnesterická oblasť) bola pričlenená k Moldavskej SSR a východná časť (ukrajinské rajóny) ostali súčasťou Ukrajinskej SSR.¹¹⁸ V júni 1941 vypukla sovietsko-nemecká vojna do ktorej sa na strane Nemecka zapojilo aj Rumunsko s cieľom získať stratené územia. Počas vojnového obdobia bola Besarábia pripojená naspäť k Rumunsku až do svojho znovu obsadenia Červenou armádou v lete 1944. Po prechode frontu bolo na tomto území obnovené fungovanie Moldavskej SSR. Po zvrhnutí režimu generála I. Antonescu v auguste 1944 a po prechode Rumunsku na stranu Spojencov sa vláda

¹¹⁷ Mel'čuchov, M.: *Osvoboditel'nyj pochod Stalina*, vyd. Jauza-Eksmo, Moskva 2006, s.356 – 368.

¹¹⁸ Topitsch, E., *Stalins War*, Palgrave Macmillan Publ., London 1987, s.79-85.

v Bukurešti vzdala nárokov na toto územie. V roku 1945 bol v Rumunsku vytvorený režim sovietskeho typu a krajina sa stala súčasťou tzv. Východného bloku.¹¹⁹

Po skončení Druhej svetovej vojny sa Moldavská SSR vyvíjala ako integrálna súčasť Sovietskeho zväzu a tamojšia situácia bola ovplyvňovaná viacerými faktormi. Na základe novej geostrategickej situácie v Európe sa otázka štátoprávneho usporiadania tohto územia na viac ako 40 rokov uzatvorila. Nepredstavovala problém medzinárodných vzťahov a taktiež nebola predmetom vnútropolitického diania. V Moldavskej SSR došlo k vytvoreniu klasického sovietskeho systému vládnej moci na báze prepojenia stranického a štátneho aparátu. Došlo taktiež k etablovaniu administratívno-byrokratickeho modelu riadeného hospodárstva. Pri určitej miere zjednodušenia je možné charakterizovať tieto faktory ako „proces sovietyzácie“, ktorý v prípade Moldavskej SSR viedol k zmene sociálnej štruktúry obyvateľstva a ovplyvnil jeho etno-kultúrnu a politickú identitu.¹²⁰

V období rokov 1945 – 1985 sa počas dvoch generácií zmenšil rozdiel medzi rumunsko-jazyčnou časťou (pôvodná Besarábia) a rusko/ukrajinsko-jazyčnou časťou (Podnesterská oblasť) Moldavskej SSR. Kolektivizácia poľnohospodárskej výroby a sovietsky spôsob industrializácie spôsobili, že sa zmenilo etnické zloženie obyvateľstva. Aj keď si rumunsko-jazyčné obyvateľstvo zachovalo miernu väčšinu (cca 65%), tak v dôsledku pracovnej migrácie sa zvýšil počet rusko/ukrajinsko-jazyčného obyvateľstva. Tento trend bol markantný obzvlášť v mestách Moldavskej SSR, do ktorých sa sťahovali stranícki funkcionári, štátni úradníci, odborní pracovníci a kvalifikovaní robotníci z veľkých ruských a ukrajinských miest. V porovnaní s tým vidiek ostával zväčša rumunsko-jazyčný a tamojšie rurálne obyvateľstvo malo menšiu mieru sociálnej mobility a nižšiu úroveň vzdelania. Sovietsky model modernizácie sa prejavil najmä v hlavnom meste Kišínov a v Podnesterskej oblasti, ktorá sa industrializovala a urbanizovala v podstatne väčšej miere ako zvyšok Moldavskej SSR.¹²¹

Jedným z dôsledkov „procesu sovietyzácie“ bolo čiastočné potlačenie etno-kultúrnej identity rumunsko-jazyčného obyvateľstva. Podobne ako napríklad v Pobaltských republikách Sovietskeho zväzu tak aj v Moldavskej SSR bol marginalizovaný význam jazyka a kultúry miestneho väčšinového obyvateľstva na úkor vytvárania a posilňovania sovietskej politickej identity. Jednalo sa o politickú líniu centrálného stranického aparátu, ktorá bola presadzovaná na celozväzovej úrovni. V prípade Moldavskej SSR to viedlo k vytvoreniu status quo, ktorý sa začal meniť až v dôsledku hospodárskej a následne politickej krízy Sovietskeho zväzu v 80-tych rokoch 20. storočia.

V roku 1985 sa generálnym tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu stal Michajil Gorbačov, ktorý zahájil sériu ekonomických a politických reforiem známych ako „perestrojka a glasnosť“. Cieľom týchto reforiem bolo vyriešiť vážne hospodárske problémy Sovietskeho zväzu a liberalizovať jeho politický režim. Reformy sa postupom času preniesli z centrálnych stranických a štátnych orgánov aj na úroveň zväzových republík. Na tejto úrovni vyvolali široké spektrum procesov, ktoré boli v rovnakej miere determinované ako miestnymi špecifikami tak aj ďalším vývojom v Moskve. V prípade Moldavskej SSR sa vývoj v rokoch 1986 – 1989 prejavil v podobe polarizácie republikovej straníckej nomenklatúry a v podobe politickej aktivizácie predstaviteľov rumunsko-jazyčného obyvateľstva.

¹¹⁹ Giurescu, D., “Romania in the Second World War”, *The Journal of Military History*, No.1 (January 2001), Society for Military History, Lexington, s.225-226.

¹²⁰ Maksymiuk, J., “Moldova – Transdniester Conflict Was Long On the Making”, Radio Free Europe – Radio Liberty, Prague 15.9.2006 (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/09/2921dabd-b521-449a-a326-bf81bbe3ac88.html>).

¹²¹ Ibid Maksymiuk (2006).

Špecifikom Moldavskej SSR bol charakter republikovej straníckej nomenklatúry, v ktorej kľúčové pozície obsadzovali rusko/ukrajinsko-jazyční funkcionári. Jednalo sa o nomenklatúrne kádre, ktoré pôvodne nepochádzali z Moldavskej SSR a na svoje pozície prichádzali z centrálného stranického a štátneho aparátu a z podnikov vo veľkých mestách Sovietskeho zväzu. Najsilnejšie postavenie mali práve v Podnesterskej oblasti, ktorá v rámci Moldavskej SSR predstavovala hospodársky najvyspelejšiu a najrozvinutejšiu časť. Táto skutočnosť im zaistovala aj rozhodujúci vplyv na chod republikových stranických a štátnych orgánov v Kišiňove.¹²² V dôsledku hospodárskych a politických reforiem, ktoré naštartoval M. Gorbačov po roku 1985 sa však existujúca situácia začala meniť a pozícia tejto časti straníckej nomenklatúry bola ohrozená.

Prvým zdrojom ohrozenia bola politická aktivizácia predstaviteľov rumunsko-jazyčného obyvateľstva. V rokoch 1987 – 1988 vzniklo množstvo spoločenských organizácií (napríklad literárne, kultúrne a etnografické krúžky), ktoré veľmi rýchlo transformovali svoje pôsobenie od intelektuálnej činnosti smerom k politickej mobilizácii obyvateľstva. Tieto spoločenské organizácie sa stali základom politického hnutia s názvom Ľudový front Moldavska, ktoré sa od roku 1989 stalo neformálnym lídrom vznikajúcej opozície.¹²³ Druhým zdrojom ohrozenia sa stalo vyostrovanie vnútorného konfliktu v centrálnom straníckom a štátnom aparáte v Moskve medzi zástancami reformného kurzu a medzi jeho odporcami. Tento konflikt sa v Moldavskej SSR prejavil špecifickým spôsobom a viedol k polarizácii republikovej straníckej nomenklatúry. Jej orgány v Kišiňove a na miestnej úrovni, v ktorých boli zastúpení rumunsko-jazyční členovia strany, vo väčšej miere podporovali liberálne krídlo okolo M. Gorbačova. Naopak predstavitelia straníckej nomenklatúry z Podnesterska podporovali najmä konzervatívne krídlo strany, ktoré bolo proti pokračovaniu a prehlbovaniu hospodárskych a politických reforiem.

Popri vnútrostraníckom zápase v Moskve túto polarizáciu spôsobil aj vývoj situácie na miestnej úrovni. Opozičné aktivity v Moldavskej SSR začali čím ďalej tým viac nadobúdať charakter politického „obrodenia“ rumunsko-jazyčného obyvateľstva na báze jeho etno-kultúrnej nacionalizácie. Táto nacionalizácia ale v počiatočnom období nebola orientovaná na vytvorenie individuálnej moldavskej identity a nezávislej štátnosti, ale mala viac historizujúci a „rumunizačný“ charakter. V Podnesterskej oblasti, v ktorej väčšinu malo rusko/ukrajinsko-jazyčné obyvateľstvo, vyvolal tento proces negatívnu reakciu. Identita miestneho obyvateľstva mala totiž v porovnaní so zvyškom Moldavskej SSR omnoho viac sovietsky/ruský charakter a etno-kultúrna nacionalizácia rumunsko-jazyčnej väčšiny bola vnímaná ako hrozba.¹²⁴ To viedlo k posilneniu pozície miestnej straníckej nomenklatúry v Podnestersku, pretože jej obava zo straty politického vplyvu našla oporu v obave miestneho obyvateľstva z prebiehajúceho spoločensko-politického vývoja.

Rok 1989 priniesol definitívne rozštiepenie republikovej straníckej nomenklatúry, keď jej časť podporila požiadavky opozície týkajúce sa uprednostnenia moldavského (rumunského) jazyka. V marci 1989 boli predložené na rokovanie miestnych orgánov návrhy zákonov „o statuse štátneho jazyka“, „o používaní jazykov na území Moldavskej SSR“ a „o prevedení moldavského jazyka na latinskú abecedu“. Verejná diskusia o týchto návrhoch vyvolala rast politického napätia. V auguste 1989 došlo v Kišiňove k verejným demonštráciám na podporu jazykových opatrení, čo zároveň vyvolalo prvú reakciu ústredných orgánov v Moskve. Pokusom o riešenie situácie bolo odvolanie S.K.

¹²² *Istorija pridnestrovskogo konfliktu*, Nezavisimoje informacionnoje obozrenije Peacekeeper.ru, <http://www.peacekeeper.ru/index.php?id=26>.

¹²³ *Osnovnyje daty i sobitija v istoriji PMR*, Informacionnoje agenstvo Olivija-Press <http://www.olvia.idknet.com/oglavl.htm>.

¹²⁴ *Ibid Istorija pridnestrovskogo konfliktu*.

Grossu, prvého tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Moldavska, na miesto ktorého bol vymenovaný P.K. Lučinskyj. V auguste 1989 sa predsedom Najvyššieho soviету Moldavskej SSR stal M.I. Snegur. Vnútropolitická kríza však pokračovala a v novembri 1989 sa v Moldavskej SSR uskutočnili ďalšie verejné protesty organizované opozičným Ľudovým frontom Moldavska.¹²⁵

Veľmi dôležitý vplyv na vývoj situácie v Moldavskej SSR mali udalosti spojené s revolúciou v Rumunsku a zvrhnutím Nicolae Causasca v decembri 1989. Prebiehajúce zmeny v Rumunsku, ktoré boli súčasťou rozpadu tzv. Východného bloku v celej strednej a východnej Európe sa prejavili aj na aktivizácii moldavskej opozície a na príklone časti rumunsko-jazyčnej straníckej nomenklatúry k jej požiadavkám. Pod vplyvom medzinárodných udalostí sa začala po prvý krát otvorene diskutovať otázka eventuálneho oddelenia Moldavskej SSR od Sovietskeho zväzu. V tejto atmosfére sa v Moldavskej SSR vo februári 1990 uskutočnili prvé slobodné voľby, ktoré znamenali víťazstvo predstaviteľov Ľudového frontu Moldavska. Toto hnutie podporovalo nezávislosť a zjednocovalo liberálnych demokratov presadzujúcich koncepciu individuálnej moldavskej identity a štátnosti a radikálnych nacionalistov, podporujúcich koncepciu zjednotenia s Rumunskom. Za nového predsedu Najvyššieho soviету Moldavskej SSR bol menovaný M. Druc a v apríli 1990 tento orgán schválil nahradenie sovietskej symboliky novou vlajkou, ktorá bola de facto identická s rumunskou trikolórou.¹²⁶

Výsledok volieb, ktorý znamenal odstavenie Komunistickej strany Moldavska od moci, viedol k aktivizácii miestnej straníckej nomenklatúry v Podnesterskej oblasti. Jej predstavitelia definitívne stratili svoj dovtedajší vplyv na republikové orgány v Kišiňove a zároveň si uvedomili, že v prípade oddelenia Moldavskej SSR od Sovietskeho zväzu môžu prísť aj o mocenské postavenie vo svojom domácom regióne. Na udržanie svojej pozície využili obavy rusko/ukrajinsko-jazyčného obyvateľstva Podnesterskej oblasti z vývoja v rumunsko-jazyčných oblastiach Moldavskej SSR. To sa prejavilo aj vo voľbách vo februári 1990, keď v Podnesterskej oblasti väčšinu mandátov získali práve predstavitelia miestnej straníckej nomenklatúry. V júni 1990 zorganizovali I. zjazd národných zástupcov Podnesterskej oblasti (poslanci zo všetkých úrovní miestnej administratívy). Tento zjazd zvolil Koordinačnú radu pre sociálny a ekonomický rozvoj oblasti na čele s I.N. Smirnovom.¹²⁷ Delegáti zjazdu taktiež rozhodli zorganizovať referendum o vytvorení Podnesterskej autonómnej sovietskej socialistickej republiky, ktorá by fungovala v rámci Moldavskej SSR. Ústredné orgány v Kišiňove tento zjazd označili za nezákonný a väčšina médií na republikovej úrovni ako aj na centrálnej úrovni Sovietskeho zväzu charakterizovala jeho organizátorov ako protireformných straníckych konzervatívov.¹²⁸

V auguste 1990 sa v Podnesterskej oblasti uskutočnilo referendum a na základe jeho výsledkov bola 2.9.1990 vyhlásená Podnesterská moldavská sovietska socialistická republika (PMSSR) s hlavným mestom v Tiraspole. Okrem toho II. zjazd Ľudových zástupcov Podnesterskej oblasti zvolil Najvyšší soviēt PMSSR a za predsedu jeho prezídia menoval I.N. Smirnova.¹²⁹ V septembri 1990 bola v Zväzovej republike Moldavsko (nový názov Moldavskej SSR) vytvorená funkcia prezidenta, do ktorej bol menovaný bývalý predseda Najvyššieho soviету M. Snegur. Nový prezident a ďalší

¹²⁵ Ibid *Osnovnyje daty i sobitija v istoriji PMR.*

¹²⁶ Ibid *Istorija pridnestrovskogo konflikta.*

¹²⁷ Ibid *Osnovnyje daty i sobitija v istoriji PMR.*

¹²⁸ Po obe storony Dnestra – kratkaja istorija i pričiny konflikta, Politika – informacijonnyj sajt Utro.ru (<http://www.utro.ru/articles/2006/03/06/527768.shtml>).

¹²⁹ Ibid *Osnovnyje daty i sobitija v istoriji PMR.*

predstavitelia ústredných orgánov v Kišiňove označili zjazd za neústavný a jeho rozhodnutie o vytvorení PMSSR za neplatné. V novembri 1990 došlo k prvému vážnemu ozbrojenému incidentu v meste Dubossary medzi príslušníkmi moldavskej polície a tzv. podnesterskými dobrovoľníkmi, pri ktorom zahynuli 3 osoby a 16 bolo zranených.¹³⁰ Na eskaláciu napätia už zareagovali aj centrálné orgány Sovietskeho zväzu, ktoré dovtedy venovali vývoju v tejto oblasti len okrajovú pozornosť. V decembri 1990 M. Gorbačov vydal príkaz na normalizáciu situácie v zväzovej republike Moldavsko, v rámci ktorého sa nariaďovalo rozpustenie PMSSR a zároveň republikové orgány v Kišiňove sa vyzývali na prehodnotenie ich postoja v národnostnej a jazykovej otázke.

V roku 1991 sa vnútropolitická kríza v Sovietskom zväze dostala do svojej záverečnej etapy, čo sa prejavilo aj na vývoji v Moldavsku. V marci 1991 sa uskutočnilo celozväzové referendum o zachovaní Sovietskeho zväzu ako federatívneho štátu. Moldavské ústredné orgány rozhodli o neuskutočnení tohto referenda na území republiky a naopak miestne orgány Podnesterskej oblasti toto referendum vo svojom regióne zorganizovali. Vyvrcholenie krízy prišlo v auguste 1991, keď sa v Moskve uskutočnil neúspešný pokus konzervatívneho krídla Komunistickej strany Sovietskeho zväzu o mocenský prevrat. V reakcii na vývoj v Moskve vyhlasuje moldavský parlament samostatnosť Republiky Moldavsko (RM). Súčasťou deklarácie o nezávislosti je aj anulovanie politických a právnych dôsledkov paktu Molotov – Ribbentrop z roku 1939. Pripojenie k Sovietskemu zväzu a vytvorenie Moldavskej SSR v roku 1940 je označené za nezákonný akt bez reálnej právnej opory. Tieto formulácie sú následne využité podnesterskými politickými elitami ako argument v prospech odtrhnutia ich oblasti od zvyšku Moldavska, pretože pred rokom 1940 bola Podnesterská oblasť súčasťou Sovietskeho zväzu a nie Rumunska.¹³¹

Hektický politický vývoj vedie v nasledujúcich mesiacoch k definitívnemu zániku Sovietskeho zväzu. V septembri 1991 uskutočňuje Moldavsko prvé praktické kroky na ceste k plnej nezávislosti a medzinárodno-právnej suverenite, medzi ktoré patrí aj požiadavka na stiahnutie jednotiek sovietskej armády rozmiestnených na jej území. Paralelne s tým sa aktivizujú aj miestne orgány v Podnesterskej oblasti, ktoré prijímajú rozhodnutie o vytvorení paramilitárnej „Národnej gardy“ a požadujú zachovanie sovietskej vojenskej prítomnosti vo svojom regióne. Dňa 1.12.1991 sa v Podnesterskej oblasti uskutočnilo referendum, na základe ktorého bola vyhlásená nezávislosť tzv. Podnesterskej moldavskej republiky (PMR) od Moldavska. Za jej prezidenta bol zvolený Igor Smirnov, ktorý bol ešte v septembri 1991 zatknutý moldavskou políciou a o mesiac nato prepustený z vyšetrovacej väzby pod tlakom blokády transportných komunikácií vedúcich cez región Podnesterska.¹³²

V septembri a decembri 1991 došlo k sérii násilných incidentov, avšak moldavské ústredné orgány v Kišineve a miestne orgány v Podnesterskej oblasti sa v tomto momente ešte vyhli plnej eskalácii krízy. Situácia však ostávala napätá a po rozpade Sovietskeho zväzu a medzinárodnom uznaní nezávislosti Moldavska vyústila do ozbrojeného konfliktu. Dňa 2.3.1992 došlo k prvým bojom medzi moldavskou políciou a podnesterskou gardou v meste Dubossary a v priebehu marca 1992 pokračovali miestne zrážky pozdĺž administratívnej hranice medzi Podnesterskou oblasťou a zvyškom Moldavska. Dňa 28.3.1992 bol na celom území štátu vyhlásený výnimočný stav a moldavské ústredné orgány vyzvali separatistov v Podnestersku na odovzdanie zbraní. Následne sa jednotky ministerstva vnútra

¹³⁰ Ibid *Po obe storony Dnestra*.

¹³¹ *PMR sovereignty in international law*, Pridnestrovskaja Moldavskaia Respublika (<http://pridnestrovie.net/legalbasis.html>).

¹³² Ibid *Osnovnyje daty i sobitija v istoriji PMR*.

a polície neúspešne pokúsili získať kontrolu nad Podnesterskou oblasťou.¹³³ Dňa 3.4.1992 sa v Kišiňove stretli ministri zahraničných vecí Moldavska, Ruskej federácie, Ukrajiny a Rumunska, ktorí za prítomnosti podnesterskej delegácie rokovali o zastavení bojov. Spoločne prijali „Deklaráciu o Podnestersku“, ktorá príslušníkom ozbrojených síl Ruskej federácie udelila mandát mierových síl v zóne konfliktu. Jednalo sa o príslušníkov bývalej sovietskej 14. armády, ktorá bola dislokovaná na území Moldavska v Podnesterskej oblasti.

Prijatie tejto deklarácie pomohlo dočasne stabilizovať bezpečnostnú situáciu, ktorá však ostávala napätá a bola sprevádzaná miestnymi ozbrojenými zrážkami. Tie prerástli v druhej polovici mája 1992 do nového kola bojových operácií medzi moldavskou políciou a armádou a podnesterskými gardistami. Rozhodujúcu úlohu zohrala ťažká výzbroj a technika 14. armády, ktorá bola odovzdaná podnesterskej strane a vojenskú situáciu zvrátila v jej prospech.¹³⁴ Vďaka tomu medzinárodne neuznávaná Podnesterská moldavská republika (PMR) udržala kontrolu nad celým ľavým brehom rieky Dnester a v druhej polovici júna 1992 odrazila posledný ozbrojený pokus Moldavska o získanie mesta Bendery, ktoré sa nachádzalo už na pravom brehu rieky. V dôsledku tejto situácie moldavský prezident M. Snegur obvinil Ruskú federáciu z podpory podnesterského separatizmu a z vojenského zasahovania do moldavských vnútorných záležitostí.¹³⁵ Politickí predstavitelia Ruskej federácie naopak deklarovali zachovávanie ozbrojenej neutrality a pôsobenie 14. armády pod velením generála Alexandra Lebed'a označili za hlavnú záruku stabilizácie bezpečnostnej situácie v oblasti.¹³⁶

Dňa 3.7.1992 sa začali rusko - moldavské rokovania o spôsobe ukončenia konfliktu v Podnesterskej oblasti a o politickom urovaní tamojšieho separatistického problému. Následne 21.7.1992 bola za účasti prezidentov Borisa Jelcina a Mircea Snegura podpísaná Moskovská dohoda o princípoch mierového riešenia konfliktu. Medzi tieto princípy patrilo zastavenie bojovej činnosti, vytvorenie bezpečnostnej zóny a oddelenie bojujúcich strán. Na splnenie týchto požiadaviek dohliadali príslušníci mierového kontingentu Ruskej federácie, ktorý bol vyčlenený zo 14. armády dislokovanej v konfliktnej oblasti. Ďalším princípom mierového procesu malo byť dosiahnutie dohody o politickom statuse Podnesterskej oblasti pri zachovaní územnej integrity Moldavska a pri vylúčení jeho zjednotenia s Rumunskom. Po dosiahnutí tejto dohody mala byť na základe dvojstranných dohovorov stiahnutá z územia Moldavska (vrátane Podnesterskej oblasti) všetka výzbroj a zostávajúce jednotky 14. armády.¹³⁷

2.2 PODNESTERSKÁ MOLDAVSKÁ REPUBLIKA: VÝVIN DO ROKU 2004

Vývin vnútro politickej situácie v medzinárodne neuznanej Podnesterskej moldavskej republike ako aj v samotnom Moldavsku, rovnako ako vývoj bilaterálnych vzťahov s Ruskou federáciou a ďalšími zaangažovanými krajinami a medzinárodnými organizáciami spôsobil, že po roku 1992 nedošlo k naplneniu princípov mierového riešenia tohto separatistického problému. Moskovská dohoda z júla 1992 pomohla ukončiť jeho ozbrojenú fázu a stabilizovala bezpečnostnú situáciu v oblasti. Niekoľkomesačný konflikt si v období marec – júl 1992 vyžiadal vyše 1.000 ľudských životov,

¹³³ *Pridnestrovskij konflikt – serijoznaja neresenaja problema Moldaviji*, Transnistria information forum, <http://transnistria.md/ru/info>).

¹³⁴ *Ibid Osnovnyje daty i sobitija v istoriji PMR*.

¹³⁵ *Ibid Pridnestrovskij konflikt – serijoznaja neresenaja problema Moldaviji*.

¹³⁶ *Ibid Po obe storony Dnestra*.

¹³⁷ Lamont, N., *Territorial Dimensions of Ethnic Conflict – The Moldovan Case*, Foreign Military Studies Office, 1995 (<http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/moldovan/moldovan.htm>).

približne 4.000 – 5.000 osôb utrpelo zranenia a svoje domovy kvôli bojovým operáciám dočasne opustilo 120.000 miestnych obyvateľov.¹³⁸ V lete 1992 bola vytvorená bezpečnostná zóna, ktorá rozdelila Moldavskú republiku po línii sledujúcej tok rieky Dnester. Bezpečnostná zóna oddelila moldavské vojenské a policajné jednotky od podnesterských polovojenských formácií. Súčasťou Moskvskej dohody bolo nasadenie ruských mierových jednotiek, ktoré mali dohliadať na dodržiavanie podmienok prímeria. V roku 1992 zahájila činnosť aj paralelná vojenská pozorovateľská misia, ktorej členmi boli predstavitelia Ruskej federácie, Moldavska a zástupcovia Podnesterska. V roku 1998 k nim pribudlo aj 10 vojenských pozorovateľov z Ukrajiny.

Po vstupe Moskvskej dohody do platnosti sa však nepodarilo nájsť politické riešenie problému Podnesterska a po roku 1992 vznikol v tejto oblasti status-quo, ktorý sa nezmenil ani po viacerých diplomatických pokusoch a iniciatívach. Existujúcu situáciu využila politická elita Podnesterskej oblasti na konsolidáciu svojho politického a hospodárskeho postavenia a zavŕšila vytváranie administratívno-správneho celku so všetkými atribútmi štátnosti. Aj keď tento celok - Podnesterská moldavská republika (PMR) - nebola medzinárodne uznaná, jej inštitucionálny dizajn a vnútorné fungovanie nadobudli charakteristiky štátneho útvaru. PMR sa rozkladá na 4.163 kilometroch štvorcových teritória Moldavska a je zložená z 5 rajónov (Kamenskij, Rybnickij, Dubossarskij, Grigoriopol'skij, Slobodzejskij) a 2 samostatných miest (Tiraspol' a Bendery). Územie pod kontrolou PMR sa rozkladá na východnom (ľavom) brehu rieky Dnester a jedinou výnimku predstavuje mesto Bendery. Podľa štatistických údajov z roku 2004 Podnesterskú oblasť obýva približne 550.000 obyvateľov (Moldavci – 31,9%, Rusi – 30,3%, Ukrajinci – 28,8%, národnostné menšiny – 9%).¹³⁹ V Tiraspole, najväčšom meste oblasti (180.000 obyvateľov), sídlia všetky vládne orgány PMR. Podľa štatistických údajov zo sovietskeho obdobia žilo na konci 80-tych rokov 20. storočia v Podnesterskej oblasti 742.000 obyvateľov, z toho 66,3% v mestách a 33,7% na vidieku.¹⁴⁰

K relatívne rýchlej politickej a sociálno-spoločenskej konsolidácii PMR po roku 1992 prispel hospodársky potenciál Podnesterskej oblasti, ktorá už v období Sovietskeho zväzu predstavovala ekonomicky najvyspelejšiu časť Moldavska. V tejto oblasti bola koncentrovaná rozvinutá industriálna výroba a miestne podniky po roku 1992 nielenže obnovili spoluprácu s pôvodnými odberateľmi na území Ruskej federácie a Ukrajiny, ale v rastúcej miere sa začali orientovať na export. Podľa štatistík z 90-tych rokov 20. storočia bola štruktúra priemyslu v PMR nasledovná: 40,8% ľahký spracovateľský priemysel, 31,1% potravinársky priemysel, 28,1% ťažký priemysel. Tento priemyselný potenciál koncentrovaný v mestách Tiraspol', Bendery a Rybnica umožnil PMR udržanie hospodárskej stability, k čomu v rozhodujúcej miere prispela ekonomická spolupráca s ruskými a ukrajinskými podnikateľskými subjektmi a politická podpora Ruskej federácie. V Podnesterskej oblasti žilo 17% všetkých obyvateľov Moldavska, ale na tomto území sa v roku 1990 produkovalo približne 40% moldavského HDP a bolo tam sústredených vyše 30% priemyselnej výroby a vyše 90% produkcie elektrickej energie (Dnesterská a Dubossarská hydroelektrárne).¹⁴¹

V porovnaní s väčšinou agrárnym charakterom ostatného územia Moldavska, ktoré je pod kontrolou ústrednej vlády v Kišineve, separatistická oblasť Podnesterska je hospodársky rozvinutejšia. Jej

¹³⁸ *From Ethnopolitical Conflict to Inter-Ethnic Accord in Moldova*, European Centrum for Minority Issues, Flensburg 1998, s. 6-7.

¹³⁹ Ibid Maksymiuk (2006).

¹⁴⁰ *PMR - kratkaja enciklopedičeskaja spravka*, Informacijonnoje agenstvo Olivija-Press (<http://www.olvia.idknet.com/pmr.htm>).

¹⁴¹ Ibid *PMR - kratkaja enciklopedičeskaja spravka*.

ekonomický potenciál pri oveľa menšej rozlohe a nižšom počte obyvateľov je plne porovnateľný s Moldavskom. Albánsko spolu s Moldavskom patria medzi najchudobnejšie európske krajiny a HDP na jedného obyvateľa je veľmi nízky, avšak v prípade samotného Podnesterska je tento ukazovateľ vyšší ako moldavský priemer. Relatívna ekonomická stabilita bola popri prevládajúcej sovietskej politickej identite miestneho obyvateľstva druhým dôležitým faktorom, ktorý prispel k verejnej podpore PMR a jej politických elít. Najdôležitejší faktor - identita podnesterského obyvateľstva - sa prejavil už v rokoch 1989 - 1990 a v rozhodujúcej miere determinoval jeho politické správanie počas konfliktu ako aj v nasledujúcom období. V rovnakej miere ovplyvnil aj charakter politického režimu PMR, ktorý bol po roku 1992 formovaný na konzervatívnych sovietskych tradíciách. Prejavilo sa to najmä na fungovaní štátnych inštitúcií a na vnútorných politických procesoch, pre ktoré bol charakteristický autoritatívny štýl vládnutia, absencia opozície a nedostatočná rozvinutosť občianskej spoločnosti.

Z formálneho politologického hľadiska medzinárodne neuznaná PMR funguje ako centralizovaný administratívno-správny útvar so všetkými atribútmi štátnej moci (napr. prezident, parlament, ozbrojené sily, polícia, súdnictvo). Dominantné postavenie v politickom systéme PMR si vytvoril Igor Smirnov, ktorý už od roku 1991 zastáva funkciu prezidenta. Jeho mocenskou oporou bola bývalá stranická nomenklatúra Podnesterskej oblasti, ktorá zohrala rozhodujúcu rolu pri vytváraní PMR a pri formovaní jej politického režimu. Po roku 1992 sa urýchlila transformácia majetkovo-právnych vzťahov a v Podnestersku sa začali prejavovať podobné faktory ako v ostatných oblastiach bývalého Sovietskeho zväzu. S rozvojom trhového hospodárstva dochádzalo k posilňovaniu významu podnikateľských a záujmových skupín, ktoré prostredníctvom privatizácie začali získavať vplyv nielen v ekonomickej, ale aj politickej sfére.

V Podnesterskej oblasti prebiehal tento vývoj dlhšie a bol determinovaný miestnymi špecifikami. V prvom rade sa jednalo o silné postavenie prezidenta Smirnova a jeho okolia, ktoré malo záujem na udržaní nielen politickej, ale aj ekonomickej moci v PMR (syn Smirnova sa napríklad stal riaditeľom colnej služby). Tento záujem sa pravidelne dostával do rozporu so záujmami najmä ruských podnikateľských kruhov, ktoré po roku 1992 intenzívne obchodovali s podnesterskými podnikmi a následne začali v oblasti priamo investovať. Niektoré podnikateľské aktivity v Podnesterskej oblasti boli taktiež úzko prepojené s miestnym organizovaným zločinom, ktorý sa vytváral už počas ekonomických reforiem sovietskeho obdobia a po roku 1992 sa ďalej rozvíjal v nových podmienkach. Postupom času došlo k prirodzenému prepojeniu politických elít PMR so zahraničnými a miestnymi podnikateľskými skupinami a k vytvoreniu mocenských a záujmových skupín. Takýmto príkladom je najmä holdingová spoločnosť „Šerif“, za ktorou stojí miestny oligarcha Viktor Gušan a ktorá kontroluje významnú časť podnesterského hospodárstva. Podľa niektorých zdrojov predstavuje skupina okolo Gušana najväčšiu vnútornú politickú a ekonomickú konkurenciu mocensky najsilnejšej podnikateľskej a záujmovej skupine okolo prezidenta Smirnova.¹⁴²

Popri konfigurácii politického režimu a spôsobe fungovania hospodárstva dôležitú rolu pri formovaní celkového charakteru PMR mali bezpečnostné zložky. Ich význam zdôraznili krízové udalosti roku 1992, keď počas konfliktu s ústrednou vládou v Kišineve odrazili všetky pokusy moldavskej polície a armády o získanie kontroly nad separatistickou oblasťou. PMR disponuje približne 8.000 príslušníkmi vojenských a polovojenských formácií. Pod ministerstvo obrany PMR spadá tzv. Garda PMR, ktorá je tvorená 3 motostreleckými a 1 delostreleckou brigádou, 1 tankovým práporom a 1 plukom protivzdušnej obrany v celkovom počte 5.000 vojakov. Polovojenské formácie sú tvorené jednotkami ministerstva vnútra PMR v počte 2.000 príslušníkov (prápory špeciálneho určenia

¹⁴² Čermenskyj, A., „Forsirovanije s Dnestra“, *Russkij Nesweek*, No.35/2006, Moskva, s.24-28.

„Dnester“ a „Delta“) a jednotkami tzv. Čiernomorských kozákov v počte 1.000 príslušníkov. V prípade mobilizácie by početné stavy všetkých vojenských polovojenských formácií PMR mali dosiahnuť počet 25.000 príslušníkov.¹⁴³ Výzbroj, výstroj a technické vybavenie vojenských a polovojenských formácií PMR je lepšie ako v prípade moldavskej armády, nakoľko po rozpade Sovietskeho zväzu sa do ich rúk dostala časť vybavenia sovietskej 14. armády rozmiestnenej najmä v Podnesterskej oblasti.

Popri vnútorných faktoroch, ktoré formovali charakter PMR, na vývoj celkovej situácie okolo mierového riešenia podnesterského konfliktu vplývalo aj vonkajšie dianie na medzinárodnej úrovni. Po prijatí Moskvskej dohody v júli 1992 sa naštartoval diplomatický proces, ktorého cieľom bolo nájsť politický kompromis medzi Kišiňovom a Tiraspoľom a urovnať separatistický problém. Od apríla 1993 v Moldavsku začala pôsobiť misia Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE). Jednou z jej úloh bolo za účasti Ruskej federácie, Ukrajiny a Rumunska sprostredkovať rokovací proces medzi moldavskou vládou a predstaviteľmi PMR.¹⁴⁴ Prvým väčším úspechom bolo podpísanie Dohody o nepoužití vojenskej sily a ekonomických sankcií pri riešení podnesterského problému, ktorú predstavitelia Kišiňova a Tiraspoľa podpísali v júli 1995. Následne vo februári 1996 moldavský prezident M. Snegur a najvyšší predstaviteľ Podnesterskej oblasti I. Smirnov uzatvorili dohodu o činnosti colných orgánov, ktorá nielenže obnovila hospodárske kontakty Podnesterskej oblasti so zvyškom Moldavska, ale zároveň legitimizovala jej zahranično-obchodnú činnosť. Tento krok priniesol zlepšenie ekonomickej situácie PMR, ktorá sa vo väčšej miere otvorila prílevu najmä ruského kapitálu. Formálny súhlas Kišiňova s fungovaním colných orgánov v Tiraspoli zároveň vytvoril z Podnesterskej oblasti nie veľmi transparentnú tranzitnú zónu, cez ktorú boli v nasledujúcich rokoch realizované reálne aj fiktívne obchody, investície a transakcie spojené s daňovými a colnými únikmi.¹⁴⁵

Prvú fázu politického procesu zavŕšilo podpísanie Memoranda o princípoch normalizácie vzťahov medzi Moldavskou republikou a PMR, ku ktorému došlo 8.5.1997 v Moskve za účasti najvyšších moldavských predstaviteľov a zástupcov Podnesterskej oblasti. Garantmi tejto dohody sa stali Ruská federácia a Ukrajina, OBSE si zachovala štatút sprostredkovateľa. Na základe Moskvskeho memoranda PMR získala právo na samostatné vytváranie a rozvíjanie hospodárskych, vedecko-technických, kultúrnych a vzdelávacích vzťahov s inými štátmi.¹⁴⁶ Uzatvorenie dohôd z roku 1995 a 1997 prinieslo len dočasné oživenie mierového procesu a sprievodné diplomatické rokovania mali len relatívne krátke trvanie. Ústupky moldavských ústredných orgánov umožnili Podnesterskej oblasti plne konsolidovať vnútornú politickú a hospodársku situáciu a jej predstavitelia nemali záujem na ďalšom pokroku. Zatiaľ čo vláda v Kišiňove považovala danú situáciu za provizórium a predpokladala dosiahnutie dohody o definitívnom štatúte Podnesterska v rámci Moldavskej republiky, zástupcom Tiraspoľa vyhovoval existujúci status-quo a naďalej deklarovali požiadavku medzinárodného uznania plnej nezávislosti PMR.

Stagnácia mierového procesu bola jedným z hlavných dôvodov, prečo v septembri 2001 ústredné orgány v Kišiňove pristúpili k prvej colnej blokáde Podnesterskej oblasti. Tieto opatrenia však nemali

¹⁴³ Ibid PMR - *kratkaja enciklopedičeskaja spravka*.

¹⁴⁴ Hanne, G., *The OSCE Mission to Moldova and its Role in the Resolution of the Transnistrian Conflict*, CIARI, Portugal 2002 (http://www.ciari.org/english/osce_mission_to_moldova.htm).

¹⁴⁵ Nantoi, O., *Konflikt v vostočnej časti Respubliki Moldova – ekonomickej aspekt* (<http://www.transnistria.md/ru/articles/0/95/5>).

¹⁴⁶ *Moldova's Uncertain Future*, International Crisis Group, European Report 175, August 2006, s. 1-2.

očakávaný účinok, pretože miestne výrobné podniky a exportné firmy pokračovali vo vývoze svojej produkcie cez územie Ukrajiny. V marci 2002 sa v Odese uskutočnilo stretnutie na najvyššej úrovni za účasti prezidenta Moldavska Vladimíra Voronina, prezidenta Ruskej federácie Vladimíra Putina a prezidenta Ukrajiny Leonida Kučmu. Predmetom rokovaní bola aj perspektíva definitívneho riešenia separatistického problému Podnesterska. Najväčšiu diplomatickú aktivitu v tomto smere vyvinula Ruská federácia, ktorá v novembri 2003 predložila predstaviteľom Moldavskej republiky a Podnesterskej oblasti návrh memoranda o základných princípoch štátoprávneho usporiadania spoločného štátu. Tento dokument predkladal obom stranám Dmitrij Kozak, zástupca riaditeľa administratívy prezidenta V.Putina a jeho základným princípom bolo federatívne usporiadanie vzťahov medzi Košiňovom a Tiraspoľom.¹⁴⁷ Zatiaľ čo zástupcovia Podnesterskej oblasti boli pod ruských tlakom ochotní pristúpiť na návrhy Moskvy, moldavskí predstavitelia toto memorandum po bilaterálnych rokovaní odmietli. Jedným z dôvodov nesúhlasu moldavskej strany, ktorý uviedol prezident Voronin, boli aj návrhy na úplnú demilitarizáciu federatívneho Moldavska, na zachovanie ruskej vojenskej prítomnosti v Podnesterskej oblasti do roku 2020 a zavedenie prechodného obdobia na vytváranie nových štátoprávnych vzťahov medzi Kišiňovom a Tiraspoľom, ktoré malo trvať do roku 2015.¹⁴⁸

K negatívnemu rozhodnutiu moldavskej vlády prispel aj tlak krajín EÚ a USA, ktoré aktivizovali svoju diplomatickú činnosť a kritizovali návrhy Ruskej federácie. Vysoký predstaviteľ EÚ pre Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku Javier Solana v novembri 2003 oficiálne vyjadril výhrady proti tým princípom riešenia podnesterského konfliktu, ktoré obsahovalo memorandum Dmitrija Kozaka.¹⁴⁹ Neprijatie tohto dokumentu predstavovalo dôležitý zlom v zahraničnej a bezpečnostnej politike Moldavska a administratíva prezidenta Voronina sa od prelomu rokov 2003 a 2004 začala strategicky orientovať na spoluprácu s európskymi krajinami a USA a deklarovala záujem o integráciu do EÚ.

Odmietnutie memoranda, ktoré predložil Kozak spôsobilo zastavenie mierového procesu v konfliktnej oblasti a zároveň skomplikovalo zahranično-politické postavenie Ruskej federácie. Moskva prostredníctvom svojich návrhov okrem iného sledovala vyriešenie dilemy, do ktorej sa dostala v dôsledku nedodržania svojich medzinárodných záväzkov v rámci Adaptovaného dohovoru o konvenčných ozbrojených silách v Európe. Ruská federácia sa na Istanbulskom summite OBSE v roku 1999 zaviazala, že do konca roku 2002 odsunie z Moldavska všetok vojenský materiál, ktorý sa nachádza v Podnesterskej oblasti a stiahne vojakov určených na jeho stráženie. Jedná sa o veľké množstvo výzbroje, vojenského materiálu a munície, ktoré pôvodne patrili sovietskej 14. armáde a v roku 1992 prešli do vlastníctva Ruskej federácie. Tento záväzok Moskva nesplnila a od prijatia memoranda Kozaka z novembra 2003 očakávala legitimizáciu predĺženia svojej vojenskej prítomnosti na území Moldavska.

Po neúspechu tejto diplomatickej iniciatívy bol odsun ruského vojenského materiálu z Moldavska prerušený z politických dôvodov. Predstavitelia Ruskej federácie ukončenie odsunu začali podmieňovať mierovým doriešením konfliktu v Podnestersku a usporiadaním otázky definitívneho

¹⁴⁷ *Koalicija nepriznanych – istorija postsovetskykh konfliktov*, Informacijonnoje agencstvo News.ru (<http://www.newsru.com/background/14jun2006/sng2.html>).

¹⁴⁸ Makarkin, A., „Geopolitičeskaja borba za Pridnestrovie vyšla na finišnuju prjamuju“, *Rossija v global'noj politike*, Moskva 19.7.2005 (<http://www.globalaffairs.ru/articles/4349.html>).

¹⁴⁹ Vahl, M., *The Europeanisation of the Transnistrian Conflict*, CEPS Policy Brief No. 73/ May 2005, Centre for European Policy Studies, Brusel 2005, s. 2.

politického statusu tejto oblasti. V dôsledku toho v rokoch 2003 - 2006 na území Moldavska ostávalo dislokovaných 800 ruských vojakov, ktorých úlohou bolo stráženie skladov s vojenským materiálom, ktoré sa nachádzajú na území kontrolovanom PMR. Na kontrolných stanovištiach a pri hliadkovaní v bezpečnostnej zóne pozdĺž vnútorných administratívnych hraníc s Podnesterskou oblasťou slúžilo ďalších 700 ruských vojakov, ktorých prítomnosť je na rozdiel od prvého kontingentu podložená mandátom rusko-moldavských dohôd z rokov 1992 a 1997. Členské štáty NATO a EÚ na túto situáciu reagovali pozastavením ratifikácie Adaptovaného dohovoru o konvenčných ozbrojených silách v Európe a jej pokračovanie podmieňujú naplnením záväzkov Ruskej federácie o stiahnutí jej vojenských jednotiek z Moldavska (a taktiež Gruzínska).¹⁵⁰

2.3 POKUSY O RIEŠENIE KONFLIKTU: 2005 – 2006

Poloha Moldavska na hraniciach rozšíreného NATO a EÚ (po vstupe Rumunska do NATO v roku 2004 a EÚ v januári 2007) zvyšuje potrebu definitívneho politického riešenia otázky medzinárodne neuznávanej Podnesterskej moldavskej republiky. Veľkú šancu na urovanie tohto separatistického problému vytvoril nástup administratívy prezidenta Viktora Juščenka v januári 2005 na Ukrajine po „oranžovej revolúcii“. V dôsledku jej novej zahranično-politickej orientácie Ukrajina začala v koordinácii s európskymi krajinami a USA podporovať ústrednú moldavskú vládu v jej úsilí o riešenie tejto otázky. Fundamentálna zmena situácie na Ukrajine umožnila aj aktivizáciu politiky EÚ vo vzťahu k riešeniu podnesterského konfliktu. Vo februári 2005 bol v Bruseli podpísaný trojročný Akčný plán medzi Moldavskom a EÚ, ktorý okrem iného obsahoval aj prioritné ciele týkajúce sa Podnesterska. Ich postupné napĺňanie prinieslo v rokoch 2005-2006 priame zaangažovanie sa EÚ do mierového procesu.

V máji 2005 ukrajinský prezident Viktor Juščenko predstavil návrh mierového plánu na mierové urovanie konfliktu a na reintegráciu Podnesterska s Moldavskom pri zachovaní vysokej miery autonómie Tiraspoľu.¹⁵¹ Tento plán odporúčal realizáciu troch predpokladov: stiahnutie ruského vojenského materiálu a strážnych jednotiek z Moldavska (oblasť Podnesterska), zastavenie vydávania ruského štátneho občianstva obyvateľom Podnesterska a ukončenie dotovania podnesterského hospodárstva Ruskou federáciou, rovnako ako aj zavedenie rovnakých medzinárodných cien na ropu a zemný plyn nielen pre Moldavsko ale aj pre Podnestersko. Až naplnenie týchto predpokladov by malo odblokovať patovú situáciu v regióne, nakoľko bez politickej a ekonomickej podpory Ruskej federácie budú podnesterskí politickí predstavitelia nútení spraviť ústupky a pokračovať v rokovaní o štatúte Podnesterska v rámci Moldavska. Proces reintegrácie by mal byť sprevádzaný demokratizáciou Podnesterska a zorganizovaním slobodných, demokratických a transparentných volieb podľa štandardov OBSE, zmenou formátu mierových jednotiek (z rusko-moldavsko-podnesterských na širšie medzinárodné) a ekonomickými a sociálno-spoločenskými reformami finančne podporenými členskými krajinami EÚ.¹⁵²

¹⁵⁰ Hill, W., *The 1999 OSCE Istanbul Summit Decisions on Moldova and Georgia* (<http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?id=19098>).

¹⁵¹ Trenin, D., *The Stakes in Transdnestr*, Carnegie Moscow Centre (<http://www.carnegie.ru/en/pubs/media/73519.htm>)

¹⁵² Tomiuc, E., *Moldova: Chisinau, Tiraspol Welcome Ukrainian Plan, But Settlement Remains Far Off*, *Radio Free Europe* (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/5/76C623AB-1188-4357-BAD2-C5CCAFE766BB.html>).

V Kišineve bol tento plán prijatý pozitívne a moldavský parlament odhlasoval legislatívne zmeny umožňujúce udelenie širokej autonómie pre Podnestersko. Administratíva prezidenta Vladimira Voronina za podpory Ukrajiny taktiež presadila rozšírenie dovedajšieho formátu diplomatických rokovaní. Jedná sa o konzultačnú skupinu, ktorej piatimi členmi sú predstavitelia Moldavska, medzinárodne neuznávanej PMR, Ruskej federácie, Ukrajiny a OBSE. V septembri 2005 štatút pozorovateľov získali USA a Európska únia, v dôsledku čoho vznikol formát „5 plus 2“.

Z hľadiska Ukrajiny a Moldavska išlo o diplomatický úspech, pretože dosiahli svoj cieľ týkajúci sa formálneho zaangažovania USA a EÚ do procesu riešenia otázky Podnesterska. Súhlas Ruskej federácie a predstaviteľov PMR s rozšírením formátu vymenili za svoj súhlas s obnovením pravidelných pracovných rokovaní konzultačnej skupiny, ktoré Moldavsko zmrazilo ešte v lete 2004. K prvému kolu rozhovorov došlo v októbri 2005 a stretnutie konzultačnej skupiny „5 plus 2“ znamenalo po jeden a pol ročnej prestávke obnovenie diplomatických rokovaní o riešení podnesterského konfliktu.¹⁵³

Zo strany NATO a EÚ existuje strategický záujem na udržaní stability v Moldavsku a na riešení tamojšieho separatistického problému. Charakter podnesterského politického režimu pretvára toto územie na zdroj latentnej nestability. Centrálna moldavská vláda v Kišineve nemá kontrolu nad podnesterským teritóriom a nemôže efektívne chrániť štátne hranice. V decembri 2005 bola zahájená pozorovateľská pomocná misia EÚ na ukrajinsko-moldavských hraniciach (EUBAM – EU Border Assistant Mission), ktorá demonštruje záujem Únie na kontrole tranzitu cez Podnesterskú oblasť.¹⁵⁴ Prvoradý však ostáva zahranično-politický význam tohto rozhodnutia, pretože ide o precedens, keď EÚ po prvý krát zahájila takýto typ misie mimo vonkajších hraníc Únie a v priestore Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ). V Gruzínsku pôsobila malá skupina právnych poradcov EÚ, avšak táto misia nemala bezpečnostný charakter. Pôsobenie misie EUBAM v priebehu roku 2006 potvrdilo, že neprehľadná situácia a netransparentné pravidlá na podnesterskom úseku ukrajinsko-moldavskej hranice prispievali k nelegálnym finančným operáciám týkajúcim sa reexportu tovarov a k rozsiahlym colným podvodom. Nepotvrdili sa však podozrenia ktoré odznievali v minulosti, že Podnestersko predstavuje jeden z hlavných kanálov pašovania zbraní a narkotík.

V období októbra 2005 až februára 2006 sa uskutočnila séria diplomatických rokovaní o riešení podnesterského problému vo formáte konzultačnej skupiny „5 plus 2“. Tieto rokovania nevedli k žiadnemu posunu pri riešení statusu Podnesterska a posledné jednanie 28.2.2006 skončilo odchodom moldavskej delegácie od rokovacieho stola. Administratíva prezidenta Voronina oficiálne deklarovala, že ďalšie rozhovory s Tiraspoľom budú možné až po demokratizácii, demilitarizácii a dekriminalizácii podmienok v Podnestersku.¹⁵⁵

Predstavitelia Podnesterska odmietli tieto výhrady a argumentovali, že vojenská prítomnosť Ruskej federácie sa právne opiera o rusko-moldavské dohody z roku 1992 a 1997. Tieto dohody sa však týkajú len mierového kontingentu, ktorý predstavuje približne polovicu ruských vojakov rozmiestnených v Moldavsku a nelegitimizujú prítomnosť tých vojakov, ktorí strážia vojenské sklady bývalej 14. armády. Kritiku ohľadom nedemokratického a kriminálneho charakteru vládneho režimu v Tiraspoľe odmietli predstavitelia Podnesterska s poukázaním na parlamentné voľby, ktoré sa v tejto

¹⁵³ Prichod'ko, N., „Rosširenije za sčet Rossiji“, *Gazeta SNG* (<http://www.gazetasng.ru/article.php?id=2817>).

¹⁵⁴ *EU Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine*
<http://www.consilium.europa.eu/cms3/fo/showPage.asp?id=986&lang=SK>.

¹⁵⁵ *Ibid Moldova's Uncertain Future*.

oblasti uskutočnili v decembri 2005. Ich víťazom sa stalo hnutie „Obnovlenije“ (Obnova) vedené podpredsedom podnesterského parlamentu E. Ševčukom, ktoré vystupovalo ako protiváha Republikánskej strane prezidenta I. Smirnova. Aj keď sa Ševčuk následne stal predsedom parlamentu, volebné víťazstvo jeho hnutia neprinieslo zásadnú zmenu v rozdelení moci v Podnesterku, pretože tamojší politický systém je nakonfigurovaný ako prezidentský.

Po neúspechu rokovaní konzultačnej skupiny „5 plus 2“ pristúpila Ukrajina na základe dohôd s Moldavskom a za podpory EÚ k zmene pravidiel colného styku s Moldavskom a od 3.3.2006 začala od prepravcov transportujúcich tovar z územia Podnesterska vyžadovať colné dokumenty potvrdené centrálnou vládou v Kišineve. Do tohto momentu ukrajinskej strane postačovali colné dokumenty potvrdené podnesterskými orgánmi v Tiraspole. Toto ukrajinské rozhodnutie zasiahlo Podnesterko na najcitlivejšom mieste, nakoľko všetok jeho ekonomický transfer doposiaľ prechádzal výlučne územím Ukrajiny. V konečnom dôsledku to znamenalo faktickú ekonomickú blokádu Podnesterska, keď od začiatku marca 2006 na všetok jeho export je potrebné získať colné potvrdenie udelené úradmi centrálnej moldavskej vlády.¹⁵⁶ Proti protestom Podnesterska ukrajinská strana argumentovala, že rozhodnutie jej colnej správy je úplne štandardné, nakoľko od prepravcov požaduje colné dokumenty potvrdené legitímnou a medzinárodne uznávanou vládou Moldavskej republiky.

Ruská federácia sa k vzniknutej situácii vyjadrila kriticky a konštatovala, že Ukrajina a Moldavsko sa pokúšajú prostredníctvom ekonomického tlaku na Tiraspoľ dosiahnuť jeho kapituláciu a prijatie ich podmienok politického riešenia problému Podnesterska. Na rozdiel od Moskvy predstavitelia EÚ a USA vyjadrili pochopenie pre rozhodnutie Ukrajiny o zmene colného režimu na hraniciach s Moldavskom (vrátane podnesterského úseku). Ministerstvo zahraničných vecí USA vydalo v marci 2006 komuniké, v ktorom vzniknutú situáciu označilo za pozitívny krok k zvýšeniu bezpečnosti hraníc a k urýchleniu politického riešenia separatistického problému. Taktiež Vysoký predstaviteľ EÚ pre Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku Javier Solana podporil ukrajinské kroky v oblasti zvýšenia ochrany hraníc.

Rozhodnutie Ukrajiny o zmene colného režimu sa javí súčasťou vopred pripraveného a efektívne koordinovaného moldavsko-ukrajinského plánu na prinútenie Podnesterska k zásadným ústupkom pri riešení otázky jeho budúceho statusu. Kyjev a Kišinev majú podporu EÚ a USA pri presadzovaní toho, aby Podnesterko prijalo mierový plán ukrajinského prezidenta Juščenka z mája 2005 a súhlasilo so svojou reintegráciou do Moldavska pod podmienkou zachovania širokej politickej aj ekonomickej autonómie. Zatiaľ čo predstavitelia Ukrajiny a Moldavska sa k vzniknutej situácii vyjadrovali v posledných mesiacoch len zdržanlivo, v Podnesterku vyvolala vážne vnútorné napätie. Niektorí predstavitelia vládnych orgánov PMR sa vyjadrili, že ekonomická blokáda je snahou o vyvolanie „zamatovej revolúcie“ vnútri Podnesterska.¹⁵⁷

Ďalším krokom k urýchleniu riešenia separatistického problému sa stala iniciatíva moldavských poslancov na vypovedanie bilaterálnych dohôd s Ruskou federáciou o prítomnosti jej mierových jednotiek v zóne konfliktu. Kontingent mierových síl v Moldavsku začal pôsobiť na základe dohody o ukončení ozbrojeného konfliktu medzi vládou Moldavskej republiky a medzinárodne neuznávanou PMR. Táto dohoda z roku 1992 rozdelila Moldavskú republiku po línii sledujúcej tok rieky Dnester. V súvislosti s tým sa časť tamojších poslancov parlamentu od mája 2006 oficiálne vyjadruje, že Ruská

¹⁵⁶ Potaru, I., „Tiraspoľ ušiel v otkaz“, *Gazeta SNG* (<http://www.gazetasng.ru/article.php?id=3619>).

¹⁵⁷ Maksymiuk, J., „Ukraine: Kyiv Tightens Customs Controls On Transdnierster“, *Radio Free Europe* (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/3/B60F3420-9167-4D31-A397-4BE6115D552D.html>).

federácia v priebehu posledných 14 rokov neprispela k vyriešeniu podnesterského problému a jej politické a strategické záujmy spôsobili, že z pozície sprostredkovateľa sa posunula do pozície jednej zo zúčastnených strán konfliktu. Politická a ekonomická podpora Podnesterska, vrátane udelenia ruského občianstva 110.000 obyvateľom tohto regiónu spôsobili, že moldavskí politici a poslanci parlamentu len rezervovane vnímajú Ruskú federáciu ako garanta diplomatického riešenia podnesterského konfliktu.

Od marca 2006 došlo v prípade Podnesterska k postupnému zvyšovaniu napätia, keď vláda Moldavska v spolupráci s Ukrajinou iniciovala urýchlenie riešenia tohto separatistického problému. Zároveň sa snažila prostredníctvom zahraničných partnerov a medzinárodných organizácií vyvinúť diplomatický tlak na Ruskú federáciu, ktorá nepriamo politicky aj ekonomicky zaisťuje prežitie medzinárodne neuznávaného režimu v Podnesterskej oblasti. Súčasťou tejto moldavskej taktiky boli konzultácie Kišineva a Tbilisi, ku ktorej dochádzalo v súvislosti s fungovaním Organizácie pre demokraciu a rozvoj – GUAM (Gruzínsko – Ukrajina – Azerbajdžan - Moldavsko). Koordinácia postupu členských krajín GUAM (napr. ukrajinsko-moldavská zmena colného režimu na podnesterskom úseku hraníc v marci 2006, gruzínske a moldavské spochybnenie opodstatnenosti ruských mierových jednotiek na ich území v máji 2006) vyvolala reakciu Ruskej federácie, ktorá aktuálny vývoj považuje za ohrozenie svojich záujmov v týchto regiónoch.

Jedným z protipatrení, ktoré iniciovala Ruská federácia, bolo stretnutie prezidentov medzinárodne neuznávaného Abcházska, Južného Osetska a Podnesterska v júni 2006 v Suchumi. Deklaratívne ohlásenie vzniku abcházsko-juhoosetínsko-podnesterského spojenectva svedčí nielen o prehĺbení politickej, ekonomickej a vojenskej spolupráce týchto medzinárodne neuznávaných režimov, ale v prvom rade indikuje prítvrdenie pozície Moskvy k problému separatistických oblastí Gruzínska a Moldavska. Uskutočnenie stretnutia v Suchumi je reakciou Ruskej federácie na gruzínske a moldavské snahy a svedčí o pripravenosti Moskvy aktívne presadzovať svoje záujmy vo vzťahu k Tbilisi a Kišinevu.

Túto pripravenosť potvrdzuje aj posun v postoji Ruskej federácie k otázke eventuálnej nezávislosti separatistických oblastí. V júni 2006 ruské ministerstvo zahraničných vecí po prvý krát nepriamo priznalo medzinárodne neuznávaným režimom Abcházska, Južného Osetska a Podnesterska právo na sebaurčenie. Na príklade Gruzínska konštatovalo, že právo na sebaurčenie je rovnako rešpektovaným medzinárodným princípom ako je princíp gruzínskej teritoriálnej integrity. Tento postoj potvrdil aj prezident Vladimir Putin, ktorý po rokovaníach s gruzínskym prezidentom Michailom Saakašvilim v júni 2006 v Petrohrade prehlásil, že pri riešení separatistických problémov je potrebné v prvom rade rešpektovať prania tamojších národností. Ruská federácia týmto spôsobom fakticky nevylúčila možnosť, že eventuálne podporí nezávislosť Abcházska, Južného Osetska a Podnesterska v prípade, že vlády Gruzínska a Moldavska pristúpia k jednostranným opatreniam nevyhovujúcim ruským záujmom.

Dlhodobá stratégia Ruskej federácie spočíva v nepriamej politickej a ekonomickej podpore medzinárodne neuznávaných režimov, prostredníctvom ktorých si chce zachovať sprostredkovaný vplyv na dianie v Gruzínsku a Moldavsku. Vlády v Tbilisi a Kišineve sa rozhodli zmeniť tento pre nich nevýhodný status quo a v roku 2006 zintenzívnili snahy o urýchlené riešenie separatistických problémov na svojom území. Toto úsilie však neprineslo zásadné výsledky a v prípade Podnesterska nebol zaznamenaný žiaden významný pokrok pri urovaní tamojšieho konfliktu. Napriek zaangažovaniu EÚ a podpore zo strany európskych krajín a USA sa moldavskej vláde nepodarilo dosiahnuť zmenu postoja Ruskej federácie. Moskva v priebehu roku 2006 obhájila existujúci status

quo, ktorý vyhovuje jej záujmom a z tohto hľadiska je možné označiť výsledky jej politiky vo vzťahu k Moldavsku a Podnestersku ako efektívnejšie, než tie ktoré dosiahla EÚ.

Parlamentné voľby na Ukrajine v marci 2006 a sformovanie novej vlády Viktora Janukovyča v auguste 2006 zmenili situáciu okolo Podnesterska. Zložitá vnútropolitická situácia na Ukrajine sa prejavila ako limitujúci faktor pre efektívne rozvíjanie ukrajinsko-moldavskej spolupráce v tejto otázke a pre koordináciu postojov Ukrajiny a členských krajín EÚ a NATO. Vývoj v roku 2006 ukázal, že zavedenie nových colných pravidiel a hospodársky tlak na Podnestersko samy o sebe nepostačujú na dosiahnutie politických ústupkov zo strany Tiraspoľu. Väčšina podnesterských firiem reflektovala požiadavky centrálnej vlády v Kišiňove a preregistrovala sa s cieľom pokračovať vo svojich obchodných aktivitách. Zavedenie ukrajinsko-moldavských colných opatrení v marci 2006 dočasne oslabilo pozíciu podnesterského režimu v hospodárskej oblasti, čo však bolo kompenzované nárastom politickej aj finančnej podpory Tiraspoľa zo strany Ruskej federácie, vrátane odvetných opatrení Ruska: odmietnutie zahraničných požiadaviek na stiahnutie ruských vojenských jednotiek z Podnesterska, zavedenie zákazu na import moldavských vín a niektorých ďalších potravinárskych produktov na ruský trh z Moldavska a Ukrajiny, zachovanie dotovaných cien energetických surovín pre Podnestersko, poskytnutie finančných kreditov vláde v Tiraspoľe.

V jeseni 2006 predstavitelia Podnesterska zorganizovali dve akcie, ktoré mali demonštrovať stabilitu tamjšieho režimu a jeho vnútornú podporu. Dňa 17.9.2006 sa uskutočnilo referendum, v ktorom obyvatelia Podnesterska hlasovali za nezávislosť svojej oblasti a perspektívu jej integrácie s Ruskou federáciou, pričom odmietli zjednotenie s Moldavskom. Dňa 11.12.2006 sa uskutočnili prezidentské voľby, v ktorých bol už po štvrtý krát zvolený do funkcie Igor Smirnov. Členské krajiny EÚ a NATO ako aj medzinárodné organizácie neuznali výsledky referenda ani volieb a ich konanie označili za nelegitímne.

2.4 PREDPOKLADY A PERSPEKTÍVY RIEŠENIA KONFLIKTU: ODPORÚČANIA PRE EÚ

Vstup Rumunska a Bulharska do NATO v marci 2004 a do EÚ v januári 2007 posunul hranicu oboch organizácií na západné pobrežie Čierneho mora a do bezprostredného susedstva Moldavska (Aliancia bola už tradične prítomná v tejto oblasti prostredníctvom členstva Turecka). Zmenená geostrategická realita začala ovplyvňovať nielen zahraničnú a bezpečnostnú politiku Moldavska, ale aj politiku NATO a EÚ, ktoré boli postavené pred výzvou adaptovať svoj postoj k aktuálnym problémom v tomto priestore. Ako jeden z najväznejších problémov vnímali nedoriešený separatistický konflikt v Podnesterskej oblasti, ktorý latentne ohrozuje bezpečnosť v regióne a má potenciál destabilizovať situáciu v Moldavsku.

V čiernomorskej oblasti došlo k rámcovej delbe úloh medzi EÚ a NATO, čo je prejavom efektívnej transatlantickej spolupráce medzi európskymi krajinami a USA. Európske krajiny v období rokov 2004 – 2006 aktivizovali svoju politiku voči Moldavsku a EÚ sa stala inštitucionálnym rámcom pre uskutočňovanie ich zámerov. USA zasa od roku 2004 aktívne etablovali spoluprácu s Gruzínskom a od roku 2005 s Ukrajinou, pričom jedným z kľúčových nástrojov ich politiky sa stal program Partnerstvo pre mier, ktorý je realizovaný v inštitucionálnom rámci NATO. Transatlantická spolupráca v oblasti Čierneho mora sa realizuje na základe spoločných cieľov, ktoré v tomto regióne zdieľajú ako USA tak aj európske krajiny a prispieva k vzájomnému posilňovaniu ich pozície vo vzťahu k Ruskej

federácii.¹⁵⁸ USA a ich európski partneri mali odmietavý postoj k „Memorandu Kozaka“ a zhodujú sa aj v otázke naplnenia Adaptovaného dohovoru o konvenčných ozbrojených silách v Európe, ktorý obsahuje záväzok Ruskej federácie o stiahnutí ruských vojenských jednotiek z Gruzínska a Moldavska. V neposlednom rade koordinujú svoju činnosť v rámci OBSE, ktorá slúži ako jedna z platforiem pre politické riešenie konfliktu v Podnestersku.¹⁵⁹

Vývoj v rokoch 2005 – 2006 však ukázal, že transatlantická spolupráca je len jedným z predpokladov na dosiahnutie vytýčených cieľov a sama o sebe negarantuje presadenie európskych a amerických záujmov v tejto oblasti. Bezpečnostná stabilita, demokratizácia a hospodársky rozvoj čiernomorského regiónu je možné dosiahnuť len prostredníctvom spolupráce s ďalšími zaangażovanými aktérmi. V prípade Moldavska a podnesterského problému sú týmito kľúčovými aktérmi Ruská federácia a Ukrajina, ktoré majú priamy vplyv na dianie „v a okolo“ Podnesterska.

Riešenie podnesterského konfliktu si preto zo strany EÚ vyžaduje uplatňovanie dlhodobej stratégie, ktorá by sa v rámci Európskej susedskej politiky dôsledne implementovala vo vzťahu k Moldavsku s cieľom podporiť jeho postupné približovanie sa k európskym politickým a hospodárskym štandardom. Urovanie separatistického problému v Podnestersku je len jednou z podmienok úspešného napredovania komplexných reforiem v Moldavsku, ktoré by túto krajinu transformovali na politicky stabilného a hospodársky konsolidovaného suseda EÚ. Za súčasných podmienok je predčasné diskutovať o otázke eventuálneho členstva Moldavska v EÚ a ich vzájomné vzťahy je potrebné rozvíjať v existujúcom rámci, ktorý poskytuje Európska susedská politika.

Vnútropolitické a medzinárodné realie súčasnej situácie si vyžadujú rozvíjanie spolupráce s oboma stranami konfliktu, pretože jednostranný prístup sankcionujúci predstaviteľov Tiraspoľa a preferujúci centrálnu vládu v Kišineve nemôže viesť k diplomatickému úspechu a k definitívnemu vyriešeniu problému. Autoritatívny charakter podnesterského režimu je nesporný a predstavuje jednu z hlavných prekážok pre urovanie konfliktu. Ovplyvňovanie vnútornej politickej a hospodárskej situácie v Podnestersku by preto malo ostať jednou z priorít EÚ aj v nasledujúcom období. Popri využití reštriktívnych nástrojov (iniciovanie a sprostredkovanie ukrajinsko-moldavských rozhovorov o colnom režime, kontrola podnesterského tovaru exportovaného bez moldavských certifikátov, zákaz vydávania víz pre predstaviteľov Podnesterského režimu) bude potrebné vytvoriť aj motivačné nástroje. Tie by mali mať ekonomický charakter a mali smerovať na predstaviteľov miestnej podnikateľskej vrstvy. Aj keď sú podnesterskí podnikatelia prepojení s režimom Igora Smirnova, napriek tomu predstavujú potenciálnu alternatívu voči súčasnej vládnej garnitúre. Ak sa podarí EÚ prispieť k vytvoreniu takých podmienok, že spolupráca týchto kruhov s centrálnou moldavskou vládou bude garantovať transparentnosť a legálnosť ich podnikania a zároveň im prinesie väčšiu prosperitu a finančný zisk, tak môže dôjsť k iniciovaniu vnútropolitických zmien v Podnestersku. Súčasný „konzervatívny“ vedenie režimu v Tiraspole (I. Smirnov, A. Antjufejev) by mohlo byť v takomto prípade ohrozené „liberálnejšími“ konkurentmi, ktorí by boli náklonnejší kompromisom s centrálnou vládou v Kišineve. V krátkodobom časovom horizonte rokov 2007 – 2008 by EÚ mala podnesterským politickým a najmä hospodárskym elitám demonštrovať, že súčasné status-quo už nie je pre nich také výhodné ako v minulosti.

Rovnako aj administratíva prezidenta Moldovaska Vladimíra Voronina by mala pre EÚ predstavovať kľúčový cieľ politického úsilia. Dosiahnutie riešenia separatistického konfliktu je totiž blokované

¹⁵⁸ Popescu, N., *The EU in Moldova – Settling Conflicts in the Neighbourhood*. Occasional Paper No.60, October 2005, EU Institute for Security Studies, Paris 2005, s. 35-36.

¹⁵⁹ Hyde-Smith, P., *Moldova Matters – Why Progress is Still Possible on Ukraine's Southwestern Flank*. Occasional Paper, March 2005, The Atlantic Council of the United States, Washington 2005, s.ix.

takými vnútornými problémami moldavskej vlády ako sú vysoká miera korupcie, neschopnosť zlepšiť podnikateľské prostredie, prevaha rétorickej spolupráce s EÚ nad praktickou a deklaratívno-formalistický prístup k uskutočňovaniu reforiem. Tieto limity sa prejavujú aj v prípade strategickej orientácie Moldavska na integráciu do EÚ, ktorá sa zatiaľ javí ako oportunistické a taktické opatrenie administratívy prezidenta Voronina, než ako dlhodobý, stabilný a strategický vektor moldavskej zahraničnej politiky. Súčasná moldavská politická elita vníma svoju strategickú orientáciu na EÚ najmä v kontexte tradičnej mocenskej geopolitiky a hodnotová dimenzia politiky EÚ ako komunity demokratických krajín je vnímaná v Kišineve len ako sekundárny aspekt, čo predstavuje najslabší aspekt a zároveň najväčší problém vzťahov Moldavska a EÚ.¹⁶⁰

Vyššie načrtnuté opatrenia sa týkajú aktivít EÚ zameraných do vnútra Moldavska na centrálnu vládu v Kišineve a predstaviteľov separatistického Tiraspoľa. Avšak podnesterský konflikt nie je možné riešiť izolovane bez ohľadu na geostrategický priestor v ktorom sa nachádza a na charakter regionálneho bezpečnostného prostredia v oblasti Čierneho mora. Kľúčovými aktérmi sú v tomto prípade Ruská federácia a Ukrajina, ktorí pre EÚ predstavujú hlavných partnerov pre politický dialóg o riešení problému v Podnestersku.

Ruská politika voči Moldavsku je determinovaná širokým spektrom politických, hospodárskych a bezpečnostných záujmov Moskvy, ktoré sa týkajú celej čiernomorskej oblasti. Ruská federácia sa snaží o udržanie relevantnej pozície v tomto priestore, ktorý z historického hľadiska predstavuje tradičnú oblasť jej angažovania. V kontexte neorealistickeho diskurzu sa jedná o plne legitímny záujem o ovplyvňovanie vývoja v regióne, ktorý je Moskvou vnímaný ako životne dôležitý pre jej bezpečnosť a rozvoj. Z tohto hľadiska európska a americká kritika tzv. geopolitického determinizmu ruskej zahraničnej a bezpečnostnej politiky je irelevantná, pretože tradičná mocenská dimenzia politiky má naďalej rovnaké opodstatnenie ako moderná hodnotová dimenzia politiky. Z toho istého dôvodu je zároveň irelevantná aj ruská kritika tzv. hodnotového determinizmu európskej a americkej politiky, pretože záujem členských krajín EÚ a USA na podpore demokratizačných a integračných procesov má rovnako legitímne opodstatnenie.

V súvislosti s riešením podnesterskeho problému stojí pred členskými krajinami EÚ výzva zladit' diskurzívne protichodné vnímanie princípov, na ktorých by sa sformovala bezpečnostná architektúra v celom čiernomorskom regióne. Vyvážený model politických, hospodárskych a vojenských vzťahov medzi zaangažovanými aktérmi by mal byť vytvorený na základe obojstranne prijateľných kompromisov a vzájomne výhodne spolupráce. Tento model kooperatívnej bezpečnosti by mohol byť v prípade Moldavska založený na niekoľkých predpokladoch, ktoré by umožnili politické urovanie konfliktu v Podnestersku.

Prvým predpokladom by malo byť zachovanie doterajšej zhody na teritoriálnej integrite Moldavska v jeho súčasných medzinárodne uznávaných hraniciach. Táto zhoda by mala byť rozšírená o garancie neutrálneho statusu Moldavska, ktorý je už zahrnutý do moldavskej ústavy. Z hľadiska členských krajín EÚ a NATO v súčasnosti a ani v strednodobej budúcnosti neexistuje bezpečnostná potreba integrovať Moldavsko do svojich vojenských štruktúr. (Tento status by však v dlhodobom časovom horizonte nevyučoval eventuálny vstup Moldavska do EÚ). Pre Moskvu by moldavská neutralita mohla byť prijateľnou podmienkou, na základe ktorej by splnila svoje záväzky z Istanbulskeho summitu OBSE z roku 1999 (stiahnutie vojenských jednotiek strážiacych sklady bývalej 14. armády

¹⁶⁰ Boonstra, J., *From a Weak State to a Reunified Moldova*. Research Paper No. 23, NATO Defense College, Rome 2005, s. 5.

a prevoz tamojšieho vojenského materiálu na územie Ruskej federácie). Taktiež pre Kyjev by to mohlo byť výhodné riešenie, ktoré by urovnalo problém Podnesterska a nespravilo by z neho precedens pre oživenie latentného rizika separatizmu v niektorých ukrajinských oblastiach.

Kompromis o ohľadom neutrálneho statusu Moldavska, ktorému je naklonená aj administratíva prezidenta V. Voronina, by umožnil aj posun pri riešení druhej citlivej bezpečnostnej otázky. Jedná sa o ruský mierový kontingent, ktorý v krajine pôsobí od roku 1992 a dohliada na bezpečnostnú zónu medzi Podnesterskom a zvyškom Moldavska. V dôsledku zložitého vývoja rusko-moldavských vzťahov v rokoch 2004 – 2006 prestal byť tento kontingent vnímaný ako garant mieru a centrálna vláda v Kišineve ho označovala za nástroj na udržiavanie pre seba nevýhodného status quo.¹⁶¹ Pred EÚ stojí v tejto súvislosti výzva vytvoriť v spolupráci s Ruskou federáciou a Ukrajinou nový formát mierovej misie, ktorý by vyhovoval všetkým zaangażovaným stranám. Prvé návrhy k tejto téme odzneli už v roku 2003, ale mali viac menej odborný-teoretický charakter a týkali sa nasadenia tzv. mierových konsolidačných síl EÚ (EU Peace Consolidation Forces). Podobné návrhy neskôr predostrel aj Špeciálny predstaviteľ EÚ v Moldavsku A. Jacobovits, ale nenašiel podporu u predstaviteľov Nemecka a Francúzska. Negatívne sa k nim postavil aj Vysoký predstaviteľ EÚ pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku J.Solana.¹⁶² V období rokov 2005 – 2006 sa medzi členskými krajinami EÚ nenašlo dostatok politickej vôle na rozvíjanie tejto koncepcie a bol dosiahnutý len kompromis týkajúci sa vytvorenia pozorovateľskej asistentskej misie na ukrajinsko-moldavských hraniciach (EUBAM), ktorá začala pôsobiť v decembri 2005.

V prípade zhody všetkých aktérov na poskytnutí medzinárodných garancií neutrality Moldavska by EÚ mohla revitalizovať koncepciu mierových konsolidačných síl, ktoré by pôsobili pod spoločným velením EÚ a Ruskej federácie. Súčasná bezpečnostná situácia v zóne podnesterského konfliktu si už nevyžaduje nasadenie vojenského kontingentu, takže medzinárodné mierové sily by mohli mať policajný a pozorovateľský charakter. Ich fungovanie by mohlo byť prvým príkladom spolupráce EÚ a Ruskej federácie na operačnej úrovni a vytvorilo by pozitívny precedens pri vytváraní tzv. „Spoločného priestoru vonkajšej bezpečnosti“, ktorú obaja aktéri naformulovali v roku 2005.

Koncepcia neutrality bola v 90-tych rokoch 20.storočia príznakom tradičného strategického myslenia a pre bývalé štáty Varšavskej zmluvy a pobaltské krajiny nepredstavovala vhodnú alternatívu zaistenia ich bezpečnosti. Avšak v súčasnosti, skoro dve desaťročia po skončení studenej vojny a v prípade takých post-sovietskych republík ako Moldavsko, má táto koncepcia už novú náplň. Neutrálny charakter Moldavska by mohol predstavovať prijateľný kompromis pre všetkých zaangażovaných aktérov. Eventuálna moldavská neutralita nie je v rozpore s dlhodobými cieľmi európskych krajín a USA, pretože hlavným predmetom ich bezpečnostného záujmu v čiernomorskej oblasti je Ukrajina. Jej strategická orientácia na spoluprácu s EÚ a NATO predstavuje najdôležitejší predpoklad fungovania takej regionálnej bezpečnostnej architektúry, ktorá zodpovedá predstavám európskych krajín a USA.

V tomto kontexte má Moldavsko jednoznačne menší význam ako Ukrajina a súhlas s garantovaním jeho neutrality môže byť spôsobom, ako dosiahnuť definitívne stiahnutie vojenských jednotiek Ruskej federácie z moldavského územia. Takéto vyriešenie problému Podnesterska by taktiež eliminovalo možnosť, žeby Ruská federácia v budúcnosti zmenila svoj politický kurz a oficiálne uznala tamojší režim, čím by vytvorila regionálne ohnisko napätia ohrozujúce ako Ukrajinu, tak aj východné hranice

¹⁶¹ Popescu, N., *The EU in Moldova – Settling Conflicts in the Neighbourhood*. Occasional Paper No.60, October 2005, EU Institute for Security Studies, Paris 2005, s. 29-30.

¹⁶² *Moldova's Uncertain Future*, International Crisis Group, European Report 175, August 2006, s. 5.

EÚ a NATO. Takýto scenár nie je vylúčený obzvlášť v súvislosti s riešením otázky konečného statusu Kosova. Eventuálne uznanie kosovskej nezávislosti zo strany európskych krajín a USA by Ruská federácia mohla považovať za dostatočný precedens na uskutočnenie jednostranných krokov pri uznaní nezávislosti separatistických oblastí na území Moldavska a Gruzínska.

Dôležitý vplyv na situáciu okolo Podnesterska budú mať parlamentné a najmä prezidentské voľby v Ruskej federácii, ktoré sa uskutočnia v decembri 2007 (parlamentné) a v marci 2008 (prezidentské). V ich dôsledku môže taktiež dôjsť k zmene ruskej politiky k celému komplexu problémov súvisiacich s Podnesterskom a Moldavskom, s regiónom Čierneho mora a v neposlednom rade so vzťahmi Ruskej federácie k členským krajinám NATO a EÚ.

V priebehu roku 2007 sa definitívne vyriešenie podnesterskej otázky dá očakávať len s malou pravdepodobnosťou. Európska únia by sa mala pripraviť na niekoľkoročný politický proces, prostredníctvom ktorého by postupne presadzovala svoju koncepciu urovnania problému Podnesterska. Realizácia tejto koncepcie a jej jednotlivých krokov si však vyžaduje dostatočnú politickú vôľu členských krajín EÚ a ich zhodu na spoločnom postupe. V praxi však EÚ tieto predpoklady napĺňa len v obmedzenej miere a dosť často sa prejavuje tendencia riešiť vzťahy s Ruskou federáciou bez prepojenia na otázku Podnesterska. Obzvlášť niektoré väčšie európske štáty inklinujú k bilaterálnym formátom vzťahov s Ruskou federáciou a sú pripravené robiť Moskve ústupky s cieľom presadiť svoje partikulárne ciele.¹⁶³ Tento prístup je vo väčšej alebo menšej miere charakteristický najmä pre Nemecko a Francúzsko a preto EÚ ako celok nie vždy dokáže jasne naformulovať a jednotne a efektívne presadzovať svoju zahraničnú politiku nielen v otázke Moldavska a Podnesterska, ale aj v iných otázkach. Jedná sa o štrukturálny faktor, ktorý determinuje fungovanie Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a pôsobenie EÚ ako bezpečnostného aktéra.

¹⁶³ Vahl, M., *The Europeization of the Transnistrian Conflict*. CEPS Policy Brief No. 73/ May 2005, Centre for European Policy Studies, Brusel 2005, s. 7.

3 POLITIKA EÚ VOČI MOLDAVSKU

3.1 EURÓPSKA POLITIKA SUSEDSTVA A AKČNÝ PLÁN EÚ-MOLDAVSKO

3.1.1 PRÁVNÝ RÁMEC A POLITICKÉ ASPEKTY ENP

Dohoda o partnerstve a spolupráci (Partnership and Cooperation Agreement, ďalej PCA) medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými krajinami (ďalej EÚ) predstavuje právny základ pre vzťahy Európskej únie s Moldavskom. PCA vstúpila do platnosti v júli 1998 na dobu 10 rokov. Dohoda o partnerstve a spolupráci medzi EÚ a Moldavskom určuje inštitucionálny rámec pre bilaterálne vzťahy, mapuje spoločné ciele a popisuje súbor aktivít a dialóg EÚ s Moldavskom v rôznych politických oblastiach. PCA sa zameriava na štyri nosné oblasti spolupráce:

1. Obchod a hospodárska spolupráca
2. Politický dialóg o domácich, regionálnych a medzinárodných záležitostiach
3. Spolupráca v oblastiach životného prostredia, energetiky, dopravy, telekomunikácií, vedy a kultúry
4. Spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí, najmä v boji s organizovaným zločinom, praním špinavých peňazí a obchodovaním s drogami a inými nelegálnymi produktmi.

Európska politika susedstva (European Neighborhood Policy, ďalej len ENP) má svoje korene v iniciatíve Veľkej Británie a severských členských štátov EÚ, ktoré spolu s Nemeckom a Rakúskom už začiatkom roka 2002 upozornili na potrebu intenzívnejšieho rámcovania vzťahov medzi rozšírenou úniou a jej novými východnými susedmi. V ten istý rok sa zrodila spoločná iniciatíva ministrov zahraničných vecí Spojeného kráľovstva a Švédska, ktorú predstavili pod názvom New Neighbours Initiative (NNI). NNI si stanovila za cieľ rozvoj vzťahov medzi EÚ a Ukrajinou, Bieloruskom a Moldavskom, keď špecifický dôraz kládla hlavne na strategický význam vzťahov s Kyjevom, keďže po rozšírení únie na 25 členských krajín v máji 2004 sa Ukrajina mala stať zďaleka najvýznamnejším novým susedom integrovanej Európy.¹⁶⁴

Európska komisia (EK) predstavila v máji 2003 dokument „Širšia Európa“ (Wider Europe), ktorý nadviazal na NNI. Vtedajší predseda EK Romano Prodi vyhlásil, že EÚ-25 vytvorí vo svojom susedstve „prsteň priateľov“ (ring of friends), s ktorými chce únia zdieľať ‘všetko okrem vlastných inštitúcií’. Pôvodná iniciatíva cielená smerom k novým východným hraniciam EÚ sa však vďaka záujmom južných členských krajín rýchlo rozrástla o tradičné stredomorské susedstvo únie. V máji 2004 tak Európska komisia predstavila nový dokument pod názvom ‘Európska politika susedstva’. Tá už načrtla rozvoj vzťahov EÚ s oveľa väčším počtom krajín a okrem Moldavska a Ukrajiny zahrnula Maroko, Tunisko alebo Palestínu, ako aj tri štáty južného Kaukazu (Gruzínsko, Azerbajdžan a Arménsko). Z úzko vymedzenej spolupráca sa stala široko koncipovaná a svojimi cieľmi skôr vágna

¹⁶⁴ Will the Orange Revolution bear fruit? EU-Ukraine relations in 2005 and the beginning of 2006 (Policy Paper within the Project “The Enlarged EU and Ukraine: New Relations”, Warsaw: Stefan Batory Foundation, 2005) p. 11.

politická proklamácia, ktorá síce ponúkla všeobecnú perspektívu intenzívnejšej spolupráce medzi EÚ a jej susedmi, no len málo špecifikovala konkrétne nástroje a mechanizmy jej realizácie.¹⁶⁵

3.1.2 TECHNICKÉ ASPEKTY ENP

ENP, predstavená Európskou komisiou v roku 2004, predstavuje nový prístup EÚ voči susedským krajinám, ktorý ide za hranice tradičnej spolupráce. Je síce založená na už existujúcich zmluvných vzťahoch, pridanou hodnotou sú však nástroje, ktorými disponuje EÚ a jej členské štáty, a ktoré v rámci ENP využíva. Napriek tomu, že momentálna situácia po poslednom rozšírení (často prirovnávanom k veľkému tresku) nedovoľuje uvažovať o ďalšom veľkom rozšírení, Únia potrebuje prehlbovať ekonomické a politické vzťahy so susednými krajinami, a tak rozširovať zónu stability a mieru. Najdôležitejšími nástrojmi ENP na budovanie týchto väzieb sú strategické dokumenty, akčné plány, Nástroj európskeho susedstva a partnerstva a správy o krajine¹⁶⁶.

Strategický dokument o ENP predstavoval dôležitý krok k špecifikácii konkrétnejších cieľov a nástrojov, ktoré môže využívať Únia a jej členské štáty vo vzťahu ku krajinám v susedstve EÚ. Stanovil princípy, geografický rozsah, metodológiu implementácie ENP a záležitosti týkajúce sa regionálnej spolupráce. Taktiež špecifikoval, akým spôsobom bude zabezpečené financovanie implementácie ENP a ako sa bude realizovať spolupráca v oblasti hospodárskeho a sociálneho rozvoja, obchodu a energetiky.

Správa o krajine je nástrojom na monitorovanie napredovania krajiny v implementácii bilaterálnych dohôd a s nimi spätých reforiem. Odzrkadľuje politickú, ekonomickú, sociálnu situáciu, napredovanie inštitúcií v danej krajine a sústreďuje sa na prioritné oblasti ENP. Správa o krajine predstavuje impulz pre vypracovanie spoločného Akčného plánu pre danú krajinu.

V decembri 2004 boli predstavené prvé návrhy akčných plánov s krajinami ENP, medzi ktorými bol aj akčný plán pre Moldavsko. Akčný plán ako kľúčový politický dokument upravujúci vzťah medzi EÚ a danou krajinou stanovuje súbor priorít vo vybraných oblastiach, ktorých napĺňanie posúva danú krajinu bližšie k Únii. Plány sú „šité na mieru“ každej z krajín a odzrkadľujú situáciu, v ktorej sa daná krajina vo vzťahu k EÚ nachádza. Sústreďuje sa na konkrétne potreby a potenciál, ktorý krajina má. Napĺňanie akčných plánov je pravidelne monitorované a ich obsah následne prispôbovaný. Tempo a rozsah napĺňania priorít zakotvených v akčných plánoch je na samotných krajinách, pretože neexistuje žiadny striktný mechanizmus, ktorý by krajiny výrazne motivoval k implementácii tohto plánu. Keďže väčšina priorít si vyžaduje štrukturálne reformy a podstatné zmeny v právnych poriadkoch, ich realizácia je pre vlády ENP krajín náročná. Je preto možné očakávať, že ani ENP neprinesie také výrazné napredovanie integrácie týchto krajín ako tomu bolo v prípade stredoeurópskych postkomunistických štátov, príp. niektorých vyspelých štátov západnej Európy.

Nástroj Európskeho susedstva a partnerstva vznikol spolu s ENP ako nový finančný nástroj, ktorý má v roku 2007 nahradiť súčasné finančné nástroje využívané Úniou v partnerských krajinách a Rusku (PHARE, TACIS, MEDA). V porovnaní s predchádzajúcimi zdrojmi má mať nový fond k dispozícii väčší objem peňazí. Bude slúžiť na financovanie politiky susedstva, najmä pri realizácii akčných plánov a tiež na podporu strategického partnerstva medzi EÚ a Ruskom. Skutočný objem peňazí pre finančný nástroj ENP však bude závisieť od rokovaní o finančnom rámci na roky 2007-13, ktoré

¹⁶⁵ Michael Emerson, „European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?“ *CEPS Working Document No. 215* (Brussels: CEPS, November 2004).

¹⁶⁶ Country report (správa o krajine), strategy paper (strategický dokument) a action plan (akčný plán) ako zahraničnopolitické nástroje EÚ vznikli na základe Amsterdamskej zmluvy (1997).

doposiaľ nevyzerajú optimisticky. Inovatívnym prvkom tohto fondu je, že bude financovať projekty na oboch stranách vonkajších hraníc Únie. Sústreď sa na cezhraničné projekty a väčšie nadnárodné iniciatívy, ktoré budú podporovať trvalo udržateľný vývoj, životné prostredie, zdravotnú starostlivosť, boj proti organizovanému zločinu, pohraničnú kontrolu, oblasť vzdelávania a občiansku spoločnosť.

V rokoch 2004-6 bolo v rámci existujúcich fondov pre východných susedov EÚ k dispozícii 2,55 milióna eur, avšak veľká časť týchto prostriedkov ostala nevyužitá, pretože EÚ mala problémy nájsť uskutočniteľné projekty, do ktorých by mohla investovať. Priority špecifikované ENP tak môžu predstavovať užitočný príklad ako môžu byť tieto zdroje vyčerpané.

Problémom ENP je, že pozostáva len zo všeobecných princípov, pričom dôležité detaily sú obsiahnuté v akčných plánoch pre jednotlivé krajiny. Z existujúcich akčných plánov však možno usúdiť, že v oblastiach, ktoré sú kľúčové pre krajiny ENP (ako je napr. zjednodušenie prístupu k vízam), naďalej ostáva Únia vágna. Motivácia pre uplatňovanie reforiem je preto otázna a argumentácia Únie, že tieto reformy a spolupráca v rámci bruselských politík sú prospešné pre samotnú krajinu, pretože jej napomôžu dosiahnuť ciele ako „fungujúca trhová ekonomika“ alebo „úspešný boj proti terorizmu“ nie je príliš presvedčivá. Je tomu tak preto, lebo vychádza z priorit Európskej únie, ktoré sú však oveľa menej prioritné pre vlády v susedných krajinách.

Prodiho návrh ponúknuť partnerským krajinám ENP „všetko, len nie inštitúcie“ ráta s postupným zapájaním týchto krajín do politík EÚ, avšak nedáva im možnosť spolupodieľať sa na rozhodovaní. Podobný status zdieľajú krajiny ako Nórsko, Grónsko či Lichtenštajnsko. Je otázne či prístup na jednotný európsky trh a zapájanie sa do výskumných či rozvojových projektov bude dostatočným stimulom pre reformný proces ENP krajín. Navyše, v súčasnosti je EÚ ešte stále vzdialená prísľubu ponúknuť krajinám ENP všetko okrem inštitúcií. Komisia je nútená pracovať s existujúcim rámcom európskych politík, ktoré jej často neumožňujú ponúknuť atraktívne riešenia v oblastiach, ktoré sú veľmi podstatné pre krajiny ENP – napríklad v prípade vízovej politiky či v obchode s poľnohospodárskymi produktmi. Ide o oblasti, ktoré sú politicky citlivé, a tak vlády členských štátov EÚ zo strachu pred prílevom ilegálnych imigrantov a nedovoleného obchodovania s tovarom a ľuďmi trvajú na striktnnej vízovej politike. Rovnako Spoločná poľnohospodárska politika založená na exportných dotáciách a ochrane vnútorného trhu znemožňuje voľný prístup produktom, ktoré pochádzajú z ENP krajín, na poľnohospodársky trh EÚ. Ďalšou zo slabín susedskej politiky EÚ je, že zahŕňa príliš široký a rôznorodý okruh krajín – od Arktického polobľúka až po Čierne more a oblasť Stredozemia. Celkový počet predstavuje 17 geograficky, jazykovo, kultúrne aj historicky úplne odlišných partnerských krajín.

3.1.3 ENP V PRAXI

Odpoveď na detailný obsah ENP a náplň jej hlavného inštrumentu ENPI (European Neighbourhood Partnership Instrument), ktorý nahradil program TACIS od januára 2007, mali poskytnúť už akčné plány medzi úniou a jednotlivými susedmi. Akčný plán EÚ-Moldavsko ako hlavný nástroj implementácie Európskej politiky susedstva sa zrodil z konzultácií EÚ a Moldavska ešte v prvej polovici roku 2004. Akčný plán oficiálne prijala Rada pre spoluprácu EÚ a Moldavska 22. februára 2005.

Akčný plán EÚ-Moldavsko predstavuje politický dokument, ktorý popisuje strategické ciele spolupráce medzi Moldavskom a Európskou úniou počas troch rokov. Implementácia akčného plánu by mala pomôcť naplniť ciele rámcovej Dohody o partnerstve a spolupráci. Zároveň by mala podporiť ciele Moldavska integrovať sa do európskych hospodárskych a sociálnych štruktúr. V praxi by mal

Akčný plán prispieť k harmonizácii legislatívy a pravidiel Moldavska a EÚ. Akčný plán však neponúka len dialóg a pomoc EÚ v hospodárskej a právnej oblasti. Medzi priority Akčného plánu EÚ-Moldavsko patria politické a inštitucionálne ciele ako sú posilnenie administratívnych a súdnych kapacít, ochrana slobody prejavu a médií, ako aj trvalé úsilie k uskutočniteľnému riešeniu podnesterského konfliktu. Akčný plán sa takisto venuje spolupráci pri kontrole hraníc, migrácie a v boji s kriminalitou a organizovaným zločinom. Moldavský parlament, ktorý vzišiel z volieb 6. marca 2005, prijal 24. marca 2006 deklaráciu, v ktorej deklaroval cieľ európskej integrácie a zdôraznil význam implementácie Akčného plánu. Konkrétne deklarácia podporila „vytvorenie nezávislého súdnictva v súčinnosti s európskymi štandardmi.“ V súvislosti s páľčivým problémom Podnesterska moldavský parlament sa vyslovil za urovnanie problému „v spolupráci so Spojenými štátmi, EÚ, Rumunskom, Ruskom a Organizáciou pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe,“ s cieľom „demilitarizovať, dekriminalizovať a demokratizovať región... a odsunúť cudzie vojská z Moldavska.“¹⁶⁷

Inštitucionálna báza pre bilaterálny dialóg medzi EÚ a Moldavskom sa odvíja od obsahu PCA. Na najvyššej úrovni sa raz ročne stretáva takzvaná Rada pre spoluprácu (Cooperation Council), kde na jednej strane sedia zástupcovia predsedníctva EÚ, Európskej komisie a Vysoký predstaviteľ EÚ pre SZBP a na druhej strane sú predstavitelia moldavskej vlády. Rada pre spoluprácu nesie celkovú zodpovednosť za napĺňanie PCA. Posledné stretnutie tejto rady sa uskutočnilo 11. apríla 2006. V hierarchii pod Radou pre spoluprácu funguje Výbor pre spoluprácu, v rámci ktorého sa pravidelne stretávajú vysoko postavení úradníci Európskej komisie (EK) a Moldavska. Konkrétne technické aspekty PCA a Akčného plánu riešia pracovné podvýbory EÚ a Moldavska, ktoré sa venujú nasledujúcim štyrom špecifickým sektorom, ktoré vyplývajú z vyššie uvedených priorít PCA: podvýbor pre obchod a investície; podvýbor pre finančné, hospodárske a štatistické záležitosti; podvýbor pre colnú a cezhraničnú spoluprácu a spravodlivosť a vnútorné záležitosti a podvýbor pre energetiku, životné prostredie, dopravu, vedu a techniku a vzdelávanie. Na parlamentnej úrovni funguje dialóg v rámci Parlamentného výboru pre spoluprácu medzi Európskym parlamentom a Moldavským parlamentom. Tento výbor sa stretáva dvakrát za rok, striedavo v sídle EÚ a v Kišiňove. Posledné stretnutie Parlamentného výboru pre spoluprácu medzi EP a Moldavskom sa uskutočnilo 25. – 26. októbra 2006. Európska komisia má v Moldavsku svoju misiu od októbra roku 2005.¹⁶⁸

Obchodné vzťahy medzi EÚ a Moldavskom naberajú na strategickom význame pre Kišiňov. V roku 2005 predstavoval dovoz z krajín EÚ do Moldavska 33 percent celkového objemu importovaného tovaru. V tom istom roku predstavoval vývoz Moldavska do krajín EÚ 27.4 percent celkového moldavského exportu. Moldavsko vyváža najmä poľnohospodárske produkty, jedlo, textil a ťažké kovy, zatiaľ čo z EÚ dováža prístroje, elektroniku, textil a poľnohospodárske produkty. Európska únia predstavuje najvýznamnejšieho obchodného partnera Moldavska s podielom.¹⁶⁹ Problémom bilaterálneho obchodného vzťahu však zostáva skutočnosť, že napriek tomu, že Moldavsko je zahrnuté v systéme Generalised System of Preferences+ (GSP+), z ktorého profituje od 1. januára 2006, Európska únia zostáva relatívne uzavretým trhom pre Moldavsko v takej dôležitej komodite pre moldavské hospodárstvo ako je produkcia vína. Otvorenie sa importom z Moldavska by predstavovalo zanedbateľný dopad na doterajšie fungovanie trhu EÚ s vínom. SR by sa mala zasadiť za takýto krok,

¹⁶⁷ <http://www.rferl.org/newsline/2005/03/4-SEE/see-250305.asp>

¹⁶⁸ http://www.delmda.cec.eu.int/en/eu_and_moldova/3.htm

¹⁶⁹ http://ec.europa.eu/comm/external_relations/moldova/intro/index.htm

ktorý by znamenal zásadný hospodársky i politický impulz pre priblíženie sa Moldavska k Európskej únii.

Európska komisia predstavila prvé hodnotenia plnení Akčných plánov v decembri 2006. Vo svojej komunikácii zo 4. decembra 2006 EK navrhla posilnenie politiky v oblasti obchodu (s cieľom podpísať dohody o voľnom obchode so všetkými krajinami ENP), zjednodušenie vízového režimu, zintenzívnenie politického dialógu, podporu regionálnej spolupráce krajín ENP (najmä v oblasti Čierneho mora) a ponuku nového finančného inštrumentu European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI), ktorý v prípade východných susedov EÚ nahrádza od roku 2007 program TACIS.¹⁷⁰ EK pripravila aj prvé individuálne hodnotenia Akčných plánov v rámci Európskej politiky susedstva. Hodnotenie Akčného plánu EÚ-Moldavsko prinieslo zmiešané závery. EK skonštatovala, že napriek pokroku Moldavska od roku 2005, „problémom zostáva implementácia reformných stratégií a to aj v oblastiach, kde sa prijali legislatívne zmeny.“¹⁷¹ EK vo svojej pracovnej správe o pokroku Moldavska pri naplňaní Akčného plánu EÚ-Moldavsko vyzdvihla určitý pokrok v spravovaní hranice medzi Moldavskom a Ukrajinou, ako aj istý posun pri riešení podnesterského konfliktu, ktorý však EK vo svojej správe nešpecifikovala nad rámec zmienky o pravidelnom dialógu EÚ s oficiálnymi a podnikateľskými štruktúrami Moldavska. Dialóg EÚ s lídrami Podnesterska v podstate neexistuje.

Správa EK takisto podčiarkla význam spolupráce Kišiňova s medzinárodnými finančnými inštitúciami a osobitne ocenila podpis dohody s Medzinárodným menovým fondom (IMF), ktorá umožní budúce financovanie zo strany IMF a Svetovej banky. V tejto súvislosti správa EK takisto spomenula, že Moldavsko momentálne profituje z výhod nového všeobecného systému obchodných preferencií EÚ (EU generalised system of preferences plus – GSP+) a pracuje na zlepšení vlastného systému verifikácie a certifikácie pôvodu tak, aby Kišiňov mohol získať dodatočné autonómne preferencie EÚ (additional autonomous preferences – ATPs). Správa EK však kritizovala nedostatok demokracie v politických inštitúciách Moldavska. Podľa EK Kišiňov musí legislatívne ošetriť otázku parlamentnej imunity, nezávislosť súdnictva a kompetencie prokuratúry. Širším spoločenským problémom zostáva sloboda prejavu, najmä v médiách a oddelenie podnikateľskej sféry od politickej sféry. V oblasti druhého piliera sa Moldavsko pravidelne pripája k pozíciám EÚ, avšak nedeje sa tak vo zvlášť citlivých otázkach zahraničnej a regionálnej politiky. V treťom pilieri zostáva problémom organizovaný zločin a pašovanie.

Summa summarum, hlavným problémom Moldavska pri naplňaní cieľov Akčného plánu EÚ-Moldavsko je slabosť a netransparentná povaha moldavských oficiálnych inštitúcií. Praktické uplatnenie už prijatých zákonov sťažuje korupcia a previazanosť štátnych inštitúcií s rôznymi neštátnymi aktérmi. Zdá sa, že hlavnou odpoveďou EÚ, ako tieto problémy prekonať je ponúknuť Moldavsku viac finančných prostriedkov. V decembri 2006 Európska komisia oznámila, že v rámci ENPI Moldavsko dostane 209 miliónov euro v období 2007 – 2010. Navyše EK navrhla Rade, aby schválila dodatočnú makroekonomickú pomoc Moldavsku na roky 2007 – 2008 vo výške 45 miliónov euro.¹⁷² Zvýšená finančná pomoc bez reformy politických a hospodárskych inštitúcií Moldavska sa však ľahko môže minúť pozitívnym účinkom pri rozvoji užších väzieb medzi úniou a Kišiňovom.

¹⁷⁰ European Commission, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy COM(2006)726 final*, 4. decembra 2006.

¹⁷¹ Preklad autora z European Commission, *Commission Staff Working Document ENP Progress Report Moldova SEC(2006) 1506/2*, 4. decembra 2006.

¹⁷² *European Commission announces substantial increase in financial assistance to the Republic of Moldova*, IP/06/1754, Brusel, 12. decembra 2006.

Moldavsko potrebuje momentálne hlavne ústretový signál v oblasti obchodných väzieb zo strany Európskych spoločností, ktoré zostávajú uzavreté v citlivých poľnohospodárskych komoditách. Takisto rozšírenie EÚ o Bulharsko a Rumunsko 1. januára 2007 môže priniesť nové impulzy pre spoluprácu EÚ a Moldavska. SR by však okrem podpory voľnému obchodu s tovarom medzi EÚ a Moldavskom mala takisto podporiť posilnenie inštitúcií moldavskej štátnosti, ktoré paradoxne súčasná rumunská politika (ponuka Bukurešti rumunského občianstva pre občanov Moldavska) skôr podkopáva.

3.2 EÚ A PROBLÉM PODNESTERSKA

Samotný problém Podnesterska analyzuje iná časť tejto štúdie. Nasledujúce riadky predstavujú stručný sumár k angažovanosti Európskej únie pri riešení konfliktu v Podnestersku. Hlavné princípy politiky EÚ sú:

1. podpora úsiliu OBSE pri sprostredkovaní dohody, ktorá by pomohla etablovať životaschopnú a demokratickú moldavskú štátnosť;
2. odsun ruského zbrojného arzenálu;
3. pripravenosť EÚ intenzívnejšie sa angažovať v Moldavsku.

V súvislosti s konkrétnymi krokmi 23. marca 2005 Európska únia vymenovala špeciálneho predstaviteľa EÚ (EUSR) pre Moldavsko, ktorým sa stal holandský diplomat Adriaan Jacobovits de Szeged.¹⁷³ Mandát A. Jacobovits de Szeged vypršal vo februári 2007. Od 1. marca 2007 ho vo funkcii špeciálneho predstaviteľa nahrádza maďarský ekonóm a diplomat Kálmán Mizsei (rozhodnutie Rady 5124/07).¹⁷⁴ Medzi kľúčové úlohy K. Mizsei patrí okrem pomoci pri napĺňaní Akčného plánu EÚ-Moldavsko aj riešenie podnesterského konfliktu. Vymenovanie K. Mizseia za EUSR predstavuje príležitosť pre presadenia aktívnej účasti diplomacie SR v Moldavsku. MZV SR môže pri presadzovaní diplomatov SR pre prácu v štruktúrach EÚ v Moldavsku využiť priame kontakty s Kálmánom Mizseiom, ktorý dlhodobo pôsobil v Bratislave, keď tu v rokoch 2001 – 2006 pracoval ako riaditeľ regionálneho úradu UNDP pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov (SNŠ).

V marci 2003 zaviedla Európska únia zákaz vydávania víz pre podnesterských lídrov. EÚ spolu so Spojenými štátmi funguje ako pozorovateľ v proces rozhovorov o budúcnosti Podnesterska v rámci takzvaného formátu 5+2 (Moldavsko, Podnestersko, OBSE, Rusko, Ukrajina plus EÚ a USA ako pozorovatelia). Európska únia sa takisto podieľa na zabezpečení moldavských hraníc, keď na základe spoločného podnetu Ukrajiny a Moldavska Európska únia v decembri 2005 spustila vlastnú EU Border Assistance Mission (EUBAM) on the Moldova-Ukraine state border, vrátane časti podnesterskej hranice. Misiu organizuje Európska komisia s aktívnou účasťou pohraničnej a colnej stráže z členských krajín EÚ, keď od začiatku misie sa jej zúčastnilo 19 členských krajín únie vrátane SR.¹⁷⁵ EUBAM vedie maďarský generál Ferenc Bánfi. Cieľom EUBAM je spolupracovať s Moldavskom a Ukrajinou pri harmonizácii ich pohraničného manažmentu v súlade s praktikami

¹⁷³ K vymenovaniu a mandátu Jacobovits de Szeged pozri Spoločnú akciu 2005/265/SZBP a 2006/120/SZBP

¹⁷⁴ Pozri detailné informácie k mandátu a životopisu K. Mizseia na: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/declarations/92782.pdf

¹⁷⁵ Detailné informácie o misii EÚ na ukrajinsko-moldavskej hranici sú k dispozícii na <http://www.eubam.org/>.

a štandardmi z členských krajín EÚ, budovať profesionálne colné a pohraničné kapacity oboch krajín, rozvíjať ich spoluprácu, ako aj širšiu cezhraničnú spoluprácu Moldavska a Ukrajiny.¹⁷⁶

Tieto úpravy, ktoré sa dostali do akčného plánu pred jeho prijatím vo februári 2005 zahŕňajú prísľub o skorých rokovaniach o vízovom režime medzi EÚ a Ukrajinou, ako aj prísľub „skorých konzultácií“ o ‘posilnenej dohode’ (enhanced agreement) medzi oboma stranami. Nová ‘posilnená dohoda’ medzi EÚ a Ukrajinou by mala nahradiť existujúcu Dohodu o partnerstve a spolupráci (Partnership and Cooperation Agreement), ktorej platnosť vyprší v roku 2008. Je teda minimálne zrejmé, že únia ako celok deklaruje záujem rokovať o ďalšom rozvoji vzájomných vzťahov a existuje priestor pre zmeny súčasného rámca interakcií, ktoré zatiaľ neponúkajú zrejmu perspektívu užších väzieb medzi EÚ a Ukrajinou.

¹⁷⁶ Hutnú analýzu o úlohe EÚ pri riešení zamrznutého konfliktu v Podnestersku poskytujú štúdie Nicu Popescu, „The EU in Moldova – Settling conflicts in the neighborhood“, *Occasional Paper no. 60*, Paríž: EUISS, október 2005 a Marius Vahl, „The Europeanisation of the Transnistrian Conflict“, *CEPS Policy Brief no. 73*, Brusel: CEPS, máj 2005.

4 ODPORÚČANIA PRE POLITIKU SR

Návrh odporúčaní pre politiku SR voči Moldavsku sleduje dva nasledujúce ciele: obhájenie záujmov SR vo vzťahoch s Moldavskom a efektívny Slovenska príspevok do politik EÚ. Návrh odporúčaní a podnety na opatrenia a aktivity zo strany SR pozostávajú z troch častí.

Prvá časť odporúčaní sa týka najmä inštitucionálnych opatrení, ktoré by zvýšili kapacitu SR ako samostatného zahraničného aktéra vo vzťahoch s Moldavskom, posilnili schopnosť Slovenska poskytovať Moldavsku účinnú pomoc samostatne alebo v súčinnosti s inými krajinami a posilnili kapacitu Slovenska ako prispievateľa do politik EÚ vo vzťahoch s Moldavskom.

Druhá časť odporúčaní obsahuje návrhy konkrétnych opatrení na pomoc SR Moldavsku pri plnení cieľov Akčného plánu s EÚ. Návrhy opatrení zohľadňujú nasledujúce tri východiská. Po prvé, vychádzajú z oblastí spolupráce medzi EÚ a Moldavskom, ktoré boli dohodnuté v Akčnom pláne. Po druhé, návrhy opatrení na pomoc SR sa sústreďujú na tie oblasti Akčného plánu, ktoré majú bezprostredný vzťah k prioritným záujmom Moldavska (identifikovaných v tejto štúdii – a) územná integrita a s ňou spätý problém etnického separatizmu alebo inými slovami, potreba konsolidácie multietnickej spoločnosti a postavenia národnostných menšín v Moldavsku; b) hospodárske reformy, najmä so zameraním na životne dôležitý sektor moldavskej ekonomiky – poľnohospodárstvo; a c) budovanie demokratických inštitúcií), keďže predpokladáme, že pomoc SR v týchto oblastiach by bola najužitočnejšia a najviac vítaná zo strany Moldavska. Po tretie, návrhy na aktivity SR zohľadňujú kvalifikáciu i skúsenosti SR prispievať do politik Únie v oblasti ENP (Európskej politiky susedstvá) podľa vzoru pomoci SR poskytnutej Ukrajine pri plnení cieľov Akčného plánu.¹⁷⁷

Osobitná tretia časť odporúčaní sa týka politiky, presnejšie povedané, pozície SR v otázke riešenia podnesterského konfliktu na základe analýzy podmienok a perspektív jeho riešenia, ktoré zohľadňujú bezpečnostné záujmy Slovenska, EÚ a NATO.

4.1 NÁVRH OPATRENÍ S CIEĽOM ZVÝŠIŤ KAPACITU SR AKO AKTÉRA VO VZŤAHU K MOLDAVSKU

- Vyriešiť otázku diplomatického zastúpenia SR v Moldavsku; SR má diplomatické zastúpenie v Moldavsku na úrovni honorárneho konzula. Absencia diplomatického zastúpenia na úrovni veľvyslanectva je najväčším limitujúcim faktorom z hľadiska inštitucionálnej kapacity Slovenska byť účinným, samsotatným a viditeľným aktérom vo vzťahoch s Moldavskom. Vzťahy s Moldavskom kompetenčne pokrýva veľvyslanectvo SR v Bukurešti. Existujú minimálne tri vážne dôvody na prehodnotenie úrovne diplomatického zastúpenia SR v Moldavsku:
 1. Krajiny ENP na východ od hraníc EÚ (Ukrajina, Bielorusko, Moldavsko, Azerbajdžan, Arménsko a Gruzínsko) patria ku kľúčovej agende EÚ v oblasti vonkajších vzťahov v regióne „východného susedstva“ EÚ a zároveň vzťahy Únie s týmito krajinami sa bezprostredne

¹⁷⁷ Návrh pomoci SR Ukrajine pri plnení cieľov Akčného plánu pozri - Antušová, Aneta, Vladimír Bilčík, Alexander Duleba, *Vzťahy Európskej únie s Ukrajinou. Agenda pre Slovenskú republiku*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o., Bratislava, September 2005 (štúdia vypracovaná s podporou MZV SR).

dotýkajú hospodárskych a bezpečnostných záujmov SR. Schopnosť SR spoluplytvárať a spolupodieľať sa na tvorbe politik a rozvoji vzťahov EÚ s týmito krajinami má a čím ďalej bude mať väčší vplyv na postavenie SR v rámci Únie i NATO a kvalitu medzinárodného postavenia Slovenska. Význam týchto krajín v najbližších rokoch na zahraničnopolitickej mape EÚ ale i NATO bude neustále rásť, najmä po vstupe Rumunska a Bulharska do Únie v januári 2007, nie naopak. Ide o trvalú tendenciu zmeny zahraničnopolitického významu týchto krajín pre medzinárodnú agendu v Európe, ktorá bude mať profilový význam pre ďalší rozvoj SZBP Únie. Región východného susedstva Únie medzi EÚ a Ruskom (východná Európa: Bielorusko, Ukrajina, Moldavsko a Kaukaz: Azerbajdžan, Arménsko a Gruzínsko – tak ako bol zadefinovaný v návrhu nemeckého predsedníctva v Únii pod názvom „ENP Plus“)¹⁷⁸ bude predstavovať nové ťažisko pre formovanie medzinárodného systému v Európe po rozšírení Únie v rokoch 2004-2007. Súčasná úroveň diplomatického zastúpenia SR v týchto krajinách nezodpovedá ich rastúcemu medzinárodnému významu pre EÚ, NATO a posilňovaniu kapacity SR prispievať do politik obidvoch inštitúcií a presadzovať v nich vlastné videnie riešenia problémov a obhajovať slovenské záujmy. Z uvedených krajín „východného susedstva“ iba na Ukrajine a v Bielorusku má SR najvyššie zastúpenie na úrovni veľvyslanectva. ZÚ v Moskve pokrýva vzťahy s Arménskom, Azerbajdžanom a Gruzínskom. ZÚ v Ankare čiastočne agendu vzťahov s Gruzínskom a ZÚ Bukurešť vzťahy s Moldavskom. Problém diplomatického zastúpenia SR v Moldavsku je potrebné riešiť v kontexte prehodnotenia záujmov a zastúpenia SR na najvyššej úrovni v krajinách východnej dimenzie ENP, ktorých zahraničnopolitický význam bude v nasledujúcom období neustále rásť. Posilnenie zastúpenia SR v krajinách východnej dimenzie ENP by malo byť prioritou pri akýchkoľvek ďalších úvahách o možnej reforme siete ZÚ SR v súlade s vyvíjajúcou sa zahraničnopolitickou agendou a záujmami SR v ďalšom období.

2. Ako vyplýva z predchádzajúcej analýzy, vzťahy s Rumunskom rozdeľujú moldavskú politickú elitu a za predpokladu, že v Moldavsku nezostaví vládu výlučne Kresťanskodemokratická ľudová strana alebo tam nevznikne vláda s dominantným postavením KDLS, nie je možné očakávať, že sa táto situácia zmení. Moldavsko-rumunské vzťahy sú z politického hľadiska veľmi citlivé a nie je predpoklad, že v strednodobom horizonte dôjde k zmene. Z tohto pohľadu, presadzovaniu slovenských záujmov v bilaterálnej relácii s Kišiňovom ale i v kontexte poskytovania pomoci v procese európskej integrácie by v ideálnom prípade prospelo samostatné a priame diplomatické zastúpenie SR v Moldavsku na najvyššej úrovni, v menej optimálnom prípade, prepodriadenie agendy vzťahov s Moldavskom pod ZÚ v susednej krajine ENP, napr. ZÚ Kyjev. Iné riešenie je spolupráca s visehradským partnerom, ktorý má diplomatické zastúpenie v Kišiňove na úrovni veľvyslanectva, napr. Českou republikou.
3. Úrad hraničnej a cudzineckej polície SR v roku 2004 zaznamenal takmer 100 % nárast počtu zadržaných nelegálnych migrantov z Moldavska na území SR oproti predchádzajúcemu obdobiu, čo viedlo k sprísneniu vízového režimu SR pre rezidentov Moldavska.¹⁷⁹ Jednou

¹⁷⁸ Viac o nemeckom návrhu pozri – Duleba, Alexander, *Ukrajina po parlamentných voľbách 2006. Odporúčania pre politiku Európskej únie a SR*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o., Bratislava, September 2006 (štúdia vypracovaná s podporou MZV SR).

¹⁷⁹ Viac pozri – *Vyšehradské krajiny na ceste do Schengenu. Spolupráca v konzulárnej a vízovej oblasti medzi vyšehradskými krajinami pre obyvateľov Ukrajiny a Moldavska. Zistenia a odporúčania*. Štúdie k medzinárodným otázkam D 02. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o., Bratislava 2006.

z príčin zvýšeného tlaku nelegálnych migrantov z Moldavska v SR je sťažená možnosť pre občanov Moldavska vybaviť si legálne cestovné doklady na územie, keďže kvôli tomu musia cestovať do Bukurešti. Od januára 2007 sa situácia pre rezidentov Moldavska, ktorí chcú legálne cestovať na územie SR ešte viac skomplikovala. Po vstupe Rumunska do EÚ si musia najprv vybaviť víza na vstup do Rumunska, aby si mohli požiadať o slovenské víza v Bukurešti. Inými slovami, ak chcú rezidenti Moldavska cestovať do SR, musia si vybaviť nielen slovenské ale i rumunské víza. Vzhľadom na túto situáciu, otvorenie generálneho konzulátu SR v Kišiňove sa javí ako akútny problém.

- Zaradiť Moldavsko do programu Oficiálnej rozvojovej pomoci (ODA) alebo programu Oficiálnej pomoci (OA) SR; Moldavsko nie je zaradené do programu rozvojovej ani oficiálnej pomoci SR. Existuje niekoľko dôvodov na prehodnotenie tejto skutočnosti:

1. Jednou z hlavných podmienok pre poskytovanie rozvojovej pomoci je miera chudoby recipientskej krajiny. Moldavsko je najchudobnejšia európska krajina a je oveľa chudobnejšia než napr. iné postsovietske krajiny - Kazachstan alebo Kirgizsko, ktoré sú zaradené ako prioritné krajiny pre program ODA SR. Vysoká miera chudoby vyháňa rezidentov Moldavska hľadať si prácu v zahraničí. Podľa pomeru počtu pracovných migrantov k celkovému počtu obyvateľstva je Moldavsko najväčším zdrojom legálnej i nelegálnej pracovnej migrácie do krajín EÚ. Z tohto uhla pohľadu, Moldavsko bude predstavovať stále väčší problém i pre pracovný trh SR. Ak sa nezmení politika udeľovania občianstva Rumunska pre rezidentov Moldavska alebo Moldavsko nezmení zákon o štátnom občianstve z roku 2003, ktorý umožňuje dvojité štátne občianstvo, rozhodnutie SR otvoriť pracovný trh pre Rumunsko – súčasne za predpokladu, že bohatšie krajiny Únie zvolia konzervatívnejší prístup, - otvorí dvere i pre prílev pracovnej migrácie z Moldavska. Znižovanie miery chudoby a hospodársky rozvoj Moldavska, ktorý by vytváral nové pracovné príležitosti v krajine a znižoval počet pracovných migrantov je v štátnom záujme SR. Poskytnutie rozvojovej pomoci SR Moldavsku s cieľom eliminovať rastúce riziko nelegálnej pracovnej migrácie a zvyšovanie tlaku na pracovný trh v SR, by bolo preto absolútne v súlade so záujmom Slovenska.
2. Moldavsko nie je zaradené ani do programu Oficiálnej pomoci SR, ktorý sa začal realizovať v roku 2004 a v rámci ktorého SR poskytuje demokratizačnú pomoc Ukrajine a Bielorusku. Znova je potrebné upozorniť na to, že Moldavsko je „vyňaté z logiky „východného susedstva ENP“ alebo „západného SNS“ ako deklarovanej priority zahraničnej politiky SR. Zatiaľ nie sú známe relevantné argumenty, ktoré by túto výnimku z pravidla zdôvodňovali. Moldavsko zostalo v tieni politiky SR voči Ukrajine a Bielorusku, hoci nepochybne patrí regionálne i z hľadiska medzinárodného významu do tej istej skupiny krajín a čelí zo systémového hľadiska podobným problémom postkomunistického transformácie ako Ukrajina a Bielorusko. Budovanie stabilných demokratických inštitúcií je prioritou politiky EÚ vo vzťahoch s Moldavskom a SR disponuje významnými skúsenosťami v tejto oblasti. Zaradenie Moldavska do programu OA by mohlo predstavovať „program minimum“ pre pomoc SR Moldavsku, pokiaľ by sa nepodarilo zrealizovať „program maximum“ – zaradenie Moldavska do programu ODA SR. V jednom i druhom prípade by išlo o obhajobu záujmov SR a významný príspevok Slovenska do politik EÚ.

- Spolupráca s Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou; Stratégia hospodárskeho rastu a boja s chudobou (Economic Growth and Poverty Reduction Strategy), ktorú realizuje moldavská vláda v spolupráci s Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou od roku 2002, predstavuje hlavnú časť hospodárskeho programu moldavskej vlády. Keďže SR je členskou

krajinou MMF i Svetovej banky, v oboch medzinárodných finančných inštitúciách existuje priestor pre aktívne zapojenie SR do pomoci Moldavsku. MZV SR v spolupráci s Národnou bankou SR a Ministerstvom financií SR by mohlo iniciovať zapojenie slovenských expertov do aktivít oboch medzinárodných finančných inštitúcií zameraných na pomoc vláde Moldavska v oblasti boja s chudobou.

- Spolupráca s Českou republikou; Moldavsko je od roku 2005 zaradené medzi prioritné krajiny programu Oficiálnej rozvojovej pomoci Českej republiky. Bez ohľadu na to, či vôbec a kedy bude Moldavsko zaradené do programu ODA alebo OA SR, spolupráca s českou stranou vo vzťahu k Moldavsku sa javí pre SR ako prirodzené riešenie, ktoré by mohlo byť pridanou hodnotou pre českú pomoc Moldavsku, česko-slovenské vzťahy i záujmy SR. Predovšetkým preto, že záujmy Českej republiky i SR vo vzťahu k Moldavsku i smerom k politike EÚ voči Moldavsku sú identické: hospodárska a politická konsolidácia krajiny, budovanie a rozvoj demokratických inštitúcií a v konečnom dôsledku eliminácia rizika legálnej i nelegálnej pracovnej migrácie. Slovenskí experti z vládnych, mimovládnych organizácií i súkromného sektora by mohli participovať na projektoch v rámci ODA ČR pre Moldavsko. Na strane druhej, SR by mohla otvoriť svoje programy pomoci pre české subjekty zamerané na Ukrajinu, Bielorusko, Kazachstan a Kirgizsko. Ideálny formát by mohli predstavovať slovensko-české projekty v spolupráci s recipientskou krajinou, ktoré by mohli byť podporené v rámci programov pomoci ČR a SR. Samozrejme, takáto úroveň spolupráce v rámci programov ODA alebo OA by predpokladala bilaterálnu dohodu o spolupráci medzi SR a ČR pri poskytovaní rozvojovej a transformačnej pomoci na úrovni vlád oboch krajín.
- Spolupráca s Ukrajinou; SR má konkrétnu skúsenosť z poskytovania pomoci Ukrajine pri plnení cieľov Akčného plánu s EÚ. Vzhľadom na to, že Akčné plány EÚ v rámci ENP sú zamerané najmä na legislatívne a inštitucionálne reformy s cieľom priblížiť krajiny ENP k štandardom EÚ a z tohto hľadiska majú prakticky totožnú obsahovú štruktúru, bolo by vhodné zvážiť možnosť rozšírenia vybraných aktivít poskytovania pomoci SR Ukrajine pri plnení cieľov Akčného plánu i na poskytovanie rovnakej pomoci Moldavsku. Najmä v prípade aktivít zameraných na vzdelávanie a zdieľanie transformačného know-how je možné organizovať trojstranné slovensko-ukrajinsko-moldavské podujatia.
- Spolupráca s Rumunskom; vo vybraných oblastiach poskytovania pomoci Moldavsku v agende plnenia cieľov Akčného plánu s EÚ by bolo vhodné zvážiť i trojstranný formát spolupráce so zapojením Rumunska (SR-Rumunsko-Moldavsko). Spoluprácu s Rumunskom pri poskytovaní pomoci Moldavsku v rámci ENP odporúčame zamerať na nepolitickú agendu, pretože Rumunsko je „zúčastnenou stranou“ vo všetkých politických problémových témach moldavskej politiky spätých s problematikou postavenia národnostných menšín a konsolidácie multietnickej moldavskej spoločnosti. V súčinnosti s Rumunskom odporúčame zameranie na hospodárske reformy, najmä v oblasti poľnohospodárstva. Vzhľadom na to, že Česká republika má konkrétne skúsenosti z poskytovania pomoci Moldavsku v tomto kľúčovom sektore jeho ekonomiky, v tejto oblasti by bolo vhodné zvážiť i štvorstranný formát spolupráce SR-ČR-Rumunsko-Moldavsko, prípadne trojstranný formát SR-ČR-Moldavsko.

4.2 ODPORÚČANIA PRE POMOC SR MOLDAVSKU PRI PLNENÍ CIEĽOV AKČNÉHO PLÁNU S EÚ

Návrh odporúčaní pre poskytnutie pomoci SR Moldavsku pri plnení cieľov Akčného plánu s EÚ vychádza po prvé, zo skúseností SR pri poskytovaní rovnakej pomoci Ukrajine¹⁸⁰ a po druhé, z oblastí pre spoluprácu medzi Moldavskom a EÚ dohodnutých v Akčnom pláne z februára 2005.¹⁸¹ Podobne ako i v prípade odporúčaní pre pomoc Ukrajine, návrh vychádza z princípu „best practices“ SR, t.j. zameriava sa iba na oblasti, v ktorých SR má konkrétnu prístupovú resp. transformačnú skúsenosť pozitívne ocenenú zo strany EÚ v prístupovom procese, prípadne skúsenosť z realizácie reforiem, ktoré boli pozitívne ocenené medzinárodnými inštitúciami. Zároveň platí, že návrh nepokrýva všetky oblasti spolupráce medzi EÚ a Moldavskom tak ako sú definované v Akčnom pláne ale sústreďuje sa na iba tie oblasti, ktoré predstavujú prioritný záujem Moldavska. Poradie navrhovaných opatrení na poskytnutie pomoci zo strany SR preto nekopíruje štruktúru Akčného plánu. Navrhované opatrenia sú členené do troch skupín zoradených v poradí, ktoré zohľadňujú prioritné záujmy Moldavska tak ako boli identifikované v tejto štúdii (boj s chudobou a hospodársky rozvoj -v tomto kontexte najmä vysoká zraniteľnosť moldavskej ekonomiky od vonkajších faktorov; ďalej, problém územnej integrity a s ňou spojený fenomén etnického separatizmu a potreby konsolidácie multietnickej moldavskej spoločnosti a nakoniec, budovanie a rozvoj demokratických inštitúcií).

Počet navrhovaných opatrení pre pomoc SR Moldavsku pri plnení cieľov Akčného plánu s EÚ je preto oveľa menší než bol podobný návrh v prípade Ukrajiny.¹⁸² Hlavné dôvody prečo sme zvolili tento postup sú - existujúci stav slovensko-moldavských vzťahov, ktorý ani na jednej ani na druhej strane nepatrí k prioritám zahraničnej politiky, obmedzená kapacita SR ako aktéra vo vzťahu k Moldavsku, vzhľadom na to, že Moldavsko nie je zaradené do programov ODA a OA SR a SR nemá v krajine zastúpenie na najvyššej diplomatickej úrovni a najmä, návrh sa sústreďuje iba na tie oblasti Akčného plánu kde – vychádzajúc z vyššie uvedenej analýzy - existuje reálny predpoklad, že moldavská vláda bude mať politickú vôľu i záujem spolupracovať so SR a akceptovať ponúkanú pomoc.

I. Boj s chudobou a hospodársky rozvoj

Problém boja s chudobou, hospodárskeho rozvoja a zlepšovania kvality života obyvateľstva v prípade Moldavska má niekoľko rozmerov. Ak by sme mali za kritérium poradia zvoliť naliehavosť ich riešenia z pohľadu záujmov moldavskej vlády, dostali by sme nasledujúci výsledok. Na prvom mieste, by išlo najmä o diverzifikáciu zahraničného obchodu a predovšetkým exportu, t.j. prístupu moldavskej poľnohospodárskej produkcie na trhy EÚ, ktorá bezprostredne súvisí s reformou poľnohospodárstva - kľúčového sektora moldavskej ekonomiky, na druhom mieste, o skvalitnenie systému verejných financií, znižovania vnútorného dlhu i posilnenia schopnosti splácania vonkajšieho dlhu, zlepšenie regulačného rámca ekonomiky a skvalitnenie podnikateľského prostredia a v tomto kontexte najmä boja s korupciou, ktorá paralyzuje štátne inštitúcie i ekonomiku.

- Odporúčanie: Prioritne poskytnúť pomoc pri plnení cieľov stanovených v kapitole 2.4. (Akčného plánu) „Záležitosti týkajúce sa obchodu, fungovania trhu a regulačných reforiem“ a sústreďiť sa na časti – (25) a (30)

¹⁸⁰ Pozri – Antušová, Bilčík, Duleba, 1995.

¹⁸¹ *EU/Moldova Action Plan*. European Commission, February 2005 (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en).

¹⁸² Antušová, Bilčík, Duleba, 1995.

(25) Podpora exportnej kapacity Moldavska a diverzifikácie exportovaných produktov

Zdôvodnenie: prioritným cieľom moldavskej vlády v rokovaní s EÚ o liberalizácii obchodu je dosiahnuť zo strany EÚ poskytnutie „autonómnych obchodných preferencií“ (Autonomous Trade Preferences - ATP), ktoré by znamenali zavedenie asymetrického obchodného režimu s EÚ a tým i väčšie uplatnenie moldavskej produkcie na trhoch EÚ. Od 1. januára 2006 Moldavsko profituje zo zaradenia do GSP+ schémy (Generalized System of Preferences) obchodných vzťahov s EÚ na základe splnenia podmienok týkajúcich sa opatrení v agende „dobrej správy“ (good governance) a udržateľného rozvoja. GSP+ schéma predstavuje medzistupeň k ATP schéme obchodu s EÚ. Pomoc SR poskytnutá pri splnení podmienok Akčného plánu v kapitole 2.4.1. Pohyb tovaru a najmä (25) Podpora exportnej kapacity Moldavska by bola zo strany moldavskej vlády určite pozitívne ocenená, pretože splnenie podmienok EÚ stanovených v tejto kapitole Akčného plánu je podmienkou na poskytnutie Moldavsku obchodných preferencií v súlade s ATP schémou.

Návrh pomoci: zdieľanie skúseností SR (legislatíva, inštitucionálne zabezpečenie) v oblasti zosúladenia systému kontroly pôvodu tovaru, vydávania certifikátov, licencií a colnej kontroly so štandardmi EÚ.

Forma pomoci: vzdelávacie podujatia, výmenné študijné pobyty slovenských a moldavských expertov.

Poskytovatelia: Ministerstvo hospodárstva SR, Colná správa SR, Slovenská obchodná a priemyselná komora.

(30) Sanitárne a fytosanitárne otázky

Zdôvodnenie: splnenie noriem EÚ z hľadiska kvality a bezpečnosti potravinárskych výrobkov je základným predpokladom pre možnosť ich uplatnenia na trhoch EÚ a tým i diverzifikácie moldavského exportu, zníženia rizika nepriaznivých dopadov vonkajších faktorov na zahraničný obchod Moldavska a stabilizácie ekonomiky. Akčný plán v časti (30) obsahuje osem opatrení, ktoré má Moldavsko implementovať v tejto oblasti, počínajúc konvergenciou princípov hygieny vo výrobnom procese v poľnohospodárstve (týka sa rastlinnej i živočíšnej výroby) až po opatrenia týkajúce sa sanitárnej a fytosanitárnej kontroly na štátnych hraniciach. Opatrenia sa týkajú legislatívy a inštitucionálneho zabezpečenia kvality a bezpečnosti potravinárskych výrobkov.

Návrh pomoci: zdieľanie skúseností a „know how“ SR z implementácie noriem EÚ v oblasti potravinovej bezpečnosti počínajúc výrobným procesom až po obchod s potravinami a zvieratami.

Forma pomoci: študijný pobyt expertov z Moldavska v SR.

Poskytovatelia: Ministerstvo pôdohospodárstva SR, Štátna veterinárna a potravinová správa SR, Ústredný kontrolný a skúšobný ústav poľnohospodársky, Agentúra Slovenskej akadémie poľnohospodárskych vied, Technický a skúšobný ústav pôdohospodársky (ďalšie rezortné inštitúcie), Slovenská poľnohospodárska a potravinová komora, Colná správa SR a pod.

- Odporúčanie: Poskytnúť pomoc pri plnení cieľov stanovených v kapitole 2.3. „Ekonomické a sociálne reformy a rozvoj“, prioritne v častiach: (19) Udržanie hospodárskeho rastu, konsolidácia verejných financií a riešenie problému verejného dlhu, (20) Fungujúce trhové hospodárstvo, (22) Regionálny rozvoj a rozvoj vidieka.

- Zdôvodnenie: Jedným z kľúčových faktorov, ktorý ohrozuje stabilitu moldavskej ekonomiky je nekvalitný systém verejných financií. Vysoký vnútorný i vonkajší dlh krajiny, neefektívny rozpočtový systém a ďalšie problémy týkajúce sa finančnej, menovej politiky a systému verejných financií sa veľkou mierou podieľajú na zvyšovaní rizík makroekonomickej stability moldavskej ekonomiky. Pre dosiahnutie rovnováhy verejných financií i udržanie schopnosti Moldavska splácať svoj vonkajší dlh je nevyhnutná zásadná reforma rozpočtového systému a prísna finančná a menová politika. Slovensko má veľmi cenné skúsenosti z reformy rozpočtového systému, uplatňovania prísnej finančnej i menovej politiky, ktoré by mohli byť moldavskej vláde veľmi užitočné. To isté sa týka slovenských skúseností z implementácie štrukturálnych reforiem, privatizácie, regulačnej reformy a opatrení na skvalitnenie podnikateľského prostredia i plánovania regionálneho rozvoja.

(19) Udržanie hospodárskeho rastu, konsolidácia verejných financií a riešenie problému verejného dlhu

Návrh pomoci: zdieľanie skúseností z reformy systému verejných financií, tvorby štátneho rozpočtu, fiškálnej a menovej politiky, bankovej reformy

Forma pomoci: lektorský pobyt slovenských expertov v Moldavsku, zapojenie slovenských expertov do programu MMF a Svetovej banky pre Moldavsko „Stratégia pre hospodársky rast a redukcia chudoby“

Poskytovatelia: Ministerstvo financií, Národná banka SR

(20) Fungujúce trhové hospodárstvo

Návrh pomoci: zdieľanie poznatkov a skúseností z implementácie legislatívy upravujúcej podmienky slobodnej hospodárskej súťaže, protimonopolných opatrení, činnosti a fungovania Protimonopolného úradu SR, štrukturálnych reforiem a privatizácie, zlepšovania investičného prostredia a rozvoja bilaterálneho obchodu

Forma pomoci: lektorské pobyty slovenských expertov v Moldavsku; zorganizovanie okrúhleho stola slovenských a moldavských podnikateľov s cieľom identifikovať administratívne prekážky pre rozvoj hospodárskej a obchodnej spolupráce medzi SR a Moldavskom

Poskytovatelia: Protimonopolný úrad SR, Ministerstvo financií SR, Ministerstvo hospodárstva SR, Úrad pre reguláciu sieťových odvetví SR, SOPK, Fond národného majetku SR, Ministerstvo zahraničných vecí SR

(22) Regionálny rozvoj

Návrh pomoci: poskytnutie pomoci pri príprave Národnej stratégie regionálneho rozvoja Moldavska na základe slovenských skúseností v oblasti plánovania regionálneho rozvoja, vrátane čerpania fondov EÚ na regionálny rozvoj

Forma pomoci: pobyt expertov Agentúry pre výstavbu a regionálny rozvoj Moldavska v SR

Poskytovateľ: Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, regionálne rozvojové agentúry, VÚC

- Odporúčanie: Poskytnúť pomoc pri plnení cieľov v kapitole 2.1. „Politický dialóg a reformy“, časť (3) Zabezpečiť efektívnosť boja proti korupcii.

(3) Zabezpečiť efektívnosť boja proti korupcii

Zdôvodnenie: v štruktúre Akčného plánu je problematika boja s korupciou zaradená do prvej „politickej“ kapitoly, avšak vzhľadom na skutočnosť, že korupcia je jednou z hlavných príčin a súčasne sprievodným faktorom vysokej miery chudoby v Moldavsku, navrhujeme zaradiť pomoc SR v tejto agende prioritného významu pre ďalší hospodársky rozvoj krajiny do skupiny opatrení pomoci týkajúcich sa hospodárskeho rastu a boja s chudobou.

Návrh pomoci: zdieľanie poznatkov a skúseností SR z prípravy a realizácie Národného programu boja proti korupcii a príslušnej slovenskej legislatívy (najmä informačný zákon, príslušné zmeny v trestnom poriadku SR, legislatíva týkajúca sa verejného obstarávania, konfliktu záujmov, štátnej služby a pod.), rovnako ako i skúseností zo spolupráce medzi štátnymi úradmi a mimovládnyimi organizáciami pri potláčaní korupcie v SR.

Forma pomoci: lektorský pobyt slovenských expertov v Moldavsku; spolupráca slovenských a moldavských mimovládnych organizácií

Poskytovatelia: Ministerstvo spravodlivosti SR, Ministerstvo vnútra SR, Transparency International Slovensko

II. Konsolidácia multietnickej spoločnosti

- Odporúčanie: poskytnúť pomoc pri plnení cieľov kapitoly 2.1. „Politický dialóg a reformy“, časť (4) Zabezpečiť rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, vrátane práv osôb patriacich k národnostným menšinám v súlade s medzinárodnými a európskymi normami. Akčný plán predpokladá, že Moldavsko vypracuje a implementuje Národný akčný plán na ochranu práv národnostných menšín. Slovensko má bohaté skúsenosti v tejto oblasti a systém ochrany práv príslušníkov národnostných menšín v SR patrí k najviac rozvinutým v Európe.

(4) Zabezpečiť rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, vrátane práv osôb patriacich k národnostným menšinám v súlade s medzinárodnými a európskymi normami

Zdôvodnenie: spolupráca medzi EÚ a Moldavskom v otázke riešenia podnesterského konfliktu patrí medzi priority Akčného plánu. Z analýzy podnesterského problému i zložitého vývinu moldavskej spoločnosti od rozpadu ZSSR však vyplýva, že problém podnesterského alebo gagauzského etnického separatizmu má oveľa hlbšie a širšie súvislosti, ktoré sa týkajú postavenia a práv národnostných menšín v Moldavsku. Podnesterský konflikt je dôsledkom, nie príčinou problému etnického separatizmu v krajine. Pre politickú stabilitu Moldavska, ktorá je predpokladom hospodárskej stability, je nevyhnutné systémové a dlhodobé riešenie postavenia a práv národnostných menšín s cieľom dosiahnuť konsolidáciu Moldavska ako multietnickej a občianskej spoločnosti.

Návrh pomoci: zdieľanie skúseností z legislatívnej úpravy a zabezpečenia práv osôb patriacich k národnostným menšinám v SR, fungovania organizácií združujúcich a zastupujúcich predstaviteľov národnostných menšín, vrátane verejného financovania ich kultúrnych a vzdelávacích aktivít, činnosti Rady pre národnostné menšiny a etnické skupiny

Forma pomoci: študijný pobyt predstaviteľov Úradu pre medzietnické vzťahy Moldavska v SR

Poskytovatelia: Ministerstvo školstva SR, Ministerstvo kultúry SR, Rada pre národnostné menšiny a etnické skupiny, organizácie združujúce predstaviteľov národnostných menšín v SR

III. Budovanie demokratických inštitúcií

- **Odporúčanie:** poskytnúť pomoc pri plnení cieľov kapitoly 2.1. „Politický dialóg a reformy“ so zameraním na časti: (1) Posilniť stabilitu a efektívnosť inštitúcií garantujúcich demokraciu a vládu zákona, (2) Prehodnotiť existujúcu legislatívu s cieľom posilniť nezávislosť a efektívnosť súdnictva, vrátane nezávislosti prokuratúry, (9) Zabezpečiť rešpektovanie slobody vyjadrovania a (10) Zabezpečiť slobodu združovania a rozvoj občianskej spoločnosti. V časti (1) odporúčame sústrediť sa na pomoc v otázke administratívnej reformy a rozvoja samosprávy, v časti (2) na skúsenosti SR z reformy súdnictva, v časti (9) na legislatívnu úpravu a fungovanie verejnoprávnych médií a v časti (10) na rozvoj tretieho sektora a budovanie partnerstiev so štátnym a súkromným sektorom.

(1) Posilniť stabilitu a efektívnosť inštitúcií garantujúcich demokraciu a vládu zákona

Návrh pomoci: poskytnúť pomoc a poradenstvo pri realizácii administratívnej reformy a posilňovania miestnej samosprávy v Moldavsku prostredníctvom zdieľania skúseností z realizácie administratívnej a územno-správnej reformy v SR.

Forma pomoci: školenie a študijný pobyt pracovníkov Ministerstva vnútra a Ministerstva pre lokálnu verejnú správu Moldavska v SR.

Poskytovatelia: Úrad vlády SR, ZMOS, VÚC

(2) Prehodnotiť existujúcu legislatívu s cieľom posilniť nezávislosť a efektívnosť súdnictva, vrátane nezávislosti prokuratúry

Návrh pomoci: zdieľanie skúseností z reformy súdnictva a prokuratúry v SR

Forma pomoci: školenie a študijný pobyt pracovníkov Ministerstva spravodlivosti, Najvyššieho súdu, Združenia sudcov a Generálnej prokuratúry Moldavska zameraný na reformy a fungovanie súdnictva v SR

Poskytovatelia: Ministerstvo spravodlivosti SR, Najvyšší súd SR, Združenie sudcov Slovenska, Generálna prokuratúra SR.

(9) Zabezpečiť rešpektovanie slobody vyjadrovania

Návrh pomoci: expertné konzultácie v agende legislatívnej úpravy, fungovania a financovania verejnoprávnych médií v SR

Forma pomoci: študijný pobyt predstaviteľov Ministerstva pre informačný rozvoj Moldavska, štátnych televíznych a rozhlasových spoločností v SR

Poskytovatelia: Rada pre rozhlasové a televízne vysielanie, STV a Slovenský rozhlas

(10) Zabezpečiť slobodu združovania a rozvoj občianskej spoločnosti

Návrh pomoci: prezentácia slovenských skúseností z rozvoja tretieho sektora v SR (legislatíva, financovanie, budovanie partnerstva so súkromným a štátnym sektorom)

Forma pomoci: vyslanie slovenských lektorov do Moldavska a poznávací pobyt predstaviteľov moldavských MVO v SR

Poskytovatelia: Ministerstvo zahraničných vecí SR, Ministerstvo spravodlivosti SR, Ministerstvo financií, vybrané slovenské MVO.

Spolu tento návrh obsahuje 11 odporúčaní na konkrétne aktivity SR pre poskytnutie pomoci Moldavsku pri plnení cieľov Akčného plánu s EÚ, pri ktorých existuje najväčší predpoklad záujmu a politickej vôle moldavskej vlády akceptovať pomoc zo strany SR.

IV. Iné odporúčania pre politiku SR v agende EÚ

- Problémom bilaterálneho obchodného vzťahu medzi EÚ a Moldavskom je skutočnosť, že napriek tomu, že Moldavsko je zahrnuté v systéme *Generalised System of Preferences+* (GSP+), z ktorého profituje od 1. januára 2006, Európska únia zostáva relatívne uzavretým trhom pre Moldavsko v takej dôležitej komodite pre moldavské hospodárstvo ako je produkcia vína. Otvorenie sa importom z Moldavska by predstavovalo zanedbateľný dopad na doterajšie fungovanie trhu EÚ s vínom. SR by sa mala zasaadiť za takýto krok, ktorý by znamenal zásadný hospodársky i politický impulz pre priblíženie sa Moldavska k Európskej únii.
- V decembri 2006 Európska komisia oznámila, že v rámci ENPI Moldavsko dostane 209 miliónov euro v období 2007 – 2010. Navyše EK navrhla Rade, aby schválila dodatočnú makroekonomickú pomoc Moldavsku na roky 2007 – 2008 vo výške 45 miliónov euro.¹⁸³ Zvýšená finančná pomoc bez reformy politických a hospodárskych inštitúcií Moldavska sa však ľahko môže minúť pozitívnym účinkom pri rozvoji užších väzieb medzi úniou a Kišiňovom. Moldavsko potrebuje momentálne hlavne ústretový signál v oblasti obchodných väzieb zo strany Európskych spoločenstiev, ktoré zostávajú uzavreté v citlivých poľnohospodárskych komoditách. Takisto rozšírenie EÚ o Bulharsko a Rumunsko 1. januára 2007 môže priniesť nové impulzy pre spoluprácu EÚ a Moldavska. SR by však okrem podpory voľnému obchodu s tovarom medzi EÚ a Moldavskom mala takisto podporiť posilnenie inštitúcií moldavskej štátnosti, ktoré paradoxne súčasná rumunská politika (ponuka Bukurešti rumunského občianstva pre občanov Moldavska) skôr podkopáva.
- Vymenovanie Kálmána Mizseia za EUSR predstavuje príležitosť pre presadenia aktívnej účasti diplomacie SR v Moldavsku. MZV SR môže pri presadzovaní diplomatov SR pre prácu v štruktúrach EÚ v Moldavsku využiť priame kontakty s Kálmánom Mizseiom, ktorý dlhodobo pôsobil v Bratislave, keď tu v rokoch 2001 – 2006 pracoval ako riaditeľ regionálneho úradu UNDP pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov (SNŠ).

4.3 POLITIKA SR V OTÁZKE RIEŠENIA PODNESTERSKÉHO KONFLIKTU

Nasledujúci text vychádza z analýzy vypracovanej v druhej kapitole tejto štúdie. Jeho cieľom je sumarizácia hlavných medzinárodných bezpečnostných aspektov podnesterského konfliktu, ktoré majú dopad/vplyv na zahraničnú a bezpečnostnú politiku SR, a ktoré by mala/mohla zohľadňovať slovenská diplomacia pri formulovaní postojov SR v tejto otázke na pôde Európskej únie, pri bilaterálnych rokovaniach so zainteresovanými stranami, vrátane krajín, ktoré majú dosah na riešenie konfliktu a príslušných multilaterálnych fórach:

¹⁸³ *European Commission announces substantial increase in financial assistance to the Republic of Moldova*, IP/06/1754, Brusel, 12. decembra 2006.

- V čiernomorskej oblasti došlo k rámcovej del'be úloh medzi EÚ a NATO, čo je prejavom efektívnej transatlantickej spolupráce medzi európskymi spojencami a USA. V záujme SR je pokračovanie tejto spolupráce a koordinovanie aktivít EÚ a NATO takým spôsobom, aby došlo k vzájomnému posilňovaniu a podpore pozícií európskych krajín a USA vo vzťahu k Ruskej federácii a Ukrajine nielen v otázke Podnesterska, ale aj v ďalších otázkach spoločného záujmu.
- Bezpečnostnú stabilitu, demokratizáciu a hospodársky rozvoj štátov okolo Čierneho mora je možné dosiahnuť len prostredníctvom spolupráce so všetkými zaangażovaným aktérmi. V prípade Moldavska a podnesterského konfliktu sú týmito kľúčovými politickými aktérmi Ruská federácia a Ukrajina, ktoré majú priamy vplyv na riešenie problému Podnesterska. V slovensko-ukrajinských a slovensko-ruských vzťahov by bolo potrebné zohľadňovať spoločné pozície v rámci EÚ a efektívne využiť aj bilaterálnu platformu na prezentovanie európskej koncepcie riešenia otázky Podnesterska.
- Riešenie podnesterského konfliktu si zo strany EÚ vyžaduje uplatňovanie dlhodobej stratégie, ktorá by sa v rámci Európskej susedskej politiky dôsledne implementovala vo vzťahu k Moldavsku s cieľom podporiť jeho postupné približovanie sa k európskym politickým a hospodárskym štandardom. Urovanie separatistického problému v Podnestersku je len jednou z podmienok úspešného napredovania komplexných reforiem v Moldavsku, ktoré by túto krajinu transformovali na politicky stabilného a hospodársky konsolidovaného suseda EÚ. Slovenská republika by preto mala podporovať perspektívu eventuálneho členstva Moldavska v EÚ, čo môže poslúžiť ako jeden z najúčinnějších motivačných faktorov pre pokračovanie vnútorných zmien v tejto krajine.
- Vnútropolitické a medzinárodné reálie súčasnej situácie si vyžadujú rozvíjanie spolupráce s oboma stranami konfliktu, pretože jednostranný prístup sankcionujúci predstaviteľov Tiraspoľa a preferujúci centrálnu vládu v Kišineve nemôže viesť k diplomatickému úspechu a k definitívnemu vyriešeniu tejto otázky. Autoritatívny charakter podnesterského režimu je nesporný a predstavuje jednu z hlavných prekážok pre urovanie konfliktu. Ovplyvňovanie vnútornej politickej a hospodárskej situácie v Podnestersku by preto malo ostať jednou z priorít EÚ aj v nasledujúcom období. Popri využití reštriktívnych nástrojoch bude potrebné vytvoriť aj motivačné nástroje. Tie by mali mať ekonomický charakter a smerovali by na predstaviteľov miestnej podnikateľskej vrstvy v Podnestersku, ktoré predstavujú potenciálnu alternatívu voči súčasnej vládnej garnitúre. V krátkodobom časovom horizonte rokov 2007 – 2008 by EÚ mala podnesterským politickým a najmä hospodárskym elitám demonštrovať, že súčasný status-quo už nie je pre nich taký výhodný ako v minulosti.
- Rovnako aj administratíva prezidenta Vladimíra Voronina by mala pre EÚ predstavovať kľúčový cieľ politického úsilia. Dosiahnutie riešenia separatistického konfliktu je totiž blokované takými vnútornými problémami moldavskej vlády ako je vysoká miera korupcie, neschopnosť zlepšiť podnikateľské prostredie, prevaha rétorickej spolupráce s EÚ nad praktickou a deklaratívno-formalistický prístup k uskutočňovaniu reforiem. Tieto limity sa prejavujú aj v prípade strategickej orientácie Moldavska na integráciu do EÚ, ktorá sa zatiaľ javí skôr ako oportunistické opatrenie administratívy prezidenta Voronina, než ako dlhodobý a stabilný vektor moldavskej zahraničnej politiky. EÚ a jej členské štáty by mali vytvárať vyvážené vzťahy ako k súčasnej moldavskej vládnej elite, tak aj k miestnej opozícii a mali by intenzívne podporovať rozvoj moldavskej občianskej spoločnosti. V strednodobom časovom horizonte je v záujme EÚ volebná výmena vládnej elity, ktorá môže zlepšiť vnútropolitickú situáciu v Moldavsku a prispieť aj k riešeniu podnesterského problému.

- V súvislosti s riešením podnesterského problému stojí pred členskými krajinami EÚ výzva zladit' ruské a euro-americké diskurzívne protichodné vnímanie princípov, na ktorých by sa sformovala bezpečnostná architektúra v celom čiernomorskom regióne. Vyvážený model politických, hospodárskych a vojenských vzťahov medzi zaangažovanými aktérmi by mal byť vytvorený na základe obojstranne prijateľných kompromisov a vzájomne výhodne spolupráce. Tento model kooperatívnej bezpečnosti by mohol byť v prípade Moldavska založený na dvoch kľúčových predpokladoch, ktoré by umožnili politické urovanie konfliktu v Podnesterku: 1) zmluvne garantovaná neutralita Moldavska, 2) stiahnutie ruských vojenských jednotiek z moldavského územia.
- Prvým predpokladom by malo byť zachovanie doterajšej zhody na teritoriálnej integrite Moldavska v jeho súčasných medzinárodne uznávaných hraniciach. Táto zhoda by mala byť rozšírená o garancie neutrálneho statusu Moldavska, ktorý je už zahrnutý do moldavskej ústavy. Z hľadiska členských krajín EÚ a NATO v súčasnosti a ani v strednodobej budúcnosti neexistuje bezpečnostná potreba integrovať Moldavsko do svojich vojenských štruktúr. Neutrálny status by však v dlhodobom časovom horizonte nevyklučoval eventuálny vstup Moldavska do EÚ. Taktiež pre Ukrajinu by to mohlo byť výhodné riešenie, ktoré by urovnalo problém Podnesterska a nespravilo by z neho precedens pre oživenie latentného rizika separatizmu v niektorých ukrajinských oblastiach.
- Druhým predpokladom by bolo splnenie záväzkov Ruskej federácie z Istanbulského summitu OBSE z roku 1999 a stiahnutie jej vojenských jednotiek z Moldavska. Pred EÚ stojí v tejto súvislosti výzva vytvoriť v spolupráci s Ruskou federáciou a Ukrajinou nový formát mierovej misie v Podnesterku, ktorý by vyhovoval všetkým zaangažovaným stranám. Súčasná bezpečnostná situácia v zóne podnesterského konfliktu si už nevyžaduje nasadenie vojenského kontingentu, takže medzinárodná misia by mohla mať policajný a pozorovateľský charakter. Tieto tzv. mierové konsolidačné sily (Peace Consolidation Forces) by mali pôsobiť pod spoločným velením EÚ a Ruskej federácie. Ich fungovanie by mohlo byť prvým príkladom spolupráce EÚ a Ruskej federácie na operačnej úrovni a vytvorilo by pozitívny precedens pri vytváraní tzv. „Spoločného priestoru vonkajšej bezpečnosti“.
- Koncepcia neutrality bola v 90-tych rokoch 20.storočia príznakom tradičného strategického myslenia a pre bývalé štáty Varšavskej zmluvy a Pobaltské krajiny nepredstavovala vhodnú alternatívu zaistenia ich bezpečnosti. Avšak v súčasnosti, skoro dve desaťročia po skončení Studenej vojny a v prípade takých post-sovietskych republík ako Moldavsko, má táto koncepcia už novú náplň. Neutrálny charakter Moldavska by mohol predstavovať prijateľný kompromis pre všetkých zaangažovaných aktérov. Eventuálna moldavská neutralita nie je v rozpore z dlhodobými cieľmi európskych krajín a USA, pretože hlavným predmetom ich bezpečnostného záujmu v čiernomorskej oblasti je Ukrajina. Jej strategická orientácia na spoluprácu s EÚ a NATO predstavuje najdôležitejší predpoklad fungovania takej regionálnej bezpečnostnej architektúry, ktorá zodpovedá predstavám európskych krajín a USA.
- Súhlas členských štátov EÚ a NATO s garantovaním neutrality Moldavska môže byť spôsobom, ako dosiahnuť definitívne stiahnutie vojenských jednotiek Ruskej federácie z moldavského územia. Takýto model vyriešenie problému Podnesterska by taktiež eliminovalo možnosť, žeby Ruská federácia v budúcnosti zmenila svoj politický kurz a oficiálne uznala tamojší režim, čím by vytvorila regionálne ohnisko napätia ohrozujúce ako Ukrajinu, tak aj východné hranice EÚ a NATO. Takýto scenár nie je vylúčený obzvlášť v súvislosti s riešením otázky konečného statusu Kosova. Eventuálne uznanie kosovskej nezávislosti zo strany európskych krajín a USA by Ruská

federácia mohla považovať za dostatočný precedens na uskutočnenie jednostranných krokov pri uznaní nezávislosti separatistických oblastí na území Moldavska a Gruzínska.

- V priebehu roku 2007 sa definitívne vyriešenie podnesterskej otázky dá očakávať len s malou pravdepodobnosťou. Európska únia by sa mala pripraviť na dlhodobjší politický proces, prostredníctvom ktorého by postupne presadzovala svoju koncepciu urovnania problému Podnesterska. Realizácia tejto koncepcie a jej jednotlivých krokov si však vyžaduje dostatočnú politickú vôľu členských krajín EÚ a ich zhodu na spoločnom postupe. V praxi však EÚ tieto predpoklady naplňa len v obmedzenej miere a dosť často sa prejavuje tendencia riešiť vzťahy s Ruskou federáciou bez prepojenia na otázku Podnesterska. Slovenská republika by mala v spolupráci s ostatnými novými členskými krajinami EÚ vyvíjať tlak na väčšie európske štáty, ktoré už tradične inklinujú k bilaterálnym formátom vzťahov s Ruskou federáciou a sú pripravené robiť Moskve ústupky s cieľom presadiť svoje partikulárne ciele.

5 LITERATÚRA

„1/6 časť suši: Kišinev gonitsia za Kijevom“. *Lenta.ru*, 29.4.2005.

Anderson, Elisabeth, „Backward, Forward, or Both?: Moldovan Teachers' Relationship to the State and the Nation“, in *European Education*, Vol. 37, No. 3/Fall 2005.

Andrescu, Gabriel, Valentin Stan, Renate Weber, „Romania's Relations with the Republic of Moldova“. *International Studies*, 30 octombrie 1994.

Andrijevskej, Vitalij, „Moldova 2006. Itogi političeskogo goda“. *Press-obožrenije*, 25.12.2006.

Antušová, Aneta, Vladimír Bilčík, Alexander Duleba, *Vzťahy Európskej únie s Ukrajinou. Agenda pre Slovenskú republiku*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o., Bratislava, September 2005 (štúdiá vypracovaná s podporou MZV SR).

Asociacija učenyh Moldovy im. N. Milesku-Spetaru, *Istorija Respubliki Moldova. S drevnejšich vremen do našich dnej*. Kišinev: Elan-Poligraf, 2002.

[Association for Participatory Democracy "ADEPT"](http://www.e-democracy.md/) (<http://www.e-democracy.md/>); *Democracy.md* (<http://www.alegeri2005.md/>).

„Basescu Plan: Actions supporting unification with Romania held in Chisinau“. *Regnum*, 30.10.2006.

Bocan, Igor, „Post-election reflections“, *Democracy.md*, 14.3.2005.

Bocan, Igor, „Šancy demokratizaciji Respubliki Moldova“, *Democracy.md*, 23.3.2005.

Bocan, Igor, „Presidential elections“, *Democracy.md*, 7.4.2005.

Bocan, Igor, „Otvetvlenije oranževoj evoluciji“? *Democracy.md*, 21.12.2005.

Boonstra, J., *From a Weak State to a Reunified Moldova*. Research Paper No. 23, NATO Defense College, Rome 2005.

Brown, James Christian, and Lucian Boia, *History and Myth in Romanian Consciousness*. Central European University Press, 2001.

Bruter, Vladimir, *Političeskije procesy v Moldove v 1988 – 2003 gg*. Meždunarodnyj institut gumanitarno-političeskich issledovanij, Moskva, 2005.

Bukarskij, Vladimir, „Vystradannaja respublika“, in *Pravaja.ru*, 2 sent'abria 2005 g.

Büscher, Klemens, „Moldova After the Parliamentary Elections: A Second Chance for Reform“, in *South-East Europe Review*, 3/1998.

Ciscel, Matthew, H., „Language and identity in post-Soviet Moldova“, in Bent Preisler, Anne Fabricius, Hartmut Haberland, Susanne Kjaerbeck, and Karen Risager, eds., *The Consequence of Mobility*. Roskilde: Roskilde University, Department of Language and Culture, 2005.

Corruption and the Quality of Governance: the Case of Moldova. Transparency International – Moldova, 2001.

Crowther, William, „The Politics of Ethno-National Mobilization: Nationalism and Reform in Soviet Moldavia“, in *Russian Review*, Vol. 50, No. 2 (Apr., 1991).

Crowther, William, „Moldova: caught between nation and empire“, in Bremmer, Ian, and Ray Taras, eds., *New States, New Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).

Cukrowski, Jacek, Radzislawa Gortat, Piotr Kazmierkiewicz, *Moldova: Assessment of Civil Society and Democratic Institutions*. Center for Social and Economic Studies, Warsaw, November 2003.

Čermenskyj, A., „Forsirovanije s Dnestra“, *Russkij Nesweek*, No.35/2006, Moskva.

Declaration of parties and social-political organizations concerning the accession of the Republic of Moldova to the European Union, 10 May 2000 (<http://xiv.parlament.md/en/news/>).

Dinamizm kulturnogo strojitel'stva v Sovetskoj Moldaviji. Kišňov, 1984.

Dorofejeva, Anna, „Moldavija postavilas Rossiji“. *Gazeta.ru*, 3.10.2006.

Duleba, Alexander, *Ukrajina po parlamentných voľbách 2006. Odporúčania pre politiku Európskej únie a SR*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o., Bratislava, September 2006 (štúdia vypracovaná s podporou MZV SR).

Dura, George, „Voronin's Stability and Security Pact – Yet Another Balancing Act?“, *Eurojournal.org*, September 2004.

Dura, George, „EU membership gives Romania new opportunities in its relations with Moldova“. *CEPS*, Brussel, January 2007.

EU/Moldova Action Plan. European Commission, February 2005 (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en).

European Commission (http://ec.europa.eu/comm/external_relations/moldova).

European Union Border Assistant Mission to Moldova and Ukraine (<http://www.eubam.org/>).

From Ethnopolitical Conflict to Inter-Ethnic Accord in Moldova, European Centrum for Minority Issues, Flensburg 1998.

Gagauzskij narod. Istoričeskaja spravka (<http://www.ato-gagauzia.narod.ru/> - oficiálna internetová stránka Gagauzskej autonómie).

Gamova, Svetlana, „Moldavija vnov razdelilas“. *Nezavisimaja gazeta*, 18.7.2006.

Gamova, Svetlana, „Domašneje zadanije prozapadnogo komunista. Prezident Moldaviji sdaval v Kremle ekzamen na lojalnost“. *Nezavisimaja gazeta*, 9.8.2006.

Gamova, Svetlana, „Prezidentskij podarok“. *Nezavisimaja gazeta*, 8.12.2006.

Gamova, Svetlana, „Moldavane berut Jevropu šturmom“. *Nezavisimaja gazeta*, 17.1.2007.

Gamova, Svetlana, „Kišňov stal vyjezdnyj“. *Nezavisimaja gazeta*, 5.2.2007.

Gamova, Svetlana, „Moldavija stanovitsia rumynskoj“, *Nezavisimaja gazeta*, 14.2.2007.

Giurescu, D., "Romania in the Second World War", *The Journal of Military History*, No.1 (January 2001), Society for Military History, Lexington.

Government Program 2005-2008. Government of Romania, 2005 (<http://www.guv.ro/>).

Gribincea, Argentina and Mihai Grecu, *Moldova: Situation Analysis and Trend Assessment*. Writenet Report, October 2004.

Gribincea, Argentina, „Moldovenism: the State Ideology of the Republic of Moldova“, *Moldova.org*, 6 December 2006.

Hanne, G., *The OSCE Mission to Moldova and its Role in the Resolution of the Transnistrian Conflict*, CIARI, Portugal 2002.

Hill, W., *The 1999 OSCE Istanbul Summit Decisions on Moldova and Georgia* (<http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?id=19098>).

Hyde-Smith, P., *Moldova Matters – Why Progress is Still Possible on Ukraines Southwestern Flank*. Occasional Paper, March 2005, The Atlantic Council of the United States, Washington 2005, s. ix.

Chifu, Iulian, „Insecurity challenges in the Republic of Moldova“, *Eurojournal.org*, October 2005.

Chirtoaca, Nicolae, *Dilemmas in Chisinau. GUAM, Europe and New Trends in Regional Security Policy*. Policy Warning Report, Romanian Academic Society, Bucharest, May 2005.

Chomette, Guy-Pierre, „From Romania to Moldova: What Country, Friend, Is This?“ *Monde Diplomatique*, January 2002.

„IMF Executive Board Concludes 2006 Article IV Consultation with the Republic of Moldova“. *IMF, Public Information Notice (PIN)*, No. 06/54, May 15, 2006.

Inauguracijnaja reč Prezidenta Respubliki Molodova gospodina Vladimira Voronina (Kišineu, 7 apreļa 2005 goda - <http://www.president.md/press>).

International Monetary Fund, 2006 (<http://www.imf.org/>).

Institut de Politici Publice, Chisinau, 2005-2006 (<http://www.ipp.md/>).

Ishiyama, John T., „Strange Bedfellows: Explaining Political Cooperation between Communist Successor Parties and Nationalists in Eastern Europe“, in *Nations and Nationalism*, 4 (1), 1998.

Istorija pridnestrovskogo konflikta, Nezavisimoje informacijonnoje obozrenije Peacekeeper.ru, <http://www.peacekeeper.ru/index.php?id=26>.

Jegorova, Anna, „Rossija pustit Moldaviju na rynek alkogol'a, Moldavija Rossiju – v VTO“. *Radio Svoboda*, 29.11.2006.

Jelavich, Barbara, *History of the Balkans*. Cambridge University Press, 1983.

„JeS vydedit 45 mln. jevro na podderžku platežnogo balansa Respubliki Molodva“. *Press-obozrenije*, 25.1.2007.

Jewsbury, George, F., *Russian Annexation of Bessarabia, 1774-1828*. East European Monographs, 1976.

Kalak, Dmitrij, „Vino v obmen za VTO“. *Ekonomičeskoje obozrenije*, 1.12.2006.

Katchanovski, Ivan, „Small Nations but Great Differences: Political Orientations and Cultures of the Crimean Tatars and the Gagauz“, in *Europe-Asia Studies*, Volume 57, Number 6 / September 2005.

King, Charles, „Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanianism“, in *Slavic Review*, Vol. 53, No. 2. (Summer, 1994).

King, Charles, *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Hoover Institution Press, Stanford University. Stanford, California, 1999.

King, Charles, „Eurasia's Nonstate States“, in *East European Constitutional Review*, Vol. 10, No. 4, Fall 2001.

Koalicija nepriznanych – istorija postsovetskykh konfliktov, Informacionnoje agenstvo News.ru (<http://www.newsru.com/background/14jun2006/sng2.html>).

Kolossov, Vladimir, „Ethnic and political identities and territorialities in the post-Soviet space“, in *GeoJournal*, Vol. 48, No. 2/June 1999.

Lamont, N., *Territorial Dimensions of Ethnic Conflict – The Moldovan Case*, Foreign Military Studies Office, 1995 (<http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/moldovan/moldovan.htm>).

Makarkin, A., „Geopolitičeskaja borba za Pridnestrovie vyšla na finišnuju prjamuju“, *Rossija v global'noj politike*, Moskva 19.7.2005 (<http://www.globalaffairs.ru/articles/4349.html>).

Maksymiuk, J., „Moldova – Transdnister Conflict Was Long On the Making“, Radio Free Europe – Radio Liberty, Prague 15.9.2006.

Maksymiuk, J., „Ukraine: Kyiv Tightens Customs Controls On Transdnister“, *Radio Free Europe* (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/3/B60F3420-9167-4D31-A397-4BE6115D552D.html>).

March, Luke, „The Moldovan Communists: from Leninism to Democracy?“, in *Eurojournal.org*, September 2005.

Meľtjuchov, M.: *Osvoboditel'nyj pochod Stalina*, vyd. Jauza-Eksmo, Moskva 2006.

„Moldavija budet eksportirovat' v Rossiju toľko vysokokačestvennoje vino, no na 30-40 % dorože“. *Peršyj dilovyj televizijnyj kanal*, 5.12.2006.

Moldova: Country Brief 2006. The World Bank (<http://www.worldbank.org/>).

Moldova: Economic Trends. European Commission, September 2005.

Moldova: Poverty Update. Report no. 35618-MD, The World Bank, June 12, 2006.

„Moldova nazvala uslovija dopuska Rossiji v VTO“, *Korrespondent.net*, 20.11.2006.

„Moldova obvinila Ukrajinu v razblokirovaniji Pridnestrovija“. *Korrespondent.net*, 1.8.2006.

„Moldova will receive 10 m EUR development assistance from Romania“. *Moldova.org*, 13.10.2006.

Moldova's Uncertain Future, International Crisis Group, European Report 175, August 2006.

Nantoi, O., *Konflikt v vostočnej časti Republiki Moldova – ekonomičeskyj aspekt* (<http://www.transnistria.md/ru/articles/0/95/5>).

National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (<http://www.statistica.md/>).

Nejasnoje buduščeeje Moldovy. Doklad No. 175 Jevropa – 17 avgusta 2006 g. International Crisis Group.

Neukirch, Claus, „National Minorities in the Republic of Moldova – Some Lessons Learned, Some Not?“ in *South-East Europe Review*, 3/1999.

„Objem promyšlennogo proizvodstva umeňšilsia počti na 7 procentov v prošlom godu, vpervyje za šest' let“. *Press-obozrenije*, 24.1.2007.

„Odin iz poslednich volonterov Treťjego Puti“, *IA Lenta PMR* (<http://tiras.ru>), 17.1.2007.

„Oniščenko podtverždajet zajavlenija o bliziaščemsia vozobnovleniji eksportnych postavok moldavskogo vina v Rossijskuju Federaciju“. *Press-obozrenije*, 18.1.2007.

Osnovnyje daty i sobytija v istoriji PMR, Informacijonnoje agenstvo Olivija-Press <http://www.olvia.idknet.com/oglavl.htm>.

Pavliuk, Oleksandr, „GUUAM: The Maturing of a Political Grouping into Economic Cooperation“, in Dwan, Renata and Oleksandr Pavliuk, *Building security in the new states of Eurasia: subregional cooperation in the former Soviet space*. EastWest Institute, London, New York, 2003.

Phinnemore, David, „Moldova: a step too far for EU enlargement?“, in *ECPR – 3rd Pan European Conference on EU Politics*. Bilgi University, Istanbul, 21-23 September 2006.

PMR - kratkaja enciklopedičeskaja spravka, Informacijonnoje agenstvo Olivija-Press (<http://www.olvia.idknet.com/pmr.htm>).

PMR sovereignty in international law, Pridnestrovskaja Moldavskaia Respublika (<http://pridnestrovie.net/legalbasis.html>).

Po obe storony Dnestra – kratkaja istorija i pričiny konflikta, Politika – informacijonnyj sajt Utro.ru (<http://www.utro.ru/articles/2006/03/06/527768.shtml>).

„Polku politzaključonnych pribylo: Gagauzia za nedel'ju“. *Regnum*, 12.1.2007.

Popescu, N., *The EU in Moldova – Settling Conflicts in the Neighbourhood*. Occasional Paper No.60, October 2005, EU Institute for Security Studies, Paris 2005.

Popescu, Nicu, „Moldovan Foreign Policy Should not be Decided by Transnistria“, *Moldova.org*, 29.12.2006.

Potaru, I., „Tiraspol' ušel v otkaz“, *Gazeta SNG* (<http://www.gazetasng.ru/article.php?id=3619>).

„Premjer-ministr Moldaviji: nesmotria na značitel'nyje uspechi poslednich let, dal'nejšeje razvitije ostajetsia prioritetom“. *Regnum.ru*, 12.12.2006.

„Prezident Moldaviji vnov kritikujet praviteľstvo“. *Novyj Region – Pridnestrovije*, 22.12.2006.

Pridnestrovskij konflikt – serijoznaja nerešenaja problema Moldaviji, Transnistria information forum, (<http://transnistria.md/ru/info>).

Prichod'ko, N., „Rosširenije za sčet Rossiji“, *Gazeta SNG* (<http://www.gazetasng.ru/article.php?id=2817>).

Protsyk, Oleh, „Federalism and Democracy in Moldova“, in *Post-Soviet Affairs*, 2005, 21, 1.

„Putin zajavil o vozvrate moldavskogo vina na rossijskij rynek“. *Korrespondent.net*, 28.11.2006.

„Referendum on joining the EU“, *ADEPT*, December 23, 2002.

Republic of Moldova: Poverty Reduction Strategy Paper. International Monetary Fund, Government of Moldova: IMF Country Report No. 04/395, December 2004.

Republic of Moldova: Poverty Reduction Strategy Annual Evaluation Report 2005. International Monetary Fund, Country Report No. 06/185.

Roper, Steven, D., „Regionalism in Moldova: The Case of Transnistria and Gagauzia“, in *Regional & Federal Studies*, Volume 11, Number 3 / Fall 2001.

Roper, Steven, D., „The politization of education: Identity formation in Moldova and Transnistria“, in *Communist and Post-Communist Studies*, 38, 2005.

Roucek, Joseph S., *Contemporary Romania and Her Problems*. Ayer Publishing, 1971.

Shafir, Michael, „Marginalization or Mainstream? The Extreme Right in Post-Communist Romania“, in Hainsworth, P., ed, *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to Mainstream*. London, New York, Pinter, 2000.

Socor, Vladimir „The Alexe Mateevici Cultural Club: Informal Mass Movement in the Moldavian SSR“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, RAD Background Report/149, 16 August 1989.

Socor, Vladimir, „Moldova May Be Heading Toward Instability“. *PRISM*, July 12, 1995.

Socor, Vladimir, „Moldovan President's Kremlin Visit Does Not Unfreeze Relations“. *Eurasia Daily Monitor*, August 10, 2006.

Socor, Vladimir, „Voronin's Six-Point Plan to Putin: A Calculated Risk. Chisinau Squeezed by both West and Russia“. *Eurasia Daily Monitor*, October 4, 2006.

Socor, Vladimir, „Gazprom Touts Agreements With Moldova As „Model“. *Eurasia Daily Monitor*, January 4, 2007.

Solovjev, Sergej, M., *Čtenija i rasskazy po istoriji Rossiji*. Pravda, Moskva 1990.

Solovjev, Vladimir, „Cena voprosa“. *Kommersant*, 9.8.2006.

Thawing a Frozen Conflict: Legal Aspect of the Separatist Crisis in Moldova. The Special Committee on European Affairs, The Association of the BAR of the City of New York, 2006.

The Republic of Moldova: National Human Development Report 2006. United Nations Development Program, Chisinau 2006.

The World Bank, 2006 (<http://www.worldbank.org/>).

Tomiuc, E., Moldova: Chisinau, Tiraspol Welcome Ukrainian Plan, But Settlement Remains Far Off , *Radio Free Europe* (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/5/76C623AB-1188-4357-BAD2-C5CCAFE766BB.html>).

Topitsch, E., *Stalins War*, Palgrave Macmillan Publ., London 1987.

Trenin, D., *The Stakes in Transdnestr*, Carnegie Moscow Centre (<http://www.carnegie.ru/en/pubs/media/73519.htm>).

Troebst, Stefan, „Die Autonomieregelung für Gagausien in der Republik Moldova – ein Vorbild zur Regelung ethnopolitischer Konflikte?“, in *Osteuropa*, 17/2001.

Ungureanu, Oleg, „The Stability Pact for South-Eastern Europe and the Prospect of the Inclusion of the Republic of Moldova“, in *South-East Europe Review*, 4/2000.

„V Moldaviji učrežden opozicionnyj Komitet 1 nojabria 2006“. *IA Regnum*, 3.11.2006.

Vahl, Marius, „The Europeization of the Transnistrian Conflict“. *CEPS Policy Brief*, No. 73/May 2005.

Vitu, Liliana, *Foreign Affairs of the Republic of Moldova: Does Moldova's Eastern orientation inhibit its European aspirations?* Institute for Public Policy, Chisinau, 2003.

„Vladimir Voronin: Nužno ne podnimat' ruki, a zasučit' rukava i rabotat' na stranu“. *Nezavisimaja Moldova*, 21.12.2006.

Vystuplenije kandidata na post Prezidenta Respubliki Molodova gospodina Vladimira Voronina v Parlamente Respubliki Molodova (4 april'a 2005 goda - <http://www.president.md/press>).

Vystuplenije Prezidenta Respubliki Molodova gospodina Vladimira Voronina na zasedaniji Pravitel'stva (Kišineu, 27 april'a 2005 goda - <http://www.president.md/press>).

Vystuplenije prezidenta Respubliki Molodova na rasširennom soveščaniji členov pravitel'stva, rukovoditelej vedomst, rukovodstva i pedsedatelej postojannyh komissij parlamenta. Press-služba Prezidenta Respubliki Moldova, 8 dekabria 2006 goda (<http://www.president.md/press>).

Vyšehrádske krajiny na ceste do Schengenu. Spolupráca v konzulárnej a vízovej oblasti medzi vyšehradskými krajinami pre obyvateľov Ukrajiny a Moldavska. Zistenia a odporúčania. Štúdie k medzinárodným otázkam D 02. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o., Bratislava 2006.

Way, Lucan, „Pluralism by Default in Moldova“, in *Journal of Democracy*, Vol. 13, Number 4, October 2002.

Way, Lucan, „Weak States and Pluralism: The Case of Moldova“, in *East European Politics & Societies*, Vol. 17, No. 3, 2003.